

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä ja rikosrekisterilain 6 ja 7 §:n muuttamisesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki, joka velvoittaa työnantajan selvittämään lasten kanssa työskentelevien henkilöiden rikostaustaa. Lakiehdotuksen mukaan työnantajan tulee vaatia työhön valittua henkilöä ennen lopullista nimittämistä tai työsopimuksen tekemistä taikka ehdotetun menettelyn piiriin kuuluvia tehtäviä ensi kertaa henkilölle annettaessa toimittamaan työnantajan nähtäväksi ote rikosrekisteristä. Velvollisuus koskisi tilanteita, joissa työ on luonteeltaan sellaista, että se laissa määritellyin tavoin mahdollistaa läheisen vuorovaikutuksen lapsen kanssa. Lakiehdotuksen mukaan tällaisena pidettäisiin työtä, johon pysyväisluontoisesti ja olennaisesti kuuluu ilman huoltajan läsnäoloa alaikäisen kasvatusta, opetusta, hoitoa tai muuta huolenpitoa taikka muuta työskentelyä henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa alaikäisen kanssa. Oteesta tulisi ilmetä, onko henkilö tuomittu rikoslain nojalla seksuaalisiveellisyyttä loukkaavasta teosta, seksuaalirikoksesta, törkeästä henkeen tai terveyteen kohdistuneesta rikoksesta taikka huumausainerikoksesta. Menettely ehdotetaan koskemaan myös perhehoitoa

koskevia toimeksiantosuhteita, työharjoittelusuhteita, työelämävalmennusta ja työkokeiluja työpaikalla, siviilipalvelusta suorittavia henkilöitä sekä yksityisten sosiaalipalvelujen ja yksityisten terveyspalvelujen tuottajia, kun henkilö työskentelee edellä mainituissa tehtävissä alaikäisten kanssa. Ehdotettu menettely mahdollistaa henkilön rikostaustan selvittämisen palvelussuhteeseen otettaessa, haettaessa toimituspäätettä tai toteutettaessa ilmoitusvelvollisuutta yksityisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamiseen sekä valmisteltaessa perhehoidon toimeksiantosopimusta alaikäisen osalta. Ehdotuksessa ei esitetä annettavaksi työnantajalle tai muulle otteen nähtäväksi pyytämiseen velvolliselle oikeutta kerätä ja tallettaa henkilön arkaluonteisia tietoja. Lisäksi rikosrekisterilakia ehdotetaan muutettavaksi siten, että henkilöllä on oikeus maksutta saada itseään koskeva ote rikosrekisteristä, josta ilmenee, onko hänet tuomittu edellä luetelluista rikoksista. Ehdotetut lait on tarkoitettu tulemaan voimaan mahdollisimman pian sen jälkeen, kun ne on hyväksytty ja vahvistettu.

SISÄLLYSLUETTELO

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ.....	1
SISÄLLYSLUETTELO.....	2
YLEISPERUSTELUT	4
1. Johdanto.....	4
2. Nykytila.....	5
2.1. Lainsäädäntö ja käytäntö	5
2.1.1. Yleistä.....	5
2.1.2. Lasten parissa työskentely sosiaalihuollossa.....	5
Lasten päivähoito.....	6
Lastensuojelu.....	6
Lastensuojelun laitoshuolto.....	7
Lastensuojelun avohuollon tukitoimet	7
Kasvatus - ja perheneuvonta.....	7
Perhehoito.....	7
Kehitysvammahuolto.....	8
Valvonta	8
2.1.3. Lasten ja nuorten kanssa työskentely terveydenhuollossa.....	9
2.1.4. Lasten ja nuorten parissa työskentely opetusministeriön hallinnonalalla	9
Perus- ja esiopetus	10
Lukiokoulutus	11
Ammatillinen koulutus	11
Taiteen perusopetus	12
Vapaa sivistystyö	12
Liikuntatoimi ja nuorisotyö	12
Kirkkojen sekä muiden uskonnollisten yhdyskuntien lapsi- ja nuorisotyö.....	13
2.1.5. Lasten ja nuorten kanssa työskentely eräissä palvelus - ja harjoittelusuhteissa.....	13
Siviilipalvelus	13
Työharjoittelu.....	14
Työkokeilu.....	15
Työelämävalmennus	15
2.1.6. Lasten ja nuorten kanssa työskentely aloilla, joiden toiminnasta ja valvonnasta ei ole säädetty.....	15
2.1.7. Henkilötietojen suoja.....	15
2.1.8. Rikosrekisteri	17
Rikosrekisterin tietosisältö.....	17
Rikosrekisteritietojen luovuttaminen viranomaiselle	18
Yksityishenkilön oikeus saada tietoja rikosrekisteristä.....	19
Osaotteen antaminen rikosrekisteristä.....	19
2.1.9. Luotettavuuslausuntojen antaminen.....	20
2.2. Lainsäädäntö eräissä maissa.....	20
Ruotsi.....	20
Norja	22

Belgia.....	23
Ranska.....	24
Alankomaat	24
Saksa.....	25
Yhdistynyt kuningaskunta.....	25
2.3. Nykytilan arviointi.....	26
3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset.....	27
3.1. Yleistä.....	27
3.2. Säännösten soveltamisala.....	28
3.3. Taustatietojen laajuus	31
3.4. Menettely taustatietojen selvittämisessä.....	33
4. Esityksen vaikutukset	35
5. Asian valmistelu.....	36
6. Muita esitykseen vaikuttavia seikkoja.....	37
YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT.....	38
1. Lakiehdotusten perustelut	38
1.1. Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä	38
1.2. Rikosrekisterilaki.....	45
2. Voimaantulo	46
3. Säättämisjärjestys	46
LAKIEHDOTUKSET.....	48
lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä.....	48
rikosrekisterilain 6 ja 7 §:n muuttamisesta.....	51
LIITE	53
RINNAKKAISTEKSTI.....	53
rikosrekisterilain 6 ja 7 §:n muuttamisesta.....	53

YLEISPERUSTELUT

1. Johdanto

Viime vuosikymmenen aikana on julkisuudessa käyty runsaasti keskustelua lapsiin kohdistuvasta väkivallasta ja varsinkin sen erityismuodoksi luettavasta seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Keskustelun taustalla ovat tutkimukset yleisestä lasten pahoinvoinnin lisääntymisestä sekä eräät paljon julkisuutta saaneet seksuaalisen hyväksikäytön tapaukset, joissa hyväksikäyttöön on syyllistynyt opetustoimen tai sosiaalitoimen palveluksessa ollut lasten kanssa työskennellyt henkilö. Vaikka viimeksi mainitut ovatkin olleet harvinaisia yksittäistapauksia, osoittaa Sosiaalisen terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen asiaa käsittelevä tutkimus (Tilastoraportti 2000:5), että lasten seksuaalista hyväksikäyttöä koskevat epäilyt ovat viimeisen vuosikymmenen aikana moninkertaistuneet. Syynä tähän on ollut yhteiskunnallisen ilmapiirin muuttuminen aikaisempaa otollisemmaksi araksi koetun asian esilletuomiseen. Toisaalta ei voida sulkea pois sitäkään, että seksuaalisen hyväksikäytön tapaukset ovat myös lisääntyneet.

Keskustelu on johtanut siihen, että lasten oikeuksien turvaamiseen on alettu perinteisen lastensuojelulainsäädännön lisäksi kiinnittää huomiota myös muussa lapsia ja nuoria koskevassa lainsäädännössä. Esimerkkinä tästä voidaan mainita vuoden 1999 alusta voimaan tullut perusopetusta, lukiota ja ammatillista koulutusta koskeva lainsäädäntö, jonka mukaan oppilailla ja opiskelijoilla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Tämä oikeus asettaa koulutuksen käytännön järjestelyistä vastaaville velvollisuuden aktiivisesti toimia oppilaiden ja opiskelijoiden turvallisuutta vaarantavien tekijöiden poistamiseksi. Käytännön tilanteiden ja mahdollisten toimenpiteiden moninaisuuden vuoksi koululainsäädännössä ei ole tarkemmin säädetty keinoista, joilla turvallinen opiskeluympäristö toteutetaan. Yksi

olennainen keino kuitenkin on, että koulutuksen järjestäjä henkilökuntaa palkatessaan pyrkii varmistumaan siitä, että henkilökunta on pätevää ja henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan opetustehtäviin soveltuvaa. Tällaisiin tehtäviin ei tulisi palkata esimerkiksi väkivaltaisesti lapsia kohtaan käyttäytyviä henkilöitä. Työnantajalla voidaan katsoa olevan edellä todettu velvollisuus myös ilman siihen erikseen velvoittavaa säännöstäkin, koska työnantaja on vastuussa henkilöstönsä toiminnasta työ- tai virkasuhteessa.

Työnantajat käyttävät varsin paljon erilaisia soveltuvuusarvioita palkatessaan uutta henkilökuntaa. Arvioiden luotettavuutta ja työnhaikijoiden oikeusturvaa on pyritty parantamaan yksityisyyden suojasta työelämässä annetussa laissa (477/2001) tarkoitetuilla toimenpiteillä. Laki tuli voimaan lokakuun 2001 alusta. Siinä säädetään menettelytavoista kerättäessä ja käsiteltäessä henkilötietoja, jotka liittyvät virka- tai työsuhteeseen. Laissa on säännöksiä muun ohella henkilö- ja soveltuvuusarvioinneista, terveydentilan tarkastamisesta ja muusta testauksesta sekä työntekijän terveydentilaa koskevista tiedoista.

Voimassa oleva lainsäädäntö ei oikeuta lasten ja nuorten kanssa työskentelemään valittavien mahdollisen rikostaustan selvittämistä rikosrekisteristä. Tätä voidaan pitää epäkohotana ottaen huomioon tarve suojella lapsia ja nuoria heihin kohdistuvilta oikeudenloukkauksilta, kuten väkivallalta ja seksuaaliselta hyväksikäytöltä. Lasten ja nuorten kanssa työskentelemään hakeutuvien rikostaustan selvittäminen on mahdollista useissa Länsi-Euroopan maissa. Norjassa menettely on ollut voimassa vuodesta 1996 ja Ruotsissa menettely tuli voimaan vuoden 2001 alusta.

Eduskunta on 19 päivänä lokakuuta 1999 antamassaan vastauksessa (EV 34/1999 vp) hallituksen esitykseen laiksi rikosrekisterilain muuttamisesta (HE 8/1999 vp) edellyttänyt, että lainsäädäntöä täydennetään vuoden 2000 aikana säännöksillä, joilla voidaan selvittää lasten ja nuorten kanssa työskentelemään

hakeutuvien henkilöiden tausta niin, ettei tällaisiin tehtäviin oteta henkilöitä, jotka on tuomittu lapsiin kohdistuneista seksuaalirikoksista.

Ehdotettu lainsäädäntö mahdollistaa alaikäisten pariin työskentelemään hakeutuvien henkilöiden mahdollisen rikostaustan selvittämisen. Lainsäädännöllä tulee ratkaista useita menettelyn soveltamisalaan kuuluvia kysymyksiä, kuten minkälaisiin tehtäviin hakeutuvien tausta selvitetään, minkälaisia rikoksia selvitys koskee, miten selvitettävät tiedot hankitaan ja miten rikostietoja käsitellään sekä miten mahdolliset rekisterimerkinnot vaikuttavat mahdollisuuteen palkata henkilö. Tarkastelussa tulee ottaa huomioon lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten lisäksi myös eräät muut rikostyypit, kuten väkivalta- ja huumausainerikokset, koska myös näihin rikoksiin syyllistyneet saattavat toiminnallaan vaarantaa lapsen tai nuoren turvallisuutta ja kehitystä.

2. Nykytila

2.1. Lainsäädäntö ja käytäntö

2.1.1. Yleistä

Lasten hyvinvoinnin edistäminen ja turvallisuuden lisääminen on kirjattu lapsen oikeuksia koskevaan yleissopimukseen ja Suomen perustuslakiin. YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 60/1991) keskeinen periaate on, että lasten etu tulee aina asettaa ensisijalle, kun tehdään heitä koskevia viranomaispäätöksiä, lakeja tai yhteiskuntapoliittisia ratkaisuja. Sopimuksen mukaan lapsia on suojattava erityisesti väkivallalta ja seksuaaliselta hyväksikäytöltä (19 ja 34 artiklat). Lisäksi Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen (SopS 19/1990) mukaan jokaisella on oikeus vapauteen ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen (5 artikla). Perustuslain 6 §:n mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän on saatava vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Perustuslain 19 §:n mukaan julkisen vallan on tuettava lasten

huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Hyvinvoinnin edistäminen kattaa myös suojan väkivalta, alistamista ja hyväksikäyttöä vastaan (HE 309/1993 vp).

Perheen ohella lapset ovat aikuisten kanssa tiiviissä kanssakäymisessä erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa, koulutuksessa, liikuntatoimessa ja nuorisotyössä. Sosiaalihuoltoa ja eri koulumuotoja koskevassa lainsäädännössä on säännöksiä, joilla pyritään turvaamaan lapsen kasvu- ja opiskeluympäristö. Lapsen turvallisuuden kannalta keskeistä on, että häntä hoitavat ja opettavat henkilöt ovat ammattitaitoisia ja muutenkin tehtäviinsä soveltuvia. Nämä seikat on otettava huomioon erityisesti valinnoissa koulutukseen ja työtehtäviin sekä osana työnjohdon ja valvontaviranomaisten tehtäviä. Lainsäädäntöön ei sen sijaan sisälly säännöksiä erityisistä keinoista selvittää työntekijän tai työntekijäksi hakeutuvan henkilön mahdollista rikollista taustaa.

Tiedot rikoksista ja tuomituista rangaistuksista merkitään oikeusrekisterikeskuksen ylläpitämään rikosrekisteriin lähinnä sakkorangaistuksia lukuun ottamatta. Rikosrekisterilain (770/1993) mukaan rikosrekisteritietojen luovuttaminen ei ole mahdollista työntekijän taustojen selvittämiseksi lasten suojelemisen tarkoituksessa. Rikosrekisteritietojen käyttäminen osana työhönoton yhteydessä tehtävää soveltuvuusharkintaa ei sinänsä suojaa lapsia seksuaalista hyväksikäyttöä tai muuta vakavaa rikollisuutta vastaan. Taustatietojen selvittämisellä voidaan kuitenkin osaltaan parantaa mahdollisuuksia luoda lapsille mahdollisimman turvallinen kasvuympäristö.

2.1.2. Lasten parissa työskentely sosiaalihuollossa

Sosiaalihuollossa alle 18-vuotiaiden lasten kanssa työskennellään pääasiassa lasten päivähoidossa sekä järjestettävässä lastensuojeluna kodin ulkopuolista hoitoa.

Sosiaalihuoltolain (710/1982) ja sitä täydentävän erityislainsäädännön mukaan sosiaalihuollon järjestämisvastuu on kunnalla. Kunta voi järjestää sosiaali- ja terveydenhuollon alaan kuuluvat tehtävät hoitamalla toiminnan itse, sopimuksin

yhdessä muun kunnan taikka muiden kuntien kanssa, olemalla jäsenenä toimintaa hoitavassa kuntayhtymässä tai hankkimalla palveluja valtiolta, toiselta kunnalta, kuntayhtymältä tai muulta julkiselta taikka yksityiseltä palvelujen tuottajalta.

Hankkiessaan palveluja yksityiseltä palvelujen tuottajalta kunnan ja kuntayhtymän on varmistuttava siitä, että hankittavat palvelut vastaavat sitä tasoa, jota edellytetään vastaavalta kunnalliselta toiminnalta. Yksityisesti järjestetyistä palveluista esimerkkinä ovat yksityiset lastensuojelulaitokset, päiväkodit tai muu päivähoito sekä kotipalvelut.

Lasten päivähoito

Lasten päivähoitoa koskevat säännökset ovat lasten päivähoitosta annetussa laissa (36/1973) ja asetuksessa (239/1973). Päivähoitolla tarkoitetaan lapsen hoidon järjestämisestä päiväkotihoidona, perhepäivähoitona, leikkitoimintana tai muuna päivähoitotoimintana. Päiväkotihoidon voidaan järjestää tätä tarkoitusta varten varatussa tilassa, jota kutsutaan päiväkodiksi. Perhepäivähoitoa voidaan järjestää yksityiskodissa tai muussa kodinomaisessa hoitopaikassa, jota kutsutaan perhepäiväkodiksi. Leikkitoimintaa ja muuta päivähoitotoimintaa voidaan järjestää tätä tarkoitusta varten varatussa paikassa. Päivähoitossa olevalle lapselle voidaan järjestää myös tarpeelliset kuljetukset.

Päivähoitoa voivat saada alle kouluikäiset sekä erityisestä syystä sitä vanhemmat lapset. Päivähoidon tavoitteena on tukea lasten koteja näiden kasvatustehtävässä sekä omalta osaltaan tarjota lapselle jatkuvat, turvalliset ja lämpimät ihmissuhteet, lapsen kehitystä monipuolisesti tukevaa toimintaa sekä suotuisa kasvuympäristö.

Yksityinen henkilö tai yhteisö, joka korvausta vastaan harjoittaa lasten päivähoitotoimintaa, on velvollinen teemmään ilmoituksen asianomaiselle sosiaalilautakunnalle viimeistään kahden viikon kuluessa toiminnan aloittamisesta. Sosiaalilautakunnan tehtävänä on valvoa toimintaa. Sosiaalilautakunnan tulee päivähoiton harjoittamista koskevan ilmoituksen saatuaan välittömästi suorittaa

tarkastus päivähoitopaikassa sekä huolehtia siitä, että päivähoitopaikka ja siellä annettava hoito vastaavat päivähoidolle asetettuja terveydellisiä ja muita vaatimuksia. Yksityisen päivähoiton valvontaan sovelletaan päivähoitolakia täydentävänä yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta annettua lakia (603/1996, jäljempänä valvontalaki).

Päiväkodeissa on hoito- ja kasvatustehtävässä toimivan henkilöstön lisäksi muun muassa keittiö- ja taloushuoltohenkilökuntaa. Perhepäivähoito järjestetään yleisemmin perhepäivähoitajan kodissa. Hoitajan kodissa lapset voivat olla tiiviissä vuorovaikutuksessa myös hoitajan perheenjäsenten kanssa.

Leikkitoiminta tarjoaa erilaista ohjattua viriketoimintaa. Leikkitoiminnan muotoja ovat leikkikerhot, leikkipuistot, leikki- ja toimintavälineeläinamat ja avoin päiväkotitoiminta.

Lastensuojelu

Lastensuojelua koskevat säännökset sisältyvät lastensuojelulakiin (683/1983) ja -asetukseen (1010/1983). Lastensuojelulaissa lapsena pidetään alle 18-vuotiasta. Lain 1 §:n mukaan lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun. Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen edellä mainitut oikeudet vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lasten kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua. Tavoitteena on, että lapsi saa kaikissa olosuhteissa sellaisen huollon kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettussa laissa (361/1983) säädetään

Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella perhehoitona, laitoshuoltana taikka muulla tarkoituksenmukaisella tavalla. Sijaishuoltoon voidaan sijoittaa vain sosiaalilautakunnan huostaan ottama lapsi. Sosiaalilautakunnalla on huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä olinpaikasta. Lapsen sijaishuoltopaikassaan saamaa huoltoa ja lapsen edun toteutumista valvoo

aina myös lapsen sijoittaneen kunnan sosiaalilautakunta.

Lapselle voidaan järjestää perhehoitoa tai lastenhoitoa myös avohuollon tukitoimena joko yksin tai yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai sen henkilön kanssa, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on.

Lastensuojelun laitoshuolto

Lastensuojelulaitoksia, joissa voidaan järjestää lapsen sijaishuoltoa ja laitoshuoltoa tukitoimena ovat lastenkodit, nuorisokodit ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Lastensuojelulaitoksia on sekä julkisen organisaation ylläpitämiä, kuten valtion koulukodit ja kunnalliset lastensuojelulaitokset, että yksityisiä.

Lastensuojelulaitoksissa lapset ovat lapsiryhmissä. Ryhmän toiminnasta vastaa hoitaja kasvatushenkilöstö. Lisäksi lastensuojelulaitoksissa on muuta henkilökuntaa kuten keittiöhenkilökuntaa, kiinteistöhuollosta vastaavaa henkilöstöä sekä hallinto- ja toimistohenkilöstöä. Joissakin lastensuojelulaitoksissa on erityishenkilöstöä kuten sosiaalityöntekijä tai psykologi.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimet

Lastensuojelun avohuollon tukitoimena lapselle voidaan järjestää muun muassa tukihenkilö tai -perhe sekä järjestää loma- ja virkistystoimintaa. Tukihenkilö järjestää lapselle vapaa-ajantoimintaa ja on muutoinkin lapsen tukena. Lapsi voi myös viettää viikonloppuja tukihenkilön tai -perheen kotona. Tukihenkilöitä voi myös olla laitokseen sijoitetuilla lapsilla. Lapsia voidaan loma-aikoina sijoittaa lomaperheisiin muutaman viikon ajaksi. Sijoitukset valmistelee joko sosiaalilautakunta tai lastensuojelujärjestö, kuten Pelastakaa Lapset ry. Useat lastensuojelujärjestöt järjestävät leirimuotoista virkistystoimintaa lapsille.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimina ovat yleistyneet myös erilaiset kotiin vietävät palvelut. Perinteisen kodinhoitotyön rinnalle on tullut erilaisia perhetyön muotoja, jotka tapahtuvat perheen omassa kodissa. Lisäksi

perheet voivat suoraan ostaa esimerkiksi järjestöjen organisoimia lapsenhoitopalveluja. Kotipalveluilla tarkoitetaan sosiaalihuoltolain 20 §:n mukaan asumiseen, henkilökohtaiseen hoivaan ja huolenpitoon, lasten hoitoon ja kasvatukseen sekä muuhun tavanomaiseen ja totunnaiseen elämään kuuluvien tehtävien ja toimintojen suorittamista tai niissä avustamista. Kotipalveluja annetaan alentuneen toimintakyvyn, perhelanteen, rasittuneisuuden, sairauden, synnytyksen, vamman tai muun vastaavanlaisen syyn perusteella niille, jotka tarvitsevat apua suoriutuakseen edellä luetelluista tehtävistä.

Kasvatus- ja perheneuvonta

Kasvatus- ja perheneuvolat antavat asiantuntija-apua kasvatus- ja perheasioissa sekä järjestävät lapsen myönteistä kehitystä edistävää sosiaalista, psykologista ja lääketieteellistä tutkimusta ja hoitoa.

Perhehoito

Perhehoitoa koskevat säännökset sisältyvät sosiaalihuoltolain 25 ja 26 §:ään, perhehoitajalakiin (312/1992) sekä perhehoitajalle maksettavasta palkkiosta ja korvauksesta annettuun asetukseen (420/1992). Perhehoitoa voidaan antaa työsopimussuhteisena tai perhehoitajalain tarkoittaman toimeksiantosopimuksen perusteella taikka ostopalveluperiaatteella. Perhehoidolla tarkoitetaan henkilön hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen oman kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Perhehoidolla tarkoitetaan lääninhallituksen luvan saanutta tai perhehoitajalaissa tarkoitettua kunnan tai kuntayhtymän hyväksymää yksityiskotia, jossa annetaan perhehoitoa. Perhehoidon tulee terveystieteellisesti ja muilta olosuhteiltaan olla siellä annettavalle hoidolle sopiva.

Toimeksiantosopimussuhteisessa perhehoidossa kunta tai kuntayhtymä, käytännössä sosiaalilautakunta ja yksityinen henkilö, tekevät toimeksiantosopimuksen perhehoidosta ja perhehoidon toteuttamista

koskevista seikoista. Toimeksiantosopimussuhteisessa perhehoidossa perhehoitajana toimii lähes poikkeuksetta vain jompikumpi perhekodin vanhemmista. Perhehoitoon sijoitetun lapsen kanssa samassa taloudessa asuu usein myös perhehoitajan puoliso ja mahdollisesti perhehoitajan omia lapsia. Ostopalvelutilanteissa yksityinen palveluntuottaja ja kunta sopivat perhehoidon järjestämisestä. Tällöin hoidosta ja kasvatuksesta voivat vastata esimerkiksi aviopuolisot, jotka toimivat yksityisyrittäjinä tai ovat työsuhhteessa ylläpitäjätahona toimivaan yksityiseen yhteisöön. Perhekodin ylläpitäjänä ja kasvattajina voivat toimia muutkin kuin puolisot. Toimintayksikköön voi myös olla palkattu muuta henkilöstöä kasvatustehtäviin tai muihin tehtäviin.

Kehitysvammahuolto

Kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa (519/1977) säädetään erityishuollon antamisesta henkilölle, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi ja joka ei muun lain nojalla voi saada tarvitsemiaan palveluksia. Erityishuollon tarkoituksena on edistää henkilön suoriutumista päivittäisistä toiminnoista, hänen omintakeista toimeentuloaan ja sopeutumistaan yhteiskuntaan sekä turvata hänen tarvitsemansa hoito ja muu huolenpito. Kunnan erityishuoltoviranomaisena toimii sosiaalilautakunta, jonka kanssa erityishuoltopiirin kuntayhtymän tulee toimia yhteistyössä silloinkin, kun paikallisen erityishuollon järjestäminen on kuntayhtymän tehtävänä. Kunnallisten erityishuollon toimintayksiköiden lisäksi on olemassa yksityisiä erityishuollon toimintayksiköitä. Vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (380/1987) mukaan vammaisen henkilökohtainen avustaja on työsuhhteessa vammaiseen, vaikka kunta korvaa tästä johtuvat kustannukset.

Valvonta

Sosiaalihuoltolain mukaan sosiaalihuollon yleinen suunnittelu, ohjaus ja valvonta kuuluu sosiaali- ja terveysministeriölle ja läänin alueella lääninhallitukselle. Lisäksi lastensuojeluasetuksen 16 § velvoittaa lääninhallitusta seuraamaan lastensuojelulaitoksen toimintaa ja valvomaan erityisten rajoitusten käyttöä. Valtion koulukotien toiminnan yleinen johto ja valvonta kuuluu sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskukseen (asetus Valtion koulukotien toiminnasta 769/1978). Yksityisten sosiaalipalvelujen valvontaa koskevat säännökset sisältyvät yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta annettuun lakiin. Yksityisiä sosiaalipalveluja tuottavalla toimintayksiköllä tulee olla palveluista vastaava henkilö, joka vastaa siitä, että palvelutoiminta täyttää sille asetetut vaatimukset. Ympäri- vuorokautista palvelutoimintaa harjoittavan yksityisen palveluntuottajan, kuten yksityisen perhekodin, on ennen toiminnan aloittamista ja olennaista muuttamista saatava lääninhallituksen lupa. Muuta kuin ympärivuorokautista toimintaa koskee ilmoitusvelvollisuus sille kunnalle, jossa palveluja annetaan. Palveluista vastaava henkilö tulee nimetä ilmoitus- tai lupamenettelyn yhteydessä. Toimiluvan myöntämisen edellytyksenä on, että toimintayksikkö on terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan siellä annettavalle hoidolle, kasvatukselle ja muulle huolenpidolle sopiva. Yksityisten sosiaalipalvelujen valvontalakiin perustuvan toiminnan yleinen valtakunnantason ohjaus ja valvonta kuuluu sosiaali- ja terveysministeriölle. Laissa tarkoitettujen palvelujen valvonta puolestaan kuuluu asianomaiselle lääninhallitukselle sekä sille kunnalle, jossa palveluja annetaan. Jos yksityinen sosiaalipalvelujen tuottaja ei ole täyttänyt ilmoitus- tai luvanhakovelvollisuuttaan tai jos laissa tarkoitettujen sosiaalipalvelujen antamisessa havaitaan puutteellisuuksia tai epäkohtia, lääninhallituksen on annettava määräys ilmoitus- tai lupavelvollisuuden täyttämiseksi tai puutteellisuuksien korjaamisesta taikka epäkohtien poistamisesta sekä samalla asetettava määräaika, jonka kuluessa tarpeelliset toimenpiteet on suoritettava. Läninhallituksella on oikeus velvoittaa asianomaisen noudattamaan määräystä sakon uhalla tai uhalla, että palvelutoiminta

keskeytetään taikka että toimintayksikön tai sen osan käyttö kielletään.

Jos toiminnan järjestämisessä on menetelty valvontalain tai sen nojalla annettujen säännösten tai määräysten vastaisesti, lääninhallituksella on oikeus keskeyttää toiminta kokonaan tai osittain taikka kieltää toimintayksikön tai sen osan käyttö, kunnes puutteellisuus on korjattu tai epäkohta poistettu. Jos rikkomus on olennainen, lääninhallitus voi myös peruuttaa ympärivuorokautiseen sosiaalipalvelujen antamiseen myöntämänsä luvan.

2.1.3. Lasten ja nuorten kanssa työskentely terveydenhuollossa

Terveydenhuollossa alle 18-vuotiaiden kanssa työskennellään muun muassa lastenneuvoiloissa, kouluterveydenhuollossa sekä sairaaloiden lastenosastoilla ja lasten- ja nuortenpsykiatrisilla osastoilla. Lisäksi lapsiasiakkaita on lääkärin ja terveydenhoitajan vastaanotoilla, lääkinnällisessä kuntoutuksessa sekä muissa tutkimukseen ja hoitoon liittyvissä toiminnoissa. Terveyspalveluja järjestetään sekä julkisena että yksityisenä palveluna. Suurin osa terveydenhuollon palveluista toteutetaan julkisella sektorilla ja erityisesti lapsille suunnatut terveydenhuollon palvelut ovat pääsääntöisesti kunnan tai kuntayhtymän suorat palvelut. Erikoissairaanhoidon palveluja järjestetään kansanterveyslain (66/1972) ja erikoissairaanhoidolain (1062/1989) nojalla. Järjestämisvastuu kuuluu kunnalle. Kansanterveystyöllä tarkoitetaan yksilöön ja hänen elinympäristöönsä kohdistuvaa terveydenhoitoa ja yksilön sairaanhoitoa sekä niihin liittyvää toimintaa, jonka tarkoituksena on väestön terveydentilan ylläpitäminen ja edistäminen. Kansanterveystyön järjestäminen on kunnan velvollisuus. Erikoissairaanhoidolla tarkoitetaan lääketieteen ja hammaslääketieteen erikoisalojen mukaisia sairauksien ehkäisyyn, tutkimiseen, hoitoon, lääkinnälliseen pelastustoimintaan sekä lääkinnälliseen kuntoutukseen kuuluvia terveydenhuollon palveluja. Sairaanhoitopiirin kuntayhtymän tehtävänä on järjestää erikoissairaanhoidon alueellaan. Kansanterveystyön ja erikoissairaanhoidon

yleinen suunnittelu, ohjaus ja valvonta kuuluu sosiaali- ja terveysministeriölle. Läänin alueella kansanterveystyön ja erikoissairaanhoidon ohjaus ja valvonta kuuluu lääninhallitukselle.

Yksityisten terveydenhuollon palvelujen järjestämisestä säädetään laissa yksityisestä terveydenhuollosta (152/1990). Palvelujen tuottajalla tarkoitetaan yksittäistä henkilöä taikka yhtiötä, osuuskuntaa, yhdistystä tai muuta yhteisöä, taikka säätiötä, joka ylläpitää terveydenhuollon palveluja tuottavaa yksikköä. Palvelujen tuottajana ei pidetä henkilöä, joka tuottaa terveydenhuollon palveluja itsenäisenä ammatinharjoittajana. Tällöin henkilö harjoittaa terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain (559/1994) nojalla itsenäisesti ammatiaan.

Yksityisiä terveydenhuollon palveluja annettaessa on oltava asianmukaiset tilat ja laitteet sekä toiminnan edellyttämä henkilökunta. Toiminnan on oltava lääketieteellisesti asianmukaista ja siinä tulee ottaa huomioon potilasturvallisuus. Palvelujen tuottajalla on oltava lääninhallituksen lupa terveydenhuollon palvelujen antamiseen. Palvelujen tuottajalla tulee olla lääninhallituksen hyväksymä terveydenhuollon palveluista vastaava johtaja. Vastaava johtaja vastaa siitä, että terveydenhuollon palveluja annettaessa toiminta täyttää sille asetetut vaatimukset. Jos vastaava johtaja laiminlyö valvontatehtävänsä tai ei muuten kykene huolehtimaan tehtävistään, hänen hyväksymisensä voidaan peruuttaa.

Jos yksityisten terveydenhuollon palvelujen antamisessa havaitaan puutteellisuuksia tai epäkohtia, lääninhallituksen on annettava määräys puutteellisuuksien korjaamisesta tai epäkohtien poistamisesta sekä samalla asetettava määräaika, jonka kuluessa tarpeelliset toimenpiteet on suoritettava. Lääninhallituksella on oikeus keskeyttää toiminta taikka kieltää huoneiston tai sen osan sekä laitteen käyttö kunnes puutteellisuus on korjattu tai epäkohta poistettu. Jos toiminnassa on törkeästi rikottu lakia yksityisestä terveydenhuollosta tai sen nojalla annettuja säännöksiä tai määräyksiä, lääninhallitus voi peruuttaa terveydenhuollon palvelujen antamiseen myöntämänsä luvan.

2.1.4. Lasten ja nuorten parissa työskentely opetusministeriön hallinnonalalla

Opetusministeriön toimialalla on koulutuksessa sekä liikuntatoiminnassa ja nuorisotyössä tehtäviä, joihin olennaisena osana kuuluu työskentely pääasiassa lasten tai alle 18-vuotiaiden nuorten kanssa. Myös kirkollisasiat sekä rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat kuuluvat opetusministeriön hallinnonalaan. Kirkot (evankelis-luterilainen kirkko ja ortodoksinen kirkkokunta) sekä rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat tekevät lapsi- ja nuorisotyötä. Lisäksi kirjastojen henkilökunta työskentelee lasten ja nuorten kanssa. Kirjastolain (904/1998) mukaiset tehtävät on ehdotuksessa jätetty tarkastelun ulkopuolelle, koska kirjastohenkilöstö palvelee kutakin asiakasta yleensä lyhyehkön ajan kerrallaan.

Koulutuksen osalta oppilaiden ja opiskelijoiden kanssa työskentelemään hakeutuvien henkilöiden taustan selvittäminen tulisi kysymykseen perusopetuslain (628/1998), lukiolain (629/1998), ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998), taiteen perusopetuksesta annetun lain (633/1998) ja vapaasta sivistystyöstä annetun lain (632/1998) mukaisessa toiminnassa. Oppilaalla ja opiskelijalla on lain mukaan perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön.

Ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain (631/1998) mukaan sen tarkoituksena on ylläpitää ja kohottaa aikuisväestön ammatillista osaamista, antaa opiskelijoille valmiuksia itsenäisen ammatin harjoittamiseen, kehittää työelämää ja edistää työllisyyttä sekä tukea elinikäistä oppimista. Ammatillista lisäkoulutusta järjestetään myös työministeriön toimialaan kuuluvana työvoimapolitiittisena aikuiskoulutuksena siten kuin työvoimapolitiittisesta aikuiskoulutuksesta annetussa laissa (763/1990) säädetään. Lain mukaan koulutukseen valittavan tulee ennen sen alkamista olla 20 vuotta täyttänyt, jollei asetuksella toisin säädetä. Alle 18-vuotias voi tulla valituksi tähän koulutukseen vain harvoissa poikkeustapauksissa.

Jokaisella lain mukaista koulutusta järjestävällä oppilaitoksella tulee olla toiminnasta vastaava rehtori. Koulutuksen järjestäjällä tulee olla koulutuksen järjestämistapa huomioon ottaen riittävä määrä opettajan virkoja tai työsopimussuhteisia opettajia. Lisäksi koulutuksen järjestäjällä voi olla tuntiopettajia, koulunkäyntiavustajia ja muuta henkilöstöä. Erityisesti vapaan sivistystyön oppilaitoksilla on runsaasti tuntiopettajia ja lyhytaikaisia luennoitsijoita, jotka eivät ole pysyvässä palvelussuhteessa oppilaitokseen.

Perus- ja esiopetus

Perusopetuslaki kattaa oppivelvollisuuden alkamista edeltävänä vuonna annettavan vuoden mittaisen esiopetuksen, oppivelvollisuuteen kuuluvan perusopetuksen, perusopetuksen oppimäärän suorittaneille annettavan lisäopetuksen sekä maahanmuuttajille järjestettävän perusopetukseen valmistavan opetuksen.

Esiopetuksessa olevat oppilaat ovat pääsääntöisesti 5—6 -vuotiaita (eräissä tapauksissa 7-vuotiaita), oppivelvollisuusopetusta saavat oppilaat ovat pääsääntöisesti 7—15 -vuotiaita (eräissä tapauksissa myös 6 ja 16-vuotiaita) ja lisäopetuksessa olevat oppilaat 15—17 -vuotiaita. Maahanmuuttajille järjestettävää perusopetukseen valmistavaa opetusta saavat ovat pääsääntöisesti alaikäisiä, mutta opetusta voidaan järjestää myös täysi-ikäisille. Perusopetusta voidaan järjestää myös muille kuin oppivelvollisille eli käytännössä yli 16-vuotiaille. Usein muille kuin oppivelvollisille annettavassa perusopetuksessa on kysymys aikuisopiskelusta, johon osallistuvat ovat pääasiassa täysi-ikäisiä.

Perusopetuslain mukaan kunta on velvollinen järjestämään sen alueella asuville oppivelvollisille perusopetusta. Perusopetusta voidaan järjestää myös kuntayhtymässä. Valtioneuvosto voi säädetyin edellytyksin myöntää rekisteröidylle yhteisölle tai säätiölle luvan perusopetuslaissa tarkoitettua opetuksen

järjestämiseen. Opetusministeriön päätöksellä myös valtio voi järjestää laissa tarkoitettua opetusta. Oppilaan oikeudet tai velvollisuudet ovat riippumattomat opetuksen järjestäjän juridisesta organisoitumismuodosta. Ostopalvelut eivät lähtökohtaisesti ole sallittuja perusopetuksessa. Vuoden 2000 elokuun alusta ostopalvelut tulivat kuitenkin mahdollisiksi esiopetuksessa. Tällä on haluttu mahdollistaa kunnan järjestämän lasten päivähoidon yhteydessä aikaisemmin järjestetyn esiopetuksen organisoitukäytännöt esiopetuksen tultua säännellyksi opetustoimen lainsäädännössä. Perusopetus järjestetään lähiopetuksena, yleensä luokkaopetuksena. Perusopetusta annetaan osittain myös koulun ulkopuolella. Esimerkiksi yläasteella on työelämään tutustumisjaksoja työpaikoilla. Nämä ovat kuitenkin lyhyitä vain muutamia päiviä kerrallaan kestäviä jaksoja.

Lukiokoulutus

Lukiolaissa säädetään nuorille ja aikuisille annettavasta perusopetuksen oppimäärään perustuvasta yleissivistävästä lukiokoulutuksesta. Lukiokoulutusta saavat ovat pääasiassa 16—19 -vuotiaita. On kuitenkin myös oppilaitoksia, jotka ovat erikoistuneet aikuisopiskelijoihin, kuten aikuislukiot ja iltalukiot. Opetusministeriö voi myöntää kunnalle, kuntayhtymälle, rekisteröidylle yhteisölle tai säätiölle luvan järjestää lukiokoulutusta. Opetusministeriön päätöksellä myös valtio voi järjestää lukiokoulutusta. Lukiokoulutuksessa myös ostopalvelut ovat mahdollisia. Lukiolain mukaan koulutuksen järjestäjä voi hankkia osan lukiolaissa tarkoitetuista palveluista muilta koulutuksen järjestämisluvan saaneilta koulutuksen järjestäjiltä tai muulta yhteisöltä taikka säätiöltä. Koulutuksen järjestäjä vastaa kuitenkin aina siitä, että sen hankkimat palvelut järjestetään lukiolain mukaisesti. Oppilaan oikeudet tai velvollisuudet ovat riippumattomat opetuksen järjestäjän juridisesta organisoitumismuodosta. Lain mukaan lukiokoulutusta voidaan

opetusministeriön luvalla järjestää myös ulkomailla. Koulutus voidaan järjestää osaksi tai kokonaan lähiopetuksena tai etäopetuksena.

Ammatillinen koulutus

Ammatillisesta koulutuksesta annetussa laissa säädetään nuorille ja aikuisille annettavasta ammatillisesta peruskoulutuksesta ja siinä suoritettavista ammatillisista perustutkinnoista. Lain nojalla vammaisille opiskelijoille voidaan järjestää valmentavaa ja kuntouttavaa opetusta ja ohjausta. Maahanmuuttajille voidaan järjestää ammatilliseen peruskoulutukseen valmistavaa koulutusta. Lisäksi ammatillisesta koulutuksesta annetun lain nojalla voidaan järjestää kotitalousopetusta myös muuna kuin ammatillisena peruskoulutuksena, esimerkkinä talouskoulut.

Nuorille järjestettävää ammatillisesta koulutuksesta annetun lain mukaista koulutusta saavat opiskelijat ovat pääsääntöisesti 16—19 -vuotiaita. Ammatillista koulutusta voidaan kuitenkin järjestää kaikenikäisille. Nuorille ja aikuisille voi olla omat opiskeluryhmänsä, mutta on myös tilanteita, joissa samassa ryhmässä on sekä nuoria että aikuisia. Samassa oppilaitoksessa opiskelee miltei aina sekä nuoria että aikuisia.

Opetusministeriö voi myöntää kunnalle, kuntayhtymälle, rekisteröidylle yhteisölle tai säätiölle luvan järjestää ammatillista koulutusta. Opetusministeriön päätöksellä myös valtio voi järjestää ammatillista koulutusta. Myös ammatillisessa koulutuksessa ostopalvelut ovat mahdollisia. Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain mukaan koulutuksen järjestäjä voi hankkia osan mainitussa laissa tarkoitetuista palveluista muilta koulutuksen järjestämisluvan saaneilta koulutuksen järjestäjiltä tai muulta yhteisöltä taikka säätiöltä. Koulutuksen järjestäjä vastaa kuitenkin aina siitä, että sen hankkimat palvelut järjestetään ammatillisesta koulutuksesta annetun lain mukaisesti. Oppilaan oikeudet tai velvollisuudet ovat

riippumattomat koulu järjestäjän juridisesta organisoitumis muodosta. Ammatillisen koulutuksen järjestämislupaa ei voida myöntää ulkomailla järjestettävää koulutusta varten.

Ammatillista koulutusta voidaan järjestää lähi-, etä- ja monimuoto-opetuksena, oppisopimuskoulutuksena tai muutoin työpaikalla käytännön työtehtävien yhteydessä. Oppisopimuskoulutukselle on ominaista, että opiskelu tapahtuu pääosin työpaikalla. Koulutuksessa olevat ovat työsopimussuhteessa koulutustyöpaikkaansa. Siinä työpaikalla käytännön työtehtävien yhteydessä järjestettäviä opintoja täydennetään tietopuolisilla opinnoilla. Myös muuten kuin oppisopimuskoulutuksena järjestettävässä ammatillisessa koulutuksessa kaikkiin ammatillisiin perustutkintoihin sisältyy vastaisuudessa vähintään puolen vuoden työssäoppimisjakso.

Taiteen perusopetus

Taiteen perusopetuksesta annetun lain mukaan taiteen perusopetus on tavoitteellista tasolta toiselle etenevää ensisijaisesti lapsille ja nuorille järjestettävää eri taiteenalojen opetusta. Opetus antaa oppilaalle valmiuksia ilmaista itseään ja hakeutua asianomaisen taiteenalan ammatilliseen ja korkea-asteen koulutukseen. Taiteen perusopetus on siten jo määritelmällisesti ensisijaisesti alaikäisille järjestettävää koulutusta, vaikka laki ei estä järjestämästä koulutusta myös aikuisille.

Taiteen perusopetukselle on ominaista täydellinen organisoitumisvapaus. Sitä voivat järjestää niin kunta, kuntayhtymä, valtio kuin yksityistenkin yhteisö ja säätiö. Ostopalvelut ovat taiteen perusopetuksessa mahdollisia ja yleisiä. Aina tulee kuitenkin noudattaa kunnan tai muun koulutuksen järjestämislupaan saaneen koulutuksen järjestäjän hyväksymiä opetussuunnitelmia, jotka puolestaan perustuvat opetushallituksen vahvistamiin valtakunnallisiin opetussuunnitelman perusteisiin. Taiteen perusopetusta on mahdollista järjestää esimerkiksi siten, että liiketaloudellisiin perustein toimiva tanssikoulu sopii kunnan kanssa siitä, että koulussa noudatetaan kunnan vahvistamia tanssin

opetussuunnitelmia ja kunta valvoo opetussuunnitelman toteutumista.

Vapaa sivistystyö

Vapaasta sivistystyöstä annetun lain mukaan vapaan sivistystyön tarkoituksena on elinikäisen oppimisen periaatteen pohjalta tukea yksilöiden persoonallisuuden monipuolista kehittymistä ja kykyä toimia yhteisössä sekä edistää kansanvaltaisuuden, tasa-arvon ja moniarvoisuuden toteutumista suomalaisessa yhteiskunnassa. Vapaan sivistystyön oppilaitoksia ovat kansalaisopistot, kansanopistot (internaatteja), opintokeskukset, liikunnan koulutuskeskukset (internaatteja) ja kesäyliopistot.

Vapaa sivistystyö luetaan aikuiskoulutukseksi, mutta vapaan sivistystyön koulutukseen osallistuvat laajasti myös perusopetuksensa päättäneet nuoret. Huomattava on, että useissa vapaan sivistystyön oppilaitoksissa järjestetään myös perusopetusta, lukiokoulutusta, ammatillista koulutusta ja taiteen perusopetusta. Opetusministeriö voi myöntää kunnalle, kuntayhtymälle, rekisteröidylle yhteisölle tai säätiölle luvan ylläpitää vapaan sivistystyön oppilaitosta. Valtio ei voi olla vapaan sivistystyön oppilaitoksen ylläpitäjänä. Vapaalle sivistystyölle on ominaista, että koulutuksen järjestäjä päättää vapaasti opetuksen sisällöstä ja järjestämistavasta.

Liikuntatoimi ja nuorisotyö

Liikuntalain (1054/1998) tarkoituksena on edistää liikuntaa, kilpa- ja huippu-urheilua sekä niihin liittyvää kansalaistoimintaa, edistää väestön hyvinvointia ja terveyttä sekä tukea lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä liikunnan avulla. Lisäksi lain tarkoituksena on liikunnan avulla edistää tasa-arvoa ja suvaitsevuutta sekä tukea kulttuurien moninaisuutta ja ympäristön kestävä kehitystä.

Lain mukaan yleisten edellytysten luominen liikunnalle on valtion ja kuntien tehtävä.

Liikunnan järjestämisestä vastaavat kuitenkin pääasiassa liikuntajärjestöt. Kunnan tulee luoda edellytyksiä kuntalaisten liikunnalle kehittämällä paikallista ja alueellista yhteistyötä sekä terveyttä edistävää liikuntaa, tukemalla kansalaistoimintaa, tarjoamalla liikuntapaikkoja sekä järjestämällä liikuntaa ottaen huomioon myös erityisryhmät.

Liikuntalaissa tarkoitettu toiminta kohdistuu kaikenikäisiin. Liikuntatoiminnalle on ominaista toimijoiden runsaslukuisuus ja laaja vapaaehtoistyö liikuntajärjestöissä etenkin lasten ja nuorten liikuntatoiminnan järjestämisessä.

Nuorisotyölain (235/1995) tarkoituksena on parantaa nuorten elinoloja ja luoda edellytyksiä nuorten kansalaistoiminnalle. Lisäksi tarkoituksena on edistää sukupolvien, sukupuolten ja Suomen alueiden välistä tasa-arvoa, suvaitsevuuksia ja kulttuurien moninaisuutta sekä luonnonkäytön kestävä kehityksen turvaamista. Lain mukaan nuorisotyön toteuttamisesta vastaavat ensisijaisesti valtio, kunnat ja nuorisoyhdistykset. Nuorisotyö kuuluu kunnan toimialaan. Nuorten kansalaistoiminnan toteuttamisesta vastaavat pääasiassa nuoret ja heidän yhteisönsä sekä nuorisoyhdistykset. Nuorisotyölle on ominaista toimijoiden runsaslukuisuus ja laaja vapaaehtoistyö järjestöissä.

Kirkkojen sekä muiden uskonnollisten yhdyskuntien lapsi- ja nuorisotyö

Evankelis-luterilainen kirkko ja ortodoksinen kirkkokunta ovat merkittäviä toimijoita lapsi- ja nuorisotyössä. Tällaista toimintaa järjestetään myös uskonnonvapauslain (267/1922) nojalla rekisteröidyissä uskonnollisissa yhdyskunnissa. Vuoden 1999 väestörekisteritietojen mukaan evankelis-luterilaisessa kirkossa oli noin 4,4 miljoonaa jäsentä, ortodoksisessa kirkkokunnassa noin 55 000 jäsentä ja 45 rekisteröidyssä uskonnollisessa yhdyskunnassa yhteensä niinkään noin 55 000 jäsentä.

Mainittujen kirkkojen seurakuntien kasvatustyö täydentää kodeissa ja kouluissa annettavaa kasvatusta. Esimerkiksi evankelis-luterilainen kirkko järjestää lapsille

päiväkerhoja, pyhäkoulutoimintaa, partiotoimintaa, koululaisten iltapäiväkerhoja, perhekerhoja, leirejä sekä muita erilaisia tapahtumia, johon lapset ja nuoret osallistuvat. Jo pelkästään kirkon päiväkerhoihin osallistuu noin puolet kaikista maamme 4–6 -vuotiaista. Koululaisten iltapäiväkerhoihin osallistuu vuosittain yli 7 000 perusopetuksen ala-asteen oppilasta. Rippikouluihin osallistuu vuosittain noin 60 000 rippikouluikäistä nuorta. Seurakuntien erityisnuorisotyö tukee syrjäytymisvaarassa ja vaikeuksissa olevia nuoria. Lapset ja nuoret osallistuvat laajasti myös seurakuntien järjestämään musiikkikasvatukseen.

Eräissä tapauksissa uskonnolliset yhdyskunnat vastaavat oppivelvollisten ja lukiolaisten uskonnon opetuksesta. Tämä koskee erityisesti ortodoksista uskonnonopetusta silloin, kun ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluvien oppilaiden vähäisen määrän vuoksi kunta ei ole velvollinen järjestämään mainitun uskonnon opetusta kunnan peruskouluissa. Myös eräät rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat vastaavat jäsentensä uskonnonopetuksesta. Kirkkojen ja uskonnollisten yhdyskuntien lapsi- ja nuorisotyöstä vastaavat pitkälti mainittuihin organisaatioihin virka- tai työsuhhteessa olevat henkilöt. Evankelis-luterilaisen kirkon viranhaltijoiden oikeudellisesta asemasta säädetään kirkkolaisissa (1054/1993), jonka 2 luvun 2 §:n mukaan kirkolla on yksinoikeus ehdottaa kirkkolakia kaikesta, mikä koskee ainoastaan kirkon omia asioita sekä kirkkolain muuttamista ja kumoamista. Kirkkoissa ja uskonnollisissa yhdyskunnissa tehdään lapsi- ja nuorisotyötä myös vapaaehtoistyön muodossa, jolloin työssä on mukana sellaisiakin henkilöitä, jotka eivät ole virka- tai työsopimussuhhteessa yhteisöön.

2.1.5. Lasten ja nuorten kanssa työskentely eräissä palvelus- ja harjoittelusuhteissa

Siviilipalvelus

Asevelvollinen, joka vakuuttaa

uskonnolliseen tai eettiseen vakaumukseen perustuvien vakavien omantunnonsyiden estävän häntä suorittamasta asevelvollisuuslaissa (452/50) säädettyä palvelusta, vapautetaan sen suorittamisesta rauhan aikana ja määrätään suorittamaan siviilipalvelusta. Siviilipalveluksen sisällönä on siviilipalveluslain (1723/91) 2 §:n mukaan yhteiskunnalle hyödyllinen työ. Työpalvelu suoritetaan lähinnä sosiaalihuolto- tai terveydenhuoltoalalla, opetus- tai kulttuurialalla taikka ympäristönsuojeluun tai pelastusalaan liittyvissä tehtävissä. Siviilipalvelusta johtaa ja valvoo työministeriö. Siviilipalveluskeskus huolehtii työministeriön alaisuudessa viranomaisasemassa siviilipalveluksen toimeenpanosta ja siviilipalvelusvelvollisten valvonnasta. Työpalvelu suoritetaan palveluspaikoissa. Julkisoikeudellisia palveluspaikkoja on päiväkodeissa, lastenkodeissa, kouluissa, nuoris- ja liikuntatoimissa ja lasten ja nuorten sairaaloissa ja yksityisoikeudellisia palveluspaikkoja vastaavasti esimerkiksi yksityisissä päiväkodeissa, lastenkodeissa ja nuorisotyötä harjoittavissa yhdistyksissä. Työministeriö tekee palveluspaikan kanssa sopimuksen siviilipalveluslaitoksena toimimisesta. Palveluspaikkoina voivat toimia valtion hallintoviranomaisten, valtion liikelaitosten, julkisoikeudellisten yhdistysten, kuntien, kuntayhtymien, evankelis-luterilaisen kirkon ja ortodoksisen kirkkokunnan toimipaikat ja lisäksi työministeriön hyväksymät yleishyödyllistä toimintaa harjoittavat yksityisoikeudelliset yhteisöt tai säätiöt. Palveluspaikat ilmoittavat vapaina olevista työpalvelupaikoista siviilipalveluskeskukseen. Siviilipalveluslain 8 §:n mukaan siviilipalveluskeskus antaa palvelusvelvollisille määräyksen siviilipalvelukseen ja määrää siviilipalveluslaitoksen, jossa tämä suorittaa työpalvelun. Siviilipalveluskeskus tekee palveluspaikan ja siviilipalvelusmiehen kanssa kirjallisen sitoumuksen työpalvelun suorittamisesta kyseisessä paikassa. Keskus määrää myös tarvittaessa siviilipalvelusmiehen tai -laitoksen hakemuksesta siirron toiseen

palveluspaikkaan työpalvelun aikana.

Työharjoittelu

Ilman työsuhdetta toteutettavan työharjoittelun tarkoituksena on perehdyttää työtön työhön ja työelämään sekä ohjata työmarkkinoille tulevia ammatillista koulutusta vailla olevia nuoria. Työharjoittelun ajalta voidaan myöntää harjoittelijan toimeentulon turvaamiseksi työllistämisen- ja työmarkkinatukea, joista säädetään työllisyyslaissa (275/1987) ja -asetuksessa (1363/1997) sekä työmarkkinatuesta annetussa laissa (1542/1993). Ennen työharjoittelusopimuksen solmimista työvoimatoimiston on aina selvitettävä, että työharjoittelupaikan olosuhteet ovat sellaiset, että työharjoittelulle asetetut edellytykset täyttyvät. Työmarkkinatuella työharjoittelussa olevalle maksetaan täysi työmarkkinatuki, jonka määrä vuonna 2001 oli 127 markkaa päivältä. Tukea maksetaan viideltä päivältä viikossa ja sen maksaa kansaneläkelaitos. Työllistämistuella työharjoittelussa olevalle työvoimatoimisto maksaa työllistämistukea vähintään 118 markkaa ja enintään 212,40 markkaa harjoittelupäivältä. Työharjoittelun täytyy tapahtua työpaikalla, mikä edellyttää pääsääntöisesti sitä, että harjoittelupaikassa on vähintään yksi työsopimuslain (55/2001) mukaisessa työsuhteessa oleva työntekijä. Työvoimatoimiston tulee harjoittelupaikan järjestäjän kanssa tehtävässä työharjoittelusopimuksessa huolehtia siitä, että harjoittelutehtävien vaativuustaso vastaa työllistettävän ammattitaitoa ja mahdollista työkokemusta. Lisäksi työharjoitteluun osoittamisen ehdoksi on harjoittelusopimuksessa asetettava, että harjoittelupaikan järjestäjä vastaa työharjoitteluun osallistuvan työturvallisuudesta ja -suojelusta sekä muista työn järjestämiseen ja työolosuhteisiin liittyvistä seikoista. Harjoittelupaikkaa koskevassa yksittäisessä sopimuksessa on mainittava työharjoittelun toteuttamisaika, viikoittainen harjoittelu-aika sekä ehto siitä, että perehdyttäjän on valvottava ja opastettava harjaantujaa.

Vuonna 2000 työmarkkinatukea saaneita työharjoittelijoita oli noin 34 500 henkilöä ja työllistämistukea saaneita noin 2 800 henkilöä. Työharjoittelijoiden keskimääräinen harjoittelu-aika oli 13 viikkoa. Työharjoittelijoita on sijoittunut aloille, joissa työskennellään lasten ja nuorten parissa. Käytännössä työharjoittelijoita on opetus- ja terveydenhuoltoalalla sekä sosiaalialan ja lasten päivähoidon töissä.

Työkokeilu

Työkokeilusta työpaikalla on säädetty työvoimapalvelulaisissa (1005/1993) ja -asetuksessa (1251/1993) sekä työvoimapalveluihin liittyvistä etuuksista annetussa asetuksessa (1253/1993). Työkokeilun tarkoituksena on edistää vajaakuntoisen työnhakijan tai ammatinvalinnanohjauksen asiakkaan työedellytysten ja työkykyä arviointia todellisessa työpaikassa saatujen kokemusten avulla, selkeyttää asiakkaan työhakutavoitteita taikka ammatti- tai koulutusalan valintaa sekä edistää työhönsijoittumista. Työkokeilusta työpaikalla tehdään kirjallinen sopimus työvoimatoimiston, asiakkaan ja työkokeilupaikan järjestäjän kanssa. Sopimuksen nojalla työkokeilu työpaikalla voidaan korvata yhtäjaksoisesti enintään kuuden kuukauden ajalta. Työkokeilua ei voida järjestää sellaisella työpaikalla, johon asiakas on työ- tai muussa palvelussuhteessa. Työkokeilu voidaan järjestää myös osa-aikatyössä, jossa työaika on vähintään puolet alan normaalista työajasta. Vuonna 2000 työvoimatoimistot järjestivät noin 11 300 työkokeilua työpaikalla. Työkokeilut olivat keskimäärin 40 päivän mittaisia.

Työelämävalmennus

Vuoden 2002 alusta otettiin käyttöön uusi ilman työsuhdetta toteutettava toimenpide, työelämävalmennus työpaikalla. Samalla rajattiin työharjoittelu koskemaan ammatillista koulutusta vailla olevia, työmarkkinatukijärjestelmän piiriin kuuluvia alle 25-vuotiaita nuoria. Yli 25-vuotiaille

työnhakijoille suunnatun työelämävalmennuksen tavoitteena on tukea työelämään paluuta ja lisätä työttömän ammattitaitoa sekä työmarkkinavalmiuksia. Lisäksi ilman työsuhdetta toteutettavien toimenpiteisiin (työelämävalmennus, työharjoittelu ja työkokeilu) osallistuvien henkilöiden oikeusasemaa parannettiin.

2.1.6. Lasten ja nuorten kanssa työskentely aloilla, joiden toiminnasta ja valvonnasta ei ole säädetty

Yksityisellä sektorilla on runsaasti toimintaa, jonka olennaisena sisältönä on työskentely lasten ja nuorten kanssa. Yksityisen sektorin toiminnalla tarkoitetaan tässä toimintaa, jota yksityiset yhteisöt järjestävät elinkeinovapauden nojalla ja jonka sisältöä ja valvontaa ei ole säännelty asianomaista toimintaa koskevalla lainsäädännöllä (verrattuna esimerkiksi yksityisten yhteisöjen opetustoimen ja sosiaali- ja terveystoimen lainsäädännön nojalla järjestämiin palveluihin). Toiminta voi olla tällöin yritystoimintaa, jolloin lasten ja nuorten kanssa työskentelevät ovat joko itsenäisiä yrittäjiä tai yrityksen työsopimussuhteista henkilökuntaa. Työsopimussuhteessa työntekijä tekee työtä työnantajan johdon ja valvonnan alaisena palkkaa tai muuta vastiketta vastaan. Toisaalta toiminta voi olla luonteeltaan aatteellista, jolloin siihen osallistutaan vapaaehtoistyön pohjalta myös työsopimussuhteen ulkopuolella.

Yksityisellä sektorilla tapahtuva työskentely lasten ja nuorten kanssa on hyvin monimuotoista, eikä sen laajuutta ole tässä yhteydessä mahdollista arvioida. Valtaosan tällaisesta toiminnasta voidaan kuitenkin arvioida liittyvän lasten ja nuorten harrastustoimintaan, kuten esimerkiksi kaupalliselta pohjalta järjestettäviin liikunta- ja kulttuuripalveluihin.

Toisaalta eräät lastensuojelujärjestöt ja muut aatteelliset yhteisöt tarjoavat erilaisia palveluita myös aatteelliselta pohjalta ilman taloudellisen voiton tavoittelua. Mainittujen yhteisöjen toimintaan liittyy tällöin usein myös vapaaehtoistoimintaa, jolloin tehtäviä hoidetaan ilman, että henkilöt olisivat

työsopimussuhteessa yhteisöön. Esimerkkeinä voidaan mainita partiotoiminta, nuorisoseuratoiminta, tilapäiset lastenhoito- ja kotipalvelut sekä kirkkojen ja uskonnollisten yhdyskuntien kerhotoiminta.

2.1.7. Henkilötietojen suoja

Suomen perustuslain 10 §:ssä on säädetty henkilön yksityiselämän ja henkilötietojen suojasta. Tämän henkilötietojen suoja koskevan perusoikeuden ulottuvuus johtaa muun muassa siihen, että yksityisyyden suojaaminen henkilötietojen käsittelyssä edellyttää aina laintasoista säätelyä, erityisesti jos on kysymys sellaisten henkilötietojen käsittelystä, joka käyttöyhteytensä, tietojen luonteen sekä rekisteröidyn ja rekisterinpitäjän välisen suhteen vuoksi merkittävällä tavalla koskettaa yksilön oikeusaseman perusteita. Henkilötietojen suoja perustuu pääosin 1 päivänä kesäkuuta 1999 voimaan tulleeseen henkilötietolakiin (523/1999), joka on henkilötietojen käsittelyä koskeva yleislaki. Laki korvasi vuonna 1988 voimaan tulleen henkilörekisterilain (471/1987) ja sillä pantiin täytäntöön yksilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelystä ja tietojen vapaasta liikkuvuudesta annettu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (95/46/EY). Lain tarkoitus on toteuttaa yksityiselämän suoja ja muita yksityisyyden suoja turvaavia perusoikeuksia henkilötietoja käsiteltäessä. Henkilötietolakia täydentää laki yksityisyyden suojasta työelämässä. Lain tavoitteena on toteuttaa yksityiselämän suoja ja muita yksityisyyden suoja turvaavia perusoikeuksia sekä edistää hyvän tietojenkäsittelytavan kehittämistä ja noudattamista käsiteltäessä henkilötietoja työelämässä. Laki tuli voimaan lokakuun 2001 alusta. Lain yhteistoiminta- ja kuulemisvelvoitteet työnantajan on täytettävä kuuden kuukauden kuluessa lain voimaantulosta.

Henkilötietolaissa on säännökset henkilötietojen käsittelyä koskevista yleisistä periaatteista. Lain mukaan rekisterinpitäjän on toimittava niin, ettei rekisteröidyn

yksityiselämän suoja ja muita yksityisyyden suoja turvaavia perusoikeuksia rajoiteta ilman laissa säädettyä perustetta. Henkilötietojen käsittelyn tulee olla asiallisesti perusteltua rekisterinpitäjän toiminnan kannalta. Henkilötietoja saa käyttää tai käsitellä vain tavalla, joka ei ole yhteensopimaton käsittelyn tarkoituksen kanssa ja käsiteltävien henkilötietojen tulee olla määritellyn henkilötietojen käsittelyn tarkoituksen kannalta tarpeellisia. Yksityisyyden suojasta työelämässä annetun lain 3 §:n mukaan työnantaja saa käsitellä vain välittömästi työntekijän työsuhteen kannalta tarpeellisia henkilötietoja, jotka liittyvät työsuhteen osapuolten oikeuksien ja velvollisuuksien hoitamiseen tai työnantajan työntekijöille tarjoamiin etuuksiin taikka johtuvat työtehtävien erityisluonteesta. Tarpeellisuusvaatimuksesta ei voida poiketa työntekijän suostumuksellakaan.

Henkilötietolain 11 §:ssä säädetään arkaluonteisten henkilötietojen käsittelykiellosta. Sillä tarkoitetaan kieltoa kerätä, tallettaa, järjestää, käyttää, siirtää, luovuttaa, säilyttää, muuttaa, yhdistää, suojata, poistaa, tuhota henkilötietoja tai kohdistaa niihin muita toimenpiteitä. Arkaluonteisina tietoina pidetään säännöksen mukaan muun muassa henkilötietoja, jotka kuvaavat rikollista tekoa, rangaistusta tai muuta rikoksen seuraamusta, henkilön terveydentilaa, sairautta tai vammaisuutta taikka häneen kohdistettuja hoitotoimenpiteitä tai niihin verrattavia toimia tai henkilön seksuaalista suuntautumista tai käyttäytymistä. Lain 12 §:ssä säädetään poikkeuksista arkaluonteisten tietojen käsittelykiellosta. Arkaluonteisten tietojen käsittely on mahdollista muun muassa rekisteröidyn nimenomaisella suostumuksella eikä käsittelykielto estä myöskään sellaista tietojen käsittelyä, josta säädetään lailla tai joka johtuu välittömästi rekisterinpitäjälle laissa säädetystä tehtävästä.

Perustuslain 12 §:n 2 momentin mukaan viranomaisten hallussa olevat asiakirjat ja muut tallenteet ovat julkisia, jollei niiden julkisuutta ole välttämättömien syiden vuoksi lailla erikseen rajoitettu. Rikosrekisterilain 3 §:n mukaan rikosrekisteriin merkityt tiedot on pidettävä salassa. Säännöksen mukaan

rikosrekisteritietoja saa luovuttaa siten kuin rikosrekisterilaissa säädetään. Rikosrekisterin tietoja, kuten arkaluonteisia tietoja yleensäkin, koskee henkilötietolain 33 §:ssä säädetty vaihtolovelvollisuus. Lain mukaan henkilö, joka henkilötietojen käsittelyyn liittyviä toimenpiteitä suorittaessaan on saanut tietää jotain toisen henkilön ominaisuuksista, henkilökohtaisista oloista, tai taloudellisesta asemasta, ei saa henkilötietolain vastaisesti ilmaista sivulliselle näin saamia tietoja. Rangaistus vaihtolovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain (39/1889) 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta. Henkilötietolain säännöksiä sovelletaan sekä viranomaisiin että yksityisiin rekisterinpitäjiin ja niihin henkilöihin, jotka käsittelevät henkilötietoja tai suorittavat niihin liittyviä toimenpiteitä viranomaisen tai yksityisen rekisterinpitäjän palveluksessa tai toimeksiannosta.

2.1.8. Rikosrekisteri

Rikosrekisterin tietosisältö

Rikosrekisterin keskeinen tarkoitus on rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän ja täytäntöönpanon tarvitseman tiedon kerääminen ja tallettaminen. Rikosrekisterilain 2 §:n mukaan rikosrekisteriin merkitään tuomioistuimen ilmoituksen perusteella tiedot ratkaisusta, joilla henkilö on Suomessa tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen, yhdyskuntapalveluun, ehdolliseen rangaistukseen, oheissakkoon, nuorisorangaistukseen tai sen sijasta sakkoon, viraltapanoon taikka jätetty rikoslain 3 luvun 3 §:n nojalla tuomitsematta ymmärrystä vailla olevana. Tietoa sakkorangaistuksista ei merkitä rikosrekisteriin kuten ei myöskään tietoa sakan muuntorangaistuksesta eikä siviilipalveluslain nojalla tuomitusta vankeusrangaistuksesta. Lisäksi rikosrekisteriin merkitään tiedot

tuomioistuinratkaisusta, joilla Suomen kansalainen ja Suomessa pysyvästi asuva ulkomaalainen on ulkomailla tuomittu vastaavaan seuraamukseen. Merkitsemisestä säädetään tältä osin rikosrekisteriasetuksen (772/1993) 3 §:ssä. Käytännössä kysymykseen voivat tulla Suomen ja muiden pohjoismaiden välisestä yhteistoiminnasta rikosrekisterin pitämisessä Islannin, Norjan, Ruotsin tai Tanskan rikosrekisteriä pitävän viranomaisen annetun asetuksen (598/1963) nojalla tai keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen (SopS 30/1981) jäsenvaltion ilmoittamat tiedot. Rikosrekisteristä näkyvät tiedot sakkorangaistusta ankarammista rangaistuksista. Rikoslain ehdollista vankeutta koskevan 26 luvun 1 §:n mukaan määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista. Ehdollisen vankeusrangaistuksen ohella voidaan tuomita oheissakko. Yhdyskuntapalvelusta annetun lain (1055/1996) 3 §:n mukaan rikoksentekijä voidaan tuomita enintään kahdeksan kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijaan yhdyskuntapalveluun. Nuorisorangaistuksen kokeilemisesta annetun lain (1058/1996) 3 §:n mukaan voidaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta tuomita tietyillä kokeilupaikkakunnilla nuorisorangaistukseen, jos sakkoa on pidettävä riittämättömänä rangaistuksena eivätkä painavat syyt vaadi vankeusrangaistuksen tuomitsemista ja nuorisorangaistuksen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna uusien rikosten ehkäisemiseksi ja tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi. Jos nuorisorangaistukseen tuomittu rikkoo rangaistuksen ehtoja, hänet voidaan lain 11 §:n nojalla tuomita suorittamatta jäänyttä nuorisorangaistusta vastaavaan rangaistukseen. Jos suorittamatta on vain osa nuorisorangaistuksesta, voi sitä vastata myös sakkorangaistus, joka tässä

poikkeustapauksessa rikosrekisteriin (HE 109/ 1996 vp). Rikosrekisteriin rikosrekisteriasetuksen 2 §:n mukaan henkilötietojen ja tuomioistuintietojen lisäksi muun muassa syyksi luettu rikos, tekoaika ja rangaistus, yhteisen vankeusrangaistuksen määrääminen ja ratkaisun lainvoimaisuus. Jos henkilö tuomitaan samalla kertaa kahdesta tai useammasta rikoksesta vankeusrangaistukseen, hänet tuomitaan rikoslain 7 luvun 1 §:n pääsäännön mukaan rikoksista yhteiseen vankeusrangaistukseen. Tuomioistuimen on asetuksen 6 §:n mukaan ilmoitettava ratkaisuun sisältyvät tiedot rikosrekisteriin pääsääntöisesti kultakin kuukaudelta ennen seuraavan kuukauden 15. päivää. Nuorisorangaistuksesta on tehtävä ilmoitus jo kahden viikon kuluessa. Ilmoitusta ei saa tehdä ennen tyytymättömyyden ilmoittamiselle säädetyn määräajan päättymistä ja jos asiassa on ilmoitettu tyytymättömyyttä, vasta kun on selvitetty, onko valitus ajettu perille. Rikosrekisterilain 10 §:ssä säädetään tietojen poistamisesta rikosrekisteristä. Tiedot poistetaan rangaistuksen laadusta ja ankaruudesta riippuvan määräajan kuluttua lainvoiman saaneen tuomion antamispäivästä. Ehdollista rangaistusta, oheissakkoa, nuorisorangaistusta ja sen sijaan tuomittua sakkoa, viraltapanaa ja yhteisösakkoa koskeva merkintä poistetaan viiden vuoden, ehdotonta, enintään kahden vuoden vankeusrangaistusta ja yhdyskuntapalvelua koskeva merkintä poistetaan kymmenen vuoden ja ehdottoman, yli kahden ja enintään viiden vuoden vankeusrangaistusta sekä tuomitsematta jättämistä koskeva merkintä 20 vuoden kuluttua. Yli viiden vuoden ehdottomia vankeusrangaistuksia koskevat merkinnät poistetaan vasta, kun henkilö on kuollut tai täyttänyt 90 vuotta. Yksittäistä rangaistusta koskevaa tietoa ei kuitenkaan poisteta, jos henkilöstä on rikosrekisterissä sellainen tieto, jota ei vielä voida poistaa. Tällaisessa tapauksessa tiedot poistetaan vasta, kun viimeinenkin merkintä on poistettavissa.

Rikosrekisteritietojen luovuttaminen viranomaiselle

Rikosrekisterilain 4 §:ssä säädetään rikosrekisteritietojen antamisesta rikosoikeudellisen seuraamuksen määräämistä ja täytäntöönpanoa varten. Tämän lisäksi viranomaiselle voidaan luovuttaa henkilöä koskevat tiedot rikosrekisterilain 4 a §:n mukaisissa asioissa, joissa on kysymys henkilön luotettavuuden tai henkilökohtaisen soveltuvuuden selvittämisestä ja arvioimisesta. Rikosrekisterilain 4 a §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan rikosrekisteristä luovutetaan tiedot passia, Suomen kansalaisuutta tai ulkomaalaislaissa (378/1991) tarkoitettua viisumia, lupaa tai muuta toimenpidettä varten. Momentin 2 kohdan mukaan henkilöä koskevat tiedot voidaan luovuttaa Suomen viranomaiselle asiassa, joka koskee viranomaisen lupaa tai hyväksyntää, jonka edellytyksenä on henkilön luotettavuus. Lupaa tai hyväksyntää edellyttäviä asioita ei ole laissa nimenomaisesti lueteltu mutta käytännössä yleensä vaaditaan, että henkilön luotettavuutta edellytetään laissa tai asetuksessa. Rikosrekisterilain 4 a §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan rikosrekisteristä luovutetaan henkilöä koskevat tiedot Suomen viranomaiselle asiassa, joka koskee henkilön valintaa koulutukseen tai tehtävään, joka liittyy valtion turvallisuuteen, yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen, ulkoasiainhallintoon, Suomen kansainvälisiin suhteisiin, oikeushallintoon, keskuspankkitoimintaan tai rahanvalmistukseen ja jossa edellytetään henkilön erityistä luotettavuutta. Valtion turvallisuuteen liittyvien henkilövalintojen yhteydessä tietoja voidaan antaa valtion ylimmän johdon sekä puolustushallinnon käyttöön. Puolustusvoimilla on tarve tarkastaa rikosrekisteritiedot palvelukseen astuvista varusmiehistä sekä reservin esimiestehtävissä olevista henkilöistä. Tällä perusteella tietoja voidaan antaa myös rajavartiolaitokselle sen palvelukseen hakeutuvista henkilöistä. Yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen

liittyvien henkilövalintojen yhteydessä tietoja voidaan antaa sisäasiainministeriölle poliisihallinnon palvelukseen hakevista ja tullilaitokselle sen palvelukseen hakevista henkilöistä. Poliisille voidaan antaa tietoja poliisikoulutukseen pyrkivistä ja poliisihallinnon palvelukseen hakevista henkilöistä. Ulkoministeriö saa tietoja sen palvelukseen hakevista henkilöistä. Oikeushallinto saa tiedon muun muassa tuomarin tai syyttäjän virkaan ottamista koskevissa asioissa. Keskuspankkitoiminnan ja rahanvalmistuksen osalta Suomen Pankki saa tietoja käytettäväksi henkilövalintojen yhteydessä ja se voi luovuttaa tietoja Setec Oy:lle käytettäväksi sen henkilövalinnoissa.

Rikosrekisterilain 4 a §:n 1 momentin 4 kohdan mukaan rikosrekisteristä voidaan luovuttaa tietoja viranomaiselle asiassa, joka koskee turvallisuusvalvontaa. Tämän nojalla tietoja voivat saada säteilyturvakeskus säteilyn ja ydinenergian käytön turvallisuusvalvontaa varten ja Ilmailulaitos ilmailun turvallisuusvalvontaa varten. Momentin 5 kohdan mukaan rikosrekisteristä voidaan luovuttaa tietoja viranomaiselle asiassa, joka koskee lapsen huostaanottoa. Tieto rikosrekisteristä voi olla tarpeen yhtäältä huostaanoton edellytyksiä ja toisaalta sijaishuollon järjestämistä harkittaessa.

Viranomaisen on 4 a §:n 3 momentin mukaan annettava henkilölle tieto siitä, että häntä koskevat tiedot voidaan pyytää rikosrekisteristä 1 momentissa tarkoitetun asian käsittelyä varten. Ilmoitusta ei tarvitse kuitenkaan tehdä, jos henkilön voidaan olettaa muutenkin tietävän tiedon hankkimisesta. Ilmoitustapaa ei ole laissa säännelty mutta se on hallituksen esityksen (HE 8/1999 vp) perustelujen mukaan tarkoitettu useimmissa tapauksissa tehtäväksi asiaa koskevassa hakulomakkeessa tai työpaikkailmoituksessa.

Eräissä erityislaeissa on säännöksiä viranomaisen oikeudesta saada tarpeellisia rikosrekisteritietoja toimiluvan myöntämiseksi tehtävää luotettavuusarviointia varten. Tällaisia ovat muun muassa laki ajoneuvojen katsastusluvista (1099/1998), laki kuljettajantutkintotoiminnan järjestämisestä

(535/1998), laki luvanvaraisesta tavaraliikenteestä tiellä (342/1991), laki luvanvaraisesta henkilöliikenteestä tiellä (343/1991) ja laki perintätoiminnan luvanvaraisuudesta (517/1999). Näissä tapauksissa tietoja voidaan luovuttaa rikosrekisterilain 4 a §:n 1 momentin 2 nojalla.

Lupaviranomaisen tiedonsaantioikeus rajoittuu pääsääntöisesti tietoon sellaisista rikoksista, jotka voivat tulla kysymykseen kyseisessä toiminnassa tai jotka osoittavat siinä ilmeistä sopimattomuutta tai epäluotettavuutta. Esimerkiksi perintätoiminnan luvanhakijan luotettavuutta arvioidaan harjoitettavan perintätoiminnan kannalta. Luvanhakijan sopimattomuutta alalle voivat osoittaa erityisesti sellaiset lainvastaiset toimet, joilla pyritään hyödyn tavoitteluun toimeksiantajien kustannuksella.

Yksityishenkilön oikeus saada tietoja rikosrekisteristä

Rikosrekisterilain 6 §:n 1 momentin mukaan yksityinen henkilö saa itseään koskevan otteen rikosrekisteristä viisumia, työilupaa, oleskelulupaa tai muuta niihin verrattavaa syytä varten. Tietoa pyydetessä on ilmoitettava tarkoitus, johon sitä tarvitaan.

Henkilön oikeuteen tarkastaa rekisterissä olevat itseään koskevat tiedot sovelletaan henkilötietolakiä. Henkilötietolain nojalla henkilöllä on oikeus saada tietää, mitä häntä koskevia tietoja henkilörekisteriin on tallennettu. Henkilö saa myös lain 26 §:n nojalla tarkastaa itseään koskevan tiedot maksutta kerran vuodessa. Rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentin mukaan rikosrekisteriin merkityllä henkilöllä on lisäksi oikeus saada tieto siitä, kenelle ja mihin tarkoitukseen hänestä on annettu tietoja rekisteristä viimeisen vuoden aikana.

Osaotteen antaminen rikosrekisteristä

Rikosrekisterin otteeseen voidaan rikosrekisterilain 7 §:n nojalla merkitä vain osa rekisteriin talletetuista tiedoista siten kuin siitä asetuksella tarkemmin säädetään. Rikosrekisterin otteeseen merkitään, mihin

tarkoitukseen se on annettu. Rikosrekisteriasetuksen 11 §:n mukaan rikosrekisteristä annettavaan otteeseen voidaan merkitä vain viimeisen kymmenen vuoden aikana annettuja ratkaisuja koskevat tiedot, jollei otteen tilaaja pyydä aikaisempien tietojen merkitsemistä. Nykyisin ei voida antaa sellaista osaotetta, josta näkyisivät vain tietyt erikseen yksilöidyt rikokset.

2.1.9. Luotettavuuslausuntojen antaminen

Henkilöstöturvallisuudesta huolehtiminen perustuu nykyisin pääasiassa suojelupoliisin ja pääesikunnan laatimiin luotettavuuslausuntoihin. Poliisin henkilörekistereistä annetun lain (509/1995) 23 §:n mukaan poliisilla on oikeus käyttää poliisin henkilörekisterilain tietoja tarpeellisessa laajuudessa annettaessa luotettavuuslausuntoja. Poliisin henkilörekistereitä ovat muun muassa poliisiasiain tietojärjestelmä, hallintoasiain tietojärjestelmä, epäiltyjen tietojärjestelmä ja suojelupoliisin toiminnallinen tietojärjestelmä. Henkilörekistereihin sisältyvää tietoa voidaan lain 5 luvun mukaan luovuttaa ja käyttää poliisilain mukaisten tehtävien suorittamiseen poliisin omiin tarkoituksiin ja eräisiin laissa säädeltyihin muihin viranomaistarkoituksiin. Luotettavuuslausunnon antaa poliisin henkilörekisteriasetuksen (1116/1995) 9 §:n mukaisesti suojelupoliisi tai jossain tapauksessa paikallinen poliisilaitos.

Luotettavuuslausunto voidaan poliisin henkilörekisterilain 23 §:n mukaan antaa muun muassa henkilön luotettavuudesta tehtävään, johon liittyy pääsy valtiosalaisuuksiin taikka sellaisiin yritys- ja salaisuuksiin, joiden luvattomasta ilmaisemisesta voisi aiheutua vaaraa valtion turvallisuudelle taikka huomattavalle yleiselle edulle tai yksityiselle taloudelliselle edulle. Lisäksi luotettavuuslausunto voidaan antaa henkilön luotettavuudesta päästä kohteeseen, jolla on merkitystä valtion turvallisuudelle (esimerkiksi lentoasemat, ydinvoimalat, teleoperaattoreiden keskuksat ja viranomaisverkot) taikka huomattavalle yleiselle edulle tai yksityiselle taloudelliselle edulle (esimerkiksi suuret atk-

talot, erityisalojen tuotanto- ja tutkimuslaitokset).

Luotettavuustarkastus on pääasiassa rekisteritarkastusta, jossa henkilön tiedot tarkistetaan poliisirekistereistä lukuun ottamatta epäiltyjen rekisteriä, suojelupoliisin toiminnallisesta tietojärjestelmästä, oikeusministeriön tuomiolauselmajärjestelmästä sekä väestötietojärjestelmästä. Luotettavuuslausunto on vain osa työnantajan rekrytointivaiheessa suorittamaa soveltuvuusharkintaa eikä lausunnossa oteta kantaa siihen, tulisiko henkilö rekrytoida vai ei.

Poliisin tehtävien suorittamisesta puolustusvoimissa annetun lain (1251/1995) 22 §:n mukaan pääesikunnalla on oikeus käyttää siinä laissa tarkoitettujen henkilörekisterien tietoja tarpeellisessa laajuudessa annettaessa lausuntoja puolustusministeriön hallinnonalan tai rajavartiolaitoksen viranomaiselle valtion virkamieslain (750/1994) 7 §:n mukaista virkaa hakeneen tai virkaan nimitetyn henkilön tai muuta puolustushallinnon tehtävää hakeneen tai kyseisessä tehtävässä palvelevan henkilön luotettavuudesta. Laissa tarkoitettuja henkilörekistereitä ovat rikostietorekisteri ja sen arkistohakemisto, turvallisuustietorekisteri ja lain mukaan perustettu tilapäinen rekisteri. Lisäksi pääesikunnalla on lain 6 §:n 1 momentin 6 kohdan mukaan oikeus saada tietoja poliisin henkilörekistereistä henkilön sopivuuden arvioimiseksi puolustushallinnon alalla palvelemista varten.

2.2. Lainsäädäntö eräissä maissa

Ruotsi

Ruotsissa tuli vuoden 2001 alusta voimaan laki rekisterikontrollista koulua edeltävässä toiminnassa, koulussa ja koululaisten iltapäivätoiminnassa (SFS nr: 2000:873). Menettelyn tarkoituksena on parantaa lasten ja nuorten suojaa ennen muuta seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan. Työnhakijan rekisteritietojen tarkistaminen (jäljempänä rekisterikontrolli) on osa soveltuvuustutkintaa. Soveltuvuustutkinnalla

tarkoitetaan sitä osaa työhön rekrytoinnista, jossa tavoitteena on soveliaan henkilöstön palkkaaminen. Kun työhönottomenettely päättyy, päättyy myös soveltuvuustutkinta. Henkilöstön soveltuvuutta täytyy kuitenkin seurata myös sen jälkeen.

Lain lähtökohtana on, että hakemalla rekisteritiedot tietyistä rikoksista voidaan lasten ja nuorten suojaa väkivaltaa vastaan vahvistaa. Rekisterikontrollia vastaan oleva intressi on henkilökohtaisen koskemattomuuden suojaaminen. Lasten ja nuorten suojaaminen hyväksikäytöltä on kuitenkin katsottu niin tärkeäksi, että henkilökohtainen koskemattomuus saa väistyä. Koskemattomuuteen puututaan lain perustelujen mukaan niin vähän kuin mahdollista, mutta kuitenkin niin, ettei kontrollin tehokkuus kärsi. (Proposition 1999/2000:123, Lämplighetsprövning av personal inom förskoleverksamhet, skola och skolbarnomsorg).

Lasten ja nuorten suojaamisen tarpeessa ei ole pidetty perusteltuna tehdä eroa sen suhteen, harjoittaako toimintaa julkinen vai yksityinen taho, vaan lain mukaan työnhakijoiden kontrollointi tulee tehdä sekä julkisessa että yksityisessä toiminnassa. Periaatteessa koko henkilökunta kouluun siirtymistä edeltävässä toiminnassa, oppivelvollisuuskoulussa ja iltapäivätoiminnassa on yhteydessä lapsiin. Rekisterikontrolli on tämän vuoksi ulotettu työnhakijoihin kaikissa ammattiryhmissä. Rekisterikontrolli tehdään työhönottomenettelyn viimeisessä vaiheessa ja vain niistä henkilöistä, joille työpaikkaa tarjotaan. Ostopalvelusopimus kunnan ja yksityisen tahon välillä voidaan tehdä vain, mikäli palveluntuottaja sitoutuu noudattamaan rekisterikontrollia.

Laki ei koske niiden henkilöiden kontrollointia, jotka on jo lain voimaan tullessa palkattu edellä mainittuun toimintaan. Jo työssä olevien jälkikäteinen kontrollointi merkitsisi suurempaa puuttumista koskemattomuuteen kuin rekrytointivaiheen kontrollointi.

Lain mukaan henkilö, jolle työpaikkaa tarjotaan, hankkii itse rekisteriotteen ja luovuttaa sen työnantajalle. Näin henkilöllä ei ole epävarmuutta siitä, mihin tietoihin työnantaja pääsee käsiksi. Valmistelun yhteydessä keskusteltiin kahdesta muusta

menettelytavasta. Toisessa työnantajalle olisi annettu oikeus saada rekisteriotte työnhakijasta. Useimmissa muissa tilanteissa, joissa rekisterin tietoja nykyisin luovutetaan, menetellään näin. Toinen tapa olisi ollut se, että työnantajat olisivat voineet kääntyä keskusviranomaisen, lähinnä valtion koululaitoksen puoleen, joka olisi hankkinut tiedot ja luovuttanut niitä edelleen. Tällä tavoin olisi voitu estää se, että suuri joukko pieniä työnantajia saisi suoraan arkaluonteisia tietoja. Koululaitos olisi voinut myös luovuttaa edelleen vain ne tiedot, joilla voi olla merkitystä soveltuvuusarvioinnissa, tai antaa hakijasta soveltuvuustodistuksen. Menettelytavat olisivat lisänneet riskiä, että rekisteritiedot leviäisivät laajemmalle kuin on tarpeellista.

Lain mukaan henkilö toimittaa työnantajalle otteen seuraamusrekisteristä, joka ei saa olla vuotta vanhempi. Epäiltyjen rekisteriin sisältyviä tietoja ei ole tietojen epävarmuuden vuoksi haluttu sisällyttää työnantajalle annettavaan otteeseen. Lain mukaan seuraamusrekisteristä ei anneta täydellistä otetta. Ote sisältää ainoastaan tiedot sellaisista rikostyypeistä, jotka ovat merkityksellisiä soveltuvuustutkinnassa, jonka tavoitteena on hyväksikäytön ehkäiseminen. Tiedot tulee luovuttaa seksuaalirikoksista, murhasta, taposta, törkeästä pahoinpitelystä, törkeästä ryöstöstä, ihmisryöstöstä ja lapsipornografiarikoksesta. Kymmentä vuotta vanhempia rikoksia ei merkitä rekisteriotteeseen.

Lain mukaan rikosrekisteriotteen vaatiminen palkattavalta työntekijältä on työnantajan velvollisuus. Julkiselle vallalle ei kuitenkaan ole säädetty erityisiä sanktioita sen varalta, että se laiminlyö tehtävänsä huolehtia siitä, että työnantajat täyttävät velvollisuutensa kontrolloida työnhakijoita. Tehtävä kuuluu sen virkavelvollisuuteen, joka vastaa siitä, että työhönnotossa täytetään kontrollointivelvollisuus. Yksityisen harjoittaman toiminnan osalta viranomaisvalvonnalla tulee toimittaa tarkastuksia sen selvittämiseksi, että velvollisuus on täytetty. Vakavat laiminlyönnit voivat johtaa yksityisen toiminnan toimiluvan peruuttamiseen. Lain mukaan julkisesti ylläpidetyssä toiminnassa rekisteritietoja koskee salassapitovelvollisuus. Yksityisesti harjoitettussa toiminnassa on vaitiolovelvollisuus.

Laissa ei ole kieltoa ottaa työntekijäksi henkilöä, joka on tuomittu sellaisesta rikoksesta, joka merkitään rekisteriotteeseen. Työnantaja saa itse tehdä arvion rikollisuutta koskevista tiedoista. Ammattikieltoon ei ole päädytty lain perustelujen mukaan muun muassa sen vuoksi, että kielto voisi johtaa joissain tapauksissa kohtuuttomiin seuraamuksiin erityisesti siksi, että rekisteriotteeseen sisällytetään tietoja muistakin rikoksista kuin lapsen kohdistuneista seksuaalirikoksista. Oletettava on, että rekisterimerkinnän omaava henkilö hakee harvoin lasten parissa tehtävää työtä. Jos näin käy, olosuhteet voivat yksittäistapauksessa olla sellaiset, että rekisterimerkinnän vaikutuksista voidaan luopua. Työnantajalla on oltava mahdollisuus tehdä tämä arvio. Olettaa voidaan, että työnantaja palkkaa seksuaalirikoksesta tuomitun henkilön vain huolellisen harkinnan jälkeen.

Norja

Norjan lainsäädännössä on säännöksiä, joiden tarkoitus on estää lapsen kohdistuneesta seksuaalirikoksesta tuomittuja henkilöitä saamasta työtä lastentarhoissa (barnehegloven 20 §, voimaantulo 1 päivänä tammikuuta 1996). Lastentarhalla tarkoitetaan myös muun muassa esikoulua. Säännösten soveltamisalaa on vastikään laajennettu niin, että ne koskevat myös henkilökuntaa peruskouluissa (opplaeringslova § 10—9, voimaan 1 päivänä elokuuta 1999) sekä erilaisissa lapsia vastaanottavissa laitoksissa ja kasvatusvanhempia (barnevernloven § 6—10, voimaan 1 päivänä syyskuuta 1999). Säännöksissä edellytetään, että kaikkien lastentarhoissa työskentelevien on esitettävä hyväksyttävä poliisitodistus (politiattest). Tämä koskee sekä kunnallista että yksityistä toimintaa. Poliisitodistus on ote rekisteristä, josta käyvät ilmi merkinnät rikoksista ja rikosepäilyistä. Hyväksyttävällä poliisitodistuksella tarkoitetaan todistusta, johon ei sisälly merkintöjä epäilystä, syytteestä tai tuomiosta, joka koskee lapsen kohdistunutta seksuaalirikosta. Tähän tarkoitukseen annettavista todistuksista ei käy ilmi, onko henkilöä epäilty tai onko hänet tuomittu muunlaisista rikoksista. Jos

seksuaalirikoksista ei ole merkintöjä, todistus on siis puhdas eli siinä on lyhyt merkintä, että kyseisestä henkilöstä ei ole mitään mainittavaa.

Todistuksessa ilmoitettavat rikostyyppit on luetteloitu. Seksuaalirikoksista lasta kohtaan on säännökset tietyissä lainkohdissa ja sellaiset rikokset otetaan todistukseen. Näihin sisältyvät eri muodot alle 16-vuotiaan henkilön seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Lastensuojelulain (barnevernloven) mukaan myös rekisterimerkinnät eräistä tätä vanhempiinkin kohdistuvista seksuaalirikoksista on otettava huomioon. Lapsipornografiaa koskevia rikoksia ei merkitä todistukseen lastentarhoja ja kouluja koskevien lakien mukaan, mutta kylläkin lastensuojelulain mukaan. Rangaistusmääräyksiä tai muita seuraamuksia ei rinnasteta tuomioihin eikä ~~niitä tehdä todistukseen merkintää.~~ Työnantaja tekee lopullisen päätöksen työhönotosta. Työnhakija pyytää todistuksen poliisilta ja hänen on tällöin esitettävä todistus siitä, että hänelle on tarjottu tehtävää. Työnhakija luovuttaa itse todistuksen työnantajalle. Todistus on esitettävä viranomaiselle, joka palkkaa henkilökunnan. Yksityisissä lastentarhoissa ja esikouluissa todistus esitetään omistajalle tai omistajan edustajalle. Kunta tarkastaa valvontaviranomaisen ominaisuudessa tällaisen laitoksen omistajaa koskevan todistuksen. Kunta voi kieltäytyä hyväksymästä yksityistä esikoulua, jos omistaja ei voi esittää hyväksyttävää todistusta. Todistusta ei vaadita kaikilta työtä hakevilta. Työpaikkailmoituksessa on ilmoitettava poliisitodistuksen vaatimisesta. Todistuksen esittäminen muodostaa viimeisen vaiheen työhönottomenettelyssä. Kun työnantaja on päättänyt ottamaan tietyn työnhakijan, se tapahtuu ehdolla, että työnhakija esittää hyväksyttävän todistuksen. Työnantaja on velvollinen tuhoamaan todistuksen, kun se on täytetty tehtävänsä. Sillä, joka saa tietoja todistuksesta, on vaitiolovelvollisuus. Velvollisuus esittää poliisitodistus koskee kaikkea henkilökuntaa, niin vakituista henkilökuntaa, joka suoraan työskentelee lasten kanssa kuin keittiöhenkilökuntaa, esikoulussa aseptonta palvelusta suorittavia sekä pitkäaikaissijaisia ja muita sijaisia, jotka

ovat toiminnassa melko vakiintuneesti mukana. Myös yksityisen esikoulun omistaja, jonka tarkoitus on olla mukana toiminnassa, on velvollinen esittämään todistuksen. Vaatimus ei koske lapsen vanhempaa, joka tilapäisesti työskentelee esikoulussa.

Työhön palkattavien henkilöiden lisäksi todistus voidaan vaatia myös sellaisilta henkilöiltä, jotka säännönmukaisesti oleskelevat lastentarhassa tai esikoulussa. Näillä tarkoitetaan henkilöitä, jotka eivät työskentele esikoulussa, mutta oleskelevat siellä siinä määrin, että he voivat luoda luottamuksellisen suhteen lapsiin. Myös perheenjäseniltä, jotka ovat läsnä perhepäiväkodin aukioloaikoina, todistus henkilöä, jota on tuomittu lapseen kohdistuneesta seksuaalirikoksesta, on koko tulevaisuutensa poissuljettu työstä lastentarhassa ja esikoulussa. Kysymys on siis elinikäisestä ammattikiellosta. Henkilöä, joka on epäilty tai syytetyssä rikoksesta, ei saa palkata ennen kuin asia on lopullisesti ratkaistu. Jos tuomio on vapauttava, estettä kyseisen henkilön palkkaamiselle ei ole.

Myös Norjan yliopistolainsäädännössä on säännöksiä poliisitodistusten esittämisvelvollisuudesta. Opiskelijoilta, jotka opintojensa aikana ovat yhteydessä esikoululaisiin tai koululaisiin, voidaan vaatia todistus siitä, että he eivät ole epäiltyjä, syytetyssä tai tuomittuja seksuaali-, väkivalta- tai huumausainerikoksesta.

Säännökset lastentarhoissa työskenteleviltä vaadittavista poliisitodistuksista tulivat voimaan vuoden 1996 alussa. Oslon poliisilaitos antoi runsaat 1 000 todistusta ensimmäisen puolen vuoden aikana 1997. Kaikki todistukset olivat hyväksyttäviä. Norjan lapsi- ja perheministeriöstä elokuussa 1999 saadun tiedon mukaan todistusten esittämisvelvollisuuden on yleensä suhtauduttu myönteisesti. Erityisiä tutkimuksia lain vaikutuksista ei ole tehty.

Lapsi- ja perheministeriölle on osoitettu pyyntöjä, että vaatimus poliisitodistusten esittämisestä laajennettaisiin esimerkiksi perhepäivähoitajiin ja leikkipuistossa työskenteleviin. Varsinkin poliisin taholta on myös kiinnitetty huomiota tarpeeseen laajentaa luetteloa rikoksista, jotka on mainittava poliisitodistuksissa. Kysymyksen

tulevia rikoksia voisivat olla aikuisiin kohdistuvat seksuaalirikokset sekä väkivalta- ja huumerikokset.

Belgia

Belgiassa alaikäisten seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva laki tuli voimaan touko-kuussa 1995 ja laki alaikäisten rikosoikeudellisesta suojelusta huhtikuun alusta 2001. Viimeksi mainitulla lailla lisättiin rikoslakiin uusia syytekohtia sekä määrittely raskauttavista olosuhteista parantamaan mahdollisuuksia tuomita rangaistuksia teoista, joiden uhrit ovat pääasiassa alaikäisiä. Samalla purettiin osittain vaitiolovelvollisuus alaikäisiin kohdistuneista teoista, joihin liittyy fyysistä ja seksuaalista väkivaltaa sekä lisättiin seksuaalirikollisten valvontaa koskevia määräyksiä.

Alaikäisten seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva lain myötä lisättiin rikoslakiin vuonna 1995 joitakin harkinnanvaraisia toimintakielloja, joita tuomari voi asettaa tuomion ohessa, kun teon kohteena on alaikäinen. Alaikäisellä tarkoitettiin alle 16-vuotiaasta henkilöä ja vuonna 2001 suojelukärajä nostettiin koskemaan alle 18-vuotiaita henkilöitä. Ikärajan muutos kuvastaa rikoslain yleistä henkeä pyrkiä ankarampaan sääntelyyn ja laajentaa suojelun piiriä vanhempiin ikäluokkiin.

Rikoslain säännöksissä mainituista (kuten sukupuolikuria ja siveellisyyttä loukkaava käytös, raiskaus, lapsen vietteleminen haureuteen, prostituutiosta hyötyminen ja sukupuolisiveellisyyden julkinen loukkaaminen) alle 18-vuotiaaseen kohdistuneista siveellisyysrikoksista tai teosta, joihin alaikäinen on ollut osallinen, langetetut 1–20 vuoden pituiset tuomiot voivat johtaa laissa määriteltyjen oikeuksien menetykseen. Henkilö voi menettää oikeuden alaikäisten opettamiseen julkisessa tai yksityisessä oppilaitoksessa. Henkilö voi myös menettää oikeuden toimia vapaaehtoistyöntekijänä, sääntömääräisenä, työsuhteisena taikka hallinnollisen tai liikkeenjohdollisen elimen jäsenenä sellaisissa instituutioissa, joiden toiminnan piiriin kuuluvat pääasiallisesti alaikäiset.

Lisäksi henkilö voi menettää oikeuden osallistua toimintaan, joka asettaa tuomitun alaikäisiin kohdistuvaan luottamus- tai viranomais-suhteeseen vapaaehtoistyöntekijänä, sääntömääräisenä, työsuhteisena taikka hallinnollisen tai liikkeenjohdollisen elimen jäsenenä missään juridisessa yhteisössä tai rekisteröimättömässä yhdistyksessä.

Kiellot koskevat tehtäviä, joissa kohdataan nuoria tai joissa käytetään heitä koskevaa päätösvaltaa ilman että siihen liittyy välttämättä hyödyn tavoittelua. Siten nämä kiellot koskevat sekä ammatillisia tehtäviä että vapaaehtoistyötä. Esimerkkeinä lastensuojelun sektorilla tai vammaistyössä (kun kyseessä on alaikäisten hoitoon sijoittaminen tai muu majoittaminen) toimivat instituutiot ja yhdistykset, nuorisotalot, urheiluseurat, lastenseinimet ja -tarhat, päiväkodit, esikoulut, perheiden tukipalvelut.

Rikoslain (artiklan 31) mukaan kaikista elinkautisista vankeustuomioista tai 10—15 vuoden tai pidemmistä määräaikaista vankeustuomioista seuraa, että tuomitut menettävät elinajaksi oikeuden toimia julkishallinnon viroissa tai työtehtävissä.

Lisäksi vuoden 2001 lainmuutos antaa tuomarille mahdollisuuden kieltää henkilöltä, joka on syyllistynyt lapsen viettelemiseen haureuteen tai prostituutiosta hyötymiseen, anniskeluravintolan pitämisen, ohjelmapalveluyrityksen pyörittämisen, mutta erityisesti adoptioinstituutioiden, alaikäisistä huolehtivien laitosten, koululais- ja nuorisoryhmäkulejtuksia järjestävien yritysten sekä vapaa-ajan tai lomatoimintaa järjestävien laitosten johtamisen.

Työnantaja saa tietää töihin pyrkivän henkilön rikoslain nojalla annetut kiellot pyytämällä henkilöltä nuhteettomuustodistuksen. Kunnalliset viranomaiset vastaavat todistusten myöntämisestä työnantajalle.

Ranska

Ranskassa rikosrekisteriin merkitään kaikki Ranskan tuomioistuimen langettamat tuomiot. Rikosrekisteristä annetaan kolmen tyyppisiä otteita, joista ilmenevät erilaiset rikostiedot. Luokkaan 1 kuuluvaan otteeseen rikosrekisteristä merkitään kaikki henkilölle

langetetut tuomiot ja se voidaan antaa vain oikeusviranomaiselle. Luokkaan 2 kuuluva ote rikosrekisteristä voidaan toimittaa vain viranomaisille. Siihen ei merkitä kaikkia tuomioita kuten tietyt rikoslaissa mainitut alaikäisille annetut tuomiot tai tuomiot, jotka toimivaltainen tuomioistuin tarkoituksella jättää mainitsematta tuomion julistamisen hetkellä tai myöhemmin pyynnöstä. Viranomaistyönantaja, joka on palkkaamassa henkilöä työskentelemään alaikäisten kanssa, voi saada luokkaan 2 kuuluvan otteen rikosrekisteristä. Tällaisia viranomaisia ovat esimerkiksi maaherrat ja valtion virastot. Luokkaan 3 kuuluvaan otteeseen merkitään rikoslain artiklassa 777 mainitut vakavimmat tuomiot. Tällainen ote voidaan antaa vain asianomaiselle itselle eikä sitä voida lain mukaan antaa ulkopuoliselle henkilölle. Mikäli työnantaja on muu kuin viranomainen, hän voi saada tiedon työnhakijan mahdollisista tuomioista vain pyytämällä asianomaiselta itseltään luokkaan 3 kuuluvan otteen rikosrekisteristä.

Seksuaalirikosten torjunnasta ja rankaisemisesta ja alaikäisten suojelemisesta kesäkuussa 1998 annettu laki asettaa oheisrangaistuksena rikosentekijän tuomarin alaisuudessa tapahtuvaan erityiseen valvontaan. Valvonta-aika rikosjutuissa on enintään 10 vuotta ja törkeissä rikosjutuissa 20 vuotta. Valvontaa koskeva merkintä rikosrekisterissä säilyy veloitteen päättymiseen saakka. Lisäksi rikosentekijän vapautta voidaan rajoittaa kiellolla oleskella tietyissä paikoissa, kiellolla tavata tiettyjä henkilöitä (esim. alaikäiset) ja kiellolla harjoittaa sellaista ammattia tai vapaaehtoistoimintaa, joka edellyttää säännöllistä kanssakäymistä alaikäisen kanssa. Viimeksi mainitun kiellon rikkomisesta voidaan henkilö määrätä kiellon rikkomisesta yhden vuoden vankeusrangaistukseen. Kaikkien kieltojen noudattaminen on kieltoon määrätyn henkilön itsensä vastuulla.

Työnantaja, joka palkkaa rikoksesta tuomitun henkilön, voidaan saattaa vahingonkorvaus- tai rikosoikeudelliseen vastuuseen, mikäli työntekijä uusii rikoksensa työtehtävänsä suorittaessaan.

Alankomaat

Alankomaissa tuli voimaan vuoden 1959 alusta laki, jossa on säännökset rikosrekisteristä ja hyvästä käytöksestä annettavasta lausunnosta. Lailla annettiin mahdollisuus henkilön rikostaustan selvittämiseen yleisesti. Alaikäisten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittäminen tapahtuu siten, että työnantaja pyytää työnhakijalta nähtäväksi lausunnon hyvästä käytöksestä. Tämän lausunnon esittäminen voi olla työhönoton edellytyksenä. Lausunnon hyvästä käytöksestä antaa pormestari (kunnanjohtaja / kaupunginjohtaja) ja sitä voi pyytää vain työpaikan hakija itse. Lausunnon tiedot perustuvat poliisirikisterin ja rikosrekisterin tietoihin. Alaikäisten kanssa työskentelemään hakeutuvien osalta merkityksellisiä ovat tiedot seksuaalirikoksista. Myös seksuaalirikokseen syylistyneellä on mahdollisuus saada lausunto hyvästä käytöksestä. Tämä riippuu muun muassa rikoksen vakavuudesta, rikoksen tekoajankohdasta ja -olosuhteista sekä annettua tuomiosta. Hyvästä käytöksestä annettavaan lausuntoon ei yksilöidä mitään tiettyjä rikostietoja.

Saksa

Saksassa toukokuussa 1976 voimaan tulleen nuorison työsuojelulain mukaan määrätty henkilöt eivät saa toimia nuorten parissa, valvoa, opastaa eivätkä kouluttaa nuoria eikä heille saa antaa näitä tehtäviä. Tämä laki kieltää toimimisen nuorten parissa henkilöitä, jotka on tuomittu muun muassa seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamista koskevista teoista tai rikoksesta huumeiden käytöstä säädetyn lain mukaan.

Nimenomaisen toimikiellon antaa tuomioistuimien rikostuomion antamisen yhteydessä ja toimikielto on voimassa viisi vuotta tuomion voimaantulosta. Toimikielto koskee sekä itse työnantajia, mikäli he henkilökohtaisesti työllistävät tai kouluttavat lapsia tai nuoria, että myös työnantajan palveluksessa olevia henkilöitä. Tuomioistuimen asettaman toimikiellon ohella valtiollisella ammatintarkastusvirastolla tai työsuojeluvirastolla on mahdollisuus yksittäistapauksessa kieltää henkilöä

työskentelemästä lasten ja nuorten parissa tai valvomasta, opastamasta tai kouluttamasta heitä oppisopimuskoulutuksen tai työsuhteen puitteissa. Edellytyksenä tällaisen kiellon asettamiselle on henkilön toistuva ja karkea lain mukaisten velvollisuuksiensa laiminlyönti taikka syyt, jotka osoittavat henkilön siveellisesti sopimattomaksi näihin tehtäviin.

Lain mukainen toimikielto ei koske sellaisia työntekijöitä, jotka työskentelevät vain nuorten rinnalla ilman näihin kohdistuvia valvonta-, opastus- tai koulutustehtäviä. Työnantaja on velvollinen tarkastamaan, onko henkilöllä, jonka tehtävänä olisi valvoa, opastaa tai kouluttaa lapsia tai nuoria, aiempia tuomioita. Liittotasavallan keskusrekisterivirasto antaa tiedot tuomioista. Työnantaja, joka tahallisesti tai huolimattomuuttaan antaa toimikielloissa olevalle laissa kiellettyjä tehtäviä, menettelee lainvastaisesti. Työntajaa rangaistaan tämän lain rikkomisesta sakolla (30 000 DEM).

Yhdistynyt kuningaskunta

Vuonna 1975 voimaan tullut laki (the Rehabilitation of Offenders Act 1974) antaa muun muassa työnantajalle mahdollisuuden työhönoton yhteydessä tarkistaa rikostaustaa kysymällä hakijan rikostuomioita. Lain mukaan työnhakijalla on oikeus olla paljastamatta omaa rikostaustaansa tietyissä tilanteissa. Rikostuomiot on laissa määritelty kahteen ryhmään: ilmoitusvelvollisuuden alaiset ja ilmoitusvelvollisuutta vailla olevat rikokset. Tietyn määräjän jälkeen rikoksesta tuomittu ei ole velvollinen ilmoittamaan rikostuomioitaan niistä kysyttäessä esimerkiksi työhönoton yhteydessä. Lain soveltamisalan poikkeuksista on määrätty erikseen tietyissä työpaikoissa, ammateissa ja tehtävissä työskentelevien osalta. Poikkeusmääräysten mukaan esimerkiksi alle 18-vuotiaiden kanssa työskentelemään hakeutuvien on aina ilmoitettava mahdolliset rikostuomiot työnantajalle, jos hän niitä kysyy.

Lainsäädäntö mahdollistaa lisäksi erityisen ammattikiellon määräämisen koululaitoksissa henkilöille, jotka työskentelevät säännöllisesti alle 19-vuotiaiden kanssa (jäljempänä

alaikäinen). Työnantaja on lain mukaan velvollinen tarkastamaan ennen alaikäisten kanssa työskentelemään valittavan opettajan tai muun henkilön palkkaamista, ettei ammattikieltoa ole määrätty. Ammattikieltoon määrätyistä henkilöistä pitää rekisteriä koulutus- ja työmarkkinaministeriö. Vaikka henkilöä ei olisikaan määrätty ammattikieltoon, on hänelle voitu asettaa tiettyjä ehtoja työsuhteeseen ottamiselle, jotka ilmenevät rekisteristä.

Koulutus- ja työmarkkinaministeriön tulee määrätä ammattikielto, jos henkilö on tuomittu alle 16-vuotiaaseen kohdistuneesta seksuaalirikoksesta tai sen yrityksestä. Tällaisia rikoksia ovat esimerkiksi väkisinmaakaaminen, insesti sekä pornografisten valokuvien esittäminen tai levittäminen. Mikäli jo toimessa olevalle henkilölle määrätään ammattikielto, tulee työnantajan lain mukaan päättää kieltoon määrätyn työntekijän työsuhde. Lisäksi ministeriöllä on harkintaoikeus muissakin tilanteissa kunkin tapauksen olosuhteet huomioiden asettaa sopimattoman käytökseen syyllistyneelle henkilölle kielto toimia alaikäisten opettajana tai muissa tehtävissä alaikäisiä opettavassa laitoksessa tai koulussa. Muuta sopimatonta käyttäytymistä, joka voi johtaa ammattikieltoon on esimerkiksi väkivalta lapsia tai nuoria kohtaan, huumausainerikokset, koulun omaisuuden varastaminen, yli 12 kuukauden pituinen vankeustuomio mistä tahansa rikoksesta sekä toistuva sopimaton käyttäytyminen tai toistuva syyllistyminen vähemmän vakaviin rikoksiin. Ennen harkinnanvaraisen ammattikiellon määräämistä henkilöä on kuultava asiasta ja työsuhteessa olevan henkilön lisäksi työntekijän työnantaja on kuultava alaikäisten kanssa ei estä ammattikiellossa olevaa henkilöä toimimasta aikuis-koulutuksessa tai hallinnollisissa tehtävissä, kun henkilö ei säännönmukaisesti työskentele alaikäisten kanssa.

Koulutus- ja työmarkkinaministeriö saa sekä poliisilta että työnantajilta tiedot tapauksista, jotka voivat johtaa ammattikieltoon. Poliisi ilmoittaa ministeriölle kaikesta opettajien ja muiden koulussa työskentelevien henkilöiden rikollisuudesta lukuun ottamatta liikenne rikoksia. Työnantaja on lain mukaan

velvollinen ilmoittamaan ministeriölle kaikista tapauksista, joissa opettaja on erotettu sopimattoman käyttäytymisen perusteella. Tällainen ilmoitus on tehtävä myös työstä irtisanoutuneesta henkilöstä, jos työnantajalla olisi ollut oikeus erottaa hänet.

Sisäministeriön alaisen rikosrekisteritoimiston (The CRB) tarkoituksena on auttaa työnantajia ja vapaaehtoisjärjestöjä tekemään turvallisia rekrytointipäätöksiä uuden palvelunsa avulla. Rikostietojen saaminen on tarkoitus ulottaa aikaisempaa laajemmin yksittäisiin työnantajiin ja vapaaehtoisjärjestöihin vuoden 2002 aikana. Rikosrekisteritoimisto auttaa tunnistamaan mahdolliset epäsovivat ehdokkaat tiettyihin töihin, erityisesti lasten ja muiden haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden kanssa työskentelyyn. Luovutettavat tiedot ovat peräisin rikosrekisteristä ja muista tiedoista, joita ylläpitää poliisi ja valtion virastot.

2.3. Nykytilan arviointi

Nykyisen lainsäädännön sallimia työntekijöiden taustojen tarkistamismenettelyjä ei ole tarkoitettu, lasten huostaanottoa lukuun ottamatta, lasten suojelemiseksi vaan muunlaisen turvallisuuden takaamiseksi. Säännökset eivät mahdollista rikostietojen tarkastamista tilanteissa, jossa tällä tavoin haluttaisiin osaltaan vähentää lapsen riskiä joutua hyväksikäytön kohteeksi. Työnantajalla ei ole mahdollisuutta tarkistaa työnhakijan taustaa silloinkaan kun hänellä näyttäisi olevan siihen perusteltu tarve.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskusten tekemän tutkimuksen, Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö, mukaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyt ovat melinkertaistuneet 15 vuodessa. Sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten tietoon tuli 1.5.1998—30.4.1999 välisenä aikana 778 tapausta, joissa epäiltiin tapahtumahetkellä alle 16-vuotiaan lapsen joutuneen seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Lähes puolet tapauksista oli ilmoitettu poliisille. Rikossyyte oli selvitysaikana nostettu neljäsosassa (176) näistä tapauksista ja kymmenesosa tapauksista oli syyteharkinnassa. Epäillyistä miehiä oli 96

prosenttia ja näistä neljä prosenttia oli sellaisia, jotka oli aikaisemmin tuomittu lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Lasten kanssa työskentelevien ammattihenkilöiden osuus epäillyistä oli kaksi prosenttia, lukumäärältään 17 kappaletta, ja näistä yksi oli tuomittu aikaisemmin vastaavasta teosta. Seksuaalisella hyväksikäytöllä on hyvin vakavat seuraukset lapsen kasvu- ja kehitykselle. Lapsia tulee suojella myös muulta hyväksikäytöltä, väkivallalta ja huumeiden käyttöön houkuttelulta päivähoidossa, koulussa ja muussa kasvat-, opetus-, hoito- ja huolenpitytyössä. Lapsen hyvinvointia voidaan edistää sillä, että lasten parissa eivät voi työskennellä henkilöt, joiden voidaan perustellusti arvioida olevan uhka lapsen turvallisuudelle. Sillä, että tehtävään hakeutuvalla asetetaan velvoite esittää tieto rikostaustastaan, voidaan osaltaan lisätä lasten oikeutta turvalliseen ympäristöön. Lasten suojaaminen näissä tapauksissa hyväksikäytöltä tulee kuitenkin toteuttaa siten, että työnhakijan yksityisyyden suojaan ei puututa enempää kuin se esitetyn menettelyn tarkoituksen toteuttamiseksi on välttämätöntä. Käytännössä tieto tai epäily rikostaustasta saattaa helposti muodostua tosiasialliseksi perusteeksi olla ottamatta henkilöä kyseiseen tehtävään. Tämän vuoksi ne rikokset, joista tieto on esitettävä, on rajattava täsmällisesti ja rikostyyppien on oltava menettelyn tavoitteen kannalta perusteltuja. Myös henkilöpiiriin, jota menettely voi koskea, on oltava esityksessä mainittu sekä lailliset ehdotukset

3.1. Yleistä

Esityksen tavoitteena on luoda menettely, jolla lasten kanssa työskentelemään valittavien henkilöiden rikostaustaa voitaisiin tietyn edellytyksin selvittää. Tavoitteena on vähentää lasten riskiä joutua seksuaalisesti hyväksikäytetyksi, väkivallan kohteeksi tai houkutelluksi huumeusaineiden käyttöön. Esitys koskisi virka-, työ- ja toimeksiantosuhteita, työharjoittelua, työelämävalmennusta ja työkokeiluja työpaikalla, siviilipalvelusta suorittavia

henkilöitä sekä yksityisiä sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottajia yhteiskunnan järjestämässä tai valvomassa toiminnassa. Lisäksi esitys koskisi työsuhteita yksityisellä sektorilla julkisen valvonnan ja lupa- tai ilmoitusmenettelyn ulkopuolella. Menettely ulottuisi myös vapaa-ajan- ja harrastustoimintaan silloin, kun toiminnan järjestäjä palkkaa henkilön työsuhteeseen. Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki menettelytavasta, jota työnantajan tulisi käyttää lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämiseksi. Lakiehdotuksen mukaan työnantajan tulee vaatia työhön valittua henkilöä ennen lopullista nimittämistä tai työopimuksen tekemistä toimittamaan työnantajan nähtäväksi ote rikosrekisteristä. Velvollisuus koskisi tilanteita, joissa työ on luonteeltaan sellaista, että se laissa määritellyin tavoin mahdollistaa läheisen vuorovaikutuksen lapsen kanssa. Lakiehdotuksen mukaan tällaisena pidettäisiin työtä, johon pysyväisluontoisesti ja olennaisesti kuuluu ilman huoltajan läsnäoloa tapahtuvaa alaikäisen kasvatusta, opetusta, hoitoa tai muuta huolenpitoa taikka muuta työskentelyä henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa alaikäisen kanssa. Rikosrekisteriotteesta tulisi ilmetä, onko henkilö tuomittu sukupuolisiveellisyttä loukkaavasta teosta, seksuaalirikoksesta, törkeästä henkeen ja terveyteen kohdistuvasta rikoksesta, törkeästä ryöstöstä tai huumausainerikoksesta. Menettely koskisi uusia työ- ja virkasuhteeseen valittavia henkilöitä. Menettely koskisi myös henkilöitä, jotka saman työnantajan palveluksessa siirretään uusiin työtehtäviin, mikäli tehtävien luonne samalla muuttuu niin, että uusiin tehtäviin kuuluu pysyväisluontoisesti ja olennaisesti työskentelyä lasten kanssa edellä mainituissa tehtävissä. Menettelyä noudatettaisiin myös siviilipalvelusta suorittaviin henkilöihin sekä työvoimahallinnon alaiseen työharjoitteluun, työelämävalmennukseen tai työkokeiluun työpaikalla osallistuvaan henkilöön. Siviilipalveluskeskus huolehtisi rikostaustan selvittämisestä siviilipalvelusmiehiltä ennen palvelusmääräyksen tekemistä samalla tavoin kuin työnantajat. Työharjoittelijoiden, työelämävalmennettavien ja työkokeilijoiden

osalta puolestaan rikostaustan tarkastamisesta huolehtisi työvoimaviranomainen, joka tekee työharjoittelua, työelämävalmennusta tai työkokeilua koskevan sopimuksen.

Vastaavasti perhehoitajaksi aikovan olisi toimitettava ote kunnalle tai kuntayhtymälle ennen alaikäiselle annettavan perhehoitoa koskevan toimeksiantosopimuksen tekemistä. Menettely koskisi myös henkilöä, joka alaikäiselle palveluja tuottavan yksityisen sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottajan henkilöstöön kuuluvana toimii muussa kuin työsopimussuhteessa. Tällöin lääninhallituksen tulee ennen toimiluvan myöntämistä tai kunnan viipymättä vastaanotettuaan ilmoituksen pyytää nähtäväksi rikosrekisteriote.

Rikosrekisterilain salassapitoperiaatteen mukaan rikosrekisteritietojen luovuttamisesta on säädettävä rikosrekisterilaissa. Tämän vuoksi rikosrekisterilakiin ehdotetaan lisättäväksi säännös, jonka nojalla henkilöllä olisi oikeus saada sellainen itseään koskeva rikosrekisteriote, johon merkittäisiin tietyt lainkohdassa mainitut rikokset ja niistä tuomitut rangaistukset. Ehdotuksessa tarkoitettu rikosrekisteriote annettaisiin ja toimitettaisiin vain henkilölle, joka on oikeutettu sen saamaan. Ote olisi maksuton. Lisäksi rikosrekisterilakiin ehdotetaan tehtäväksi eräitä muita täsmentäviä muutoksia.

Esityksen lähtökohtana on sen luonteesta johtuen, että kysymys on poikkeuksellisesta menettelystä. Työelämässä tulisi yksityisyyden suojan ja syrjinnän torjuntaan liittyvistä syistä mahdollisimman pitkälle pyrkiä välttämään menettelyjä, jotka voivat ilman perusteltua vakavaa aihetta heikentää yksityisyyden suojaa ja aiheuttaa syrjintää. Esityksessä ehdotettua menettelyä ei tästä syystä voida pitää esimerkkinä, joka oikeuttaisi samantyyppisen järjestelyn ulottamisen muihinkin yhteyksiin. Koska ehdotetulla menettelyllä voidaan myös vaikeuttaa työnsaantia, on tarpeen korostaa, ettei esityksellä ole tarkoitettu huonontaa työntekijöiden taloudellista asemaa työttömyystilanteissa.

3.2. Säännösten soveltamisala

Ehdotettavalla menettelyllä pyritään saamaan aikaan lapsille turvallisempi kasvuympäristö esiopetuksessa, koulussa, sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen piirissä sekä harrastustoiminnassa. Menettely koskisi sellaista toimintaa, jossa on mahdollisuus lapsen ja aikuisen väliseen pitkäkestoiseen, henkilökohtaiseen kontaktiin, joka mahdollistaa luottamuksellisen suhteen luomisen lapsen ja sitä kautta mahdollisuuden hyväksikäyttöön. Työtehtävät, joissa ollaan satunnaisesti kontaktissa lapsen, kuten lääkärin vastaanottotilanteet tai kasvatus- ja perheneuvola-toiminta, eivät tulisi menettelyn piiriin. Samoin lyhytaikaiset työsuhteet, jotka usein ovat sijaisjärjestelyjä, jäisivät menettelyn ulkopuolelle.

Menettely ehdotetaan koskemaan kaikkia niitä virka- ja työsuhteisiin palkattavia henkilöitä, joiden työtehtäviin pysyväisluontoisesti ja olennaisesti kuuluu ilman huoltajan läsnäoloa alaikäisten kasvatusta, opetusta, hoitoa tai muuta huolenpitoa taikka muuta työskentelyä henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa alaikäisen kanssa. Tällaisia henkilöstöryhmiä olisivat muun muassa päivähoiton hoito- ja kasvatushenkilöstö, lastensuojelun laitoshuollon hoito- ja kasvatushenkilöstö, yksityisten perhekotien hoito- ja kasvatushenkilöstö, esiopetuksen, perusopetuksen, lukiokoulutuksen ja toisen asteen ammatillisen koulutuksen opetushenkilöstö, nuorisotoimen ohjaushenkilöstö sekä osittain liikuntatoimen ohjaushenkilöstö. Lisäksi menettely koskisi sairaaloiden lastenosastojen sekä lastenpsykiatristen ja nuorisopsykiatristen osastojen hoitohenkilökuntaa.

Menettely ehdotetaan koskemaan myös siviilipalvelusta suorittavia sekä työvoimahallinnon alaista työharjoittelua, työelämävalmennusta tai työkokeilua työpaikalla suorittavia henkilöitä, jotka eivät ole työ- tai virkasuhteessa. Osa mainituista henkilöistä suorittaa palveluksensa tai osallistuu työvoimapoliittiseen toimenpiteeseen sellaisilla työpaikoilla ja tehtävissä, joihin ehdotettu rikostaustan tarkastusmenettely tulee sovellettavaksi työ-

ja virkasuhteisten henkilöiden osalta. Pelkästään työntekoa koskevan sopimuksen tai palvelusta koskevan juridisen luonteen johdosta ei ole syytä asettaa edellä mainittuja henkilöitä eri asemaan menettelyn soveltamisessa työ- ja virkasuhteisiin nähden.

Kasvatus-, opetus-, hoito- ja huolenpitotehtävien lisäksi on työtehtäviä, joissa henkilö tosiasiallisesti joutuu jatkuviin kontakteihin samojen lasten kanssa. Näin on erityisesti silloin, kun henkilö työskentelee lapsille palveluja tarjoavassa yhteisössä, kuten koulussa tai lastensuojelulaitoksessa. Vaikka henkilö on palkattu tekemään muuta kuin lapsiin kohdistuvaa työtä, yhteisö voi toimia periaatteella, jonka mukaan kaikilta yhteisön aikuisilta odotetaan osallistumista vuorovaikutukseen lasten kanssa. Tällaisia tehtäviä voisivat olla lastensuojelulaitoksen tai sisäoppilaitoksen talonmies ja keittiöhenkilökunta. Myös laitoksen tai toimintayksikön hallintohenkilökunnan tehtävät voisivat olla sellaisia, jotka edellä mainituin perustein olisivat menettelyn piirissä. Menettelyn piiriin tulisivat myös ne tehtävät lapsille palveluja tarjoavissa yhteisöissä, joissa henkilöt pääasiassa tekevät työtä suoraan lasten kanssa, vaikka työ ei olekaan kasvatusta, opetusta, hoitoa tai huolenpitoa, kuten koulujen ja lastensuojelulaitosten sosiaalityöntekijät ja psykologit.

Työnantaja määrittelee kulloistenkin työtehtävien sisällön. Myöskään julkissektorilla ja erityisesti kuntasektorilla tehtävien nimikkeitä ei ole yleensä säännelty, vaan kunnat voivat vapaasti määritellä virka- ja työsopimussuhteisten tehtävien nimikkeet ja niihin kuuluvat toimenkuvat. Tämän vuoksi esityksessä ei ole voitu yksilöidä niitä tehtävänimikkeitä, joihin menettely tulisi sovellettavaksi. Työnantajalla olisi kysymykseen tulevilla toimialoilla velvollisuus määritellä ennalta, mitkä työtehtävät ovat sellaisia, jotka kuuluvat menettelyn piiriin.

Menettely koskisi vastaavasti yksityisesti tuotettuja palveluja. Menettelyn soveltamista ei ole haluttu jättää sattumanvaraiseksi sen suhteen, onko kysymyksessä julkisesti vai yksityisesti tuotettu palvelu. Yksityissektorin

osalta on mahdotonta myöskään luetella tehtävänimikkeitä, joita menettely koskisi. Yksityissektorilla on vastaavasti lukuisia palvelu- ja muita tehtäviä, joissa henkilö on satunnaisessa vuorovaikutuksessa lasten kanssa mutta joihin menettely ei tulisi sovellettavaksi.

Yksityisiä sosiaali- ja terveyspalveluja tuottavissa toimintayksiköissä työsuhteessa olevien henkilöiden osalta rikostaustan tarkastamisesta vastaisi työnantaja. Sen sijaan, jos mainittuja palveluja tuotetaan täysin yksityisenä ammatinharjoittajana ilman työsopimussuhdetta, henkilön rikostausta tulisi tarkistettavaksi lupa- tai ilmoitusmenettelyn yhteydessä lääninhallituksen tai kunnan toimesta.

Menettelyn piiriin tulisi myös toimeksiantosopimussuhteinen perhehoito silloin kun perhehoitoa annetaan alaikäiselle. Toimeksiantosopimussuhteisessa perhehoidossa kunta tai kuntayhtymä ja yksityinen henkilö tekevät toimeksiantosopimuksen perhehoidosta ja hoidon toteuttamista koskevista seikoista. Ennen sopimuksen tekemistä kunnan tai kuntayhtymän on arvioitava perhehoidon sopivuus. Ennen sijoituspäätöstä (toimeksiantosopimuksen tekemistä) kunnan tai kuntayhtymän tulisi edellyttää perhehoitajaksi aikovaa henkilöä toimittamaan rikosrekisteriote. Yleistä on, että toimeksiantosopimuksen tekee vain toinen aviopuolisoista. Rekisteriote edellytettäisiin vain niiltä henkilöiltä, jotka toimivat perhehoitajina eli ovat toimeksiantosopimuksen osapuolia.

Silloin kun työ pääasiassa kohdistuu samanaikaisesti sekä aikuisiin että lapsiin, menettely ei tulisi sovellettavaksi. Tällaisia hoitoyksiköitä on muun muassa kehitysvammahuollon laitoshuollossa. Myös liikuntatoimessa voi olla tämän luonteisia tehtäviä, kuten uimahallinvalvojat.

Menettelyn ulkopuolelle jäisivät työtehtävät, joissa työntekijän yhteydenpito lapsiin on satunnaista tai vastaanottotoiminnan luonteista ja voidaan olettaa, ettei lapsen ja työntekijän välille synny sellaista henkilökohtaista tai luottamuksellista suhdetta, joka voisi johtaa esimerkiksi seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai

houkutteluun huumausaineiden kokeiluun. Tällaisia tehtäviä ovat muun muassa lääkärin vastaanottotilanteet, virastossa työskentelevän sosiaalityöntekijän työ, kasvatusta ja perheneuvolassa tehtävä työ, lastenneuvolatoiminta ja kirjastoissa tehtävä työ. Lapsi tapaa näissä tilanteissa työntekijän usein myös vanhempiensa seurassa. Menettelyn ulkopuolelle jäisi myös omaishoito. Vaikka omaishoidon tuella hoidetaan myös alaikäisiä vaikeasti vammaisia tai kehitysvammaisia, näissä tilanteissa lähes poikkeuksetta omaishoitajana toimii oma vanhempi. Menettelyn ulkopuolelle jäisivät myös yliopistolain (645/1997) ja ammattikorkeakouluopinnoista annetun lain (255/1995) mukaisia tehtäviä hoitamaan hakeutuvat, koska yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen opiskelijat ovat harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta täysi-ikäisiä.

Ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain mukaan ammatillisella aikuis-koulutuksella tarkoitetaan laissa säädetyllä tavalla suoritettuja opintoja ja tutkintoja opiskelijan iästä riippumatta. Kyseisen lain mukainen koulutus ja lain mukaiset tutkinnot yleensä edellyttävät kuitenkin opiskelijoilta sellaisia aiempia, usein työelämässä hankittuja tietoja ja taitoja, että nuorten alle 18-vuotiaiden osallistuminen tutkintoihin ja koulutukseen tulee käytännössä kyseeseen harvoin. Tällä perusteella voidaan katsoa, ettei ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain mukaisiin tehtäviin hakeutuvien taustaa tarvitsisi selvittää. Poikkeuksena perusopetusta antavien hakijoiden taustojen tarkistamiseen olisi perusopetuslain 46 §:ssä tarkoitettu muiden kuin oppivelvollisten opetus, kun se rajoittuu pääasiassa 18 vuotta täyttäneisiin oppivelvollisuusiän ylittäneisiin aikuisopiskelijoihin.

Menettelyn ulkopuolelle jäisivät lyhytaikaiset työ- tai virkasuhteet. Lyhytaikaiset palvelussuhteet ovat yleensä sijaisuuksia. Usein lyhytaikaiset sijaisuusjärjestelyt joudutaan tekemään nopeasti, jolloin käytettävissä olevan ajan puitteissa ei olisi edes mahdollista hankkia rekisteriotetta. Henkilö tulisi ehdotuksen mukaan menettelyn piiriin kuitenkin silloin, kun hänen palvelussuhteensa samaan

työnantajaan vuoden aikana jatkuu yli kolme kuukautta. Menettelyn ulkopuolelle ehdotetaan jätettäväksi myös ne henkilöt, jotka saman työnantajan palveluksessa siirtyvät toisiin tehtäviin, mikäli he ovat jo kertaalleen rekisteriotteen toimittaneet. Tällaisessa tilanteessa rekisteriotteen toimittamista voidaan pitää tarpeettomana. Vapaaehtoistoimintaa lasten parissa tapahtuu runsaasti muun muassa urheiluseuroissa, nuorisotyön piirissä, partiotoiminnassa ja lastensuojelujärjestöjen piirissä. Lisäksi vapaaehtoisia toimii kunnan järjestämän lastensuojelutyön parissa esimerkiksi tukihenkilöinä, tukiperheinä ja lomaperheinä sekä kirkkojen ja uskonnollisten yhdyskuntien lapsi- ja nuorisotyön kerhönohjaajina. Myös vapaaehtoistoiminnan piirissä on sellaisia vuorovaikutussuhteita, joissa voi syntyä mahdollisuus hyväksikäyttötilanteisiin. Ehdotuksen mukaan vapaaehtoinen kansalaistoiminta jäisi kuitenkin menettelyn ulkopuolelle. Toimintaa ei ole laissa muutenkaan säännelty, vaikka vapaaehtoistoimintaa tapahtuukin suurimmaksi osaksi yhdistyslain piiriin kuuluvissa järjestöissä. Rikosrekisteriotteen pyytämismenettelyn noudattamista ei voitaisi käytännössä mitenkään valvoa. Oikeusrekisterikeskuksella ei myöskään olisi minkäänlaisia mahdollisuuksia valvoa, onko otteen pyytämiseksi asiallinen laissa tarkoitettu peruste. Kun virka- ja työsuhteet tulisivat menettelyn piiriin, on kuitenkin olemassa riski, että hyväksikäyttöön taipuvaiset henkilöt hakeutuvat vapaaehtoispuolelle. Menettelyn ulottaminen vapaaehtoistyöhön edellyttäisi eri selvitystä. Ehdotuksen mukaan alaikäisten parissa työskentelevien mahdollista rikostaustaa ei selvitetäisi myöskään eräissä muissa tilanteissa, joissa mainittu työskentely tapahtuu virka- tai työsuhteen ulkopuolella. Työskentely voi tällöin tapahtua esimerkiksi yksityisenä yrittäjänä elinkeinovapauden nojalla. Yritystoimintaa, joka tapahtuu työsuhteen ulkopuolella julkisen vallan sääntelemättömillä aloilla, ei ole katsottu mahdolliseksi saattaa sääntelyn piiriin pelkästään rikostaustan selvittämistarpeen perusteella.

Myöskään opiskelijoiden työharjoittelu ja muu opiskelu käytännön työtehtävien yhteydessä ei kuuluisi menettelyn piiriin silloin, koska opiskelijat eivät ole virka- tai työsuhteessa harjoittelu- tai työskentelypaikkaan. Esimerkkinä voidaan mainita opettajankoulutukseen kuuluvat käytännön harjoittelujaksot sekä ammatillisen koulutuksen työssäoppimisjaksot. Työskentely tapahtuu tällöin työskentelypaikan ja koulutuksen järjestämisestä vastuussa olevan tahon valvonnassa, jossa opiskelijan itsenäisyys tehtäviä suorittaessa on huomattavasti vähäisempää kuin virka- tai työsuhteessa yleensä. Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain mukaisen oppisopimuksen tehneet opiskelijat sen sijaan kuuluisivat menettelyn piiriin, koska oppisopimus on oikeudelliselta luonteeltaan määräaikainen työsuopimus.

Ehdotusta valmisteltaessa on yksi tärkeä kysymys ollut määrittellä se, minkä ikäisten lasten parissa työskentelyä menettelyn tulisi koskea. Ehdotuksessa on päädytty siihen, että menettelyn piiriin tulisivat henkilöt, joiden työtehtäviin pysyväisluonteisesti ja olennaisesti kuuluu työskentelyä alaikäisten kanssa ilman huoltajan läsnäoloa. Alaikäisiä ovat kaikki alle 18-vuotiaat. Lasten kehitys onkin otettu huomioon esimerkiksi rikoslain suojaikärajoissa. Rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan tuomitaan seksuaalisesta hyväksikäytöstä, jos henkilö asemaansa hyväksikäyttäen taivuttaa sukupuoliyhteyteen tai ryhtymään muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen tekoon tai alistamaan sellaisen teon kohteeksi 18 vuotta nuoremman henkilön, joka on koulussa tai muussa laitoksessa hänen määräysvaltansa tai valvontansa alainen taikka muussa niihin rinnastettavassa alisteisessa suhteessa häneen. Rikoslain 20 luvun 6 §:n 1 momentin mukaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön suojaikäraja on 16 vuotta. Vastaavasti 6 §:n 3 momentin mukaan tuomitaan lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä myös silloin, jos lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa oleva henkilö, joka asuu lapsen kanssa samassa taloudessa, syyllistyy 16—18

-vuotiaaseen lapseen kohdistuvaan hyväksikäyttöön.

Ehdotuksen mukaan taustojen tarkistamismenettely koskisi siis henkilöitä, jotka työskentelevät alle 18-vuotiaiden kanssa. Näin menettelyllä suojeltaisiin kaikkia alaikäisiä. Ikäraja noudattaisi lastensuojelulain 3 §:n mukaista lapsen ikärajaa. Täysi-ikäisyyden rajaa puoltaa myös se, että ehdotuksella pyritään osaltaan myös lisäämään nuorten suoja huumausaineiden käyttöä ja kokeilua vastaan.

3.3. Taustatietojen laajuus

Henkilö saa rikosrekisterilain 6 §:n mukaan itseään koskevan otteen rikosrekisteristä viisumia, työlupaa, oleskelulupaa tai muuta niihin verrattavaa syytä varten. Lisäksi hän voi käyttää henkilötietolain mukaista oikeuttaan tarkastaa itseään koskevat tiedot. Muuten rikosrekisteristä on mahdollista saada tietoja vain viranomaistarkoitusta varten. Rikosrekisterin sisältämät tiedot ovat henkilötietolain 11 §:n mukaisia arkaluonteisia tietoja. Niiden käsittelystä voidaan henkilötietolain 12 §:ssä todetulla tavalla säätää poikkeuksia lailla. Tällöin on otettava huomioon henkilötietolain 2 luvun henkilötietojen käsittelyä koskevat yleiset periaatteet ja erityisesti 9 §:n mukainen tarpeellisuusvaatimus. Myös laissa yksityisyyden suojasta työelämässä säädetään, että työnantaja saa käsitellä vain välittömästi työntekijän työsuhteen kannalta tarpeellisia henkilötietoja, jotka liittyvät työsuhteen osapuolten oikeuksien ja velvollisuuksien hoitamiseen tai työnantajan työntekijöille tarjoamiin etuuksiin taikka johtuvat työtehtävien erityisluonteesta. Tästä tarpeellisuusvaatimuksesta ei voida poiketa edes työntekijän suostumuksella.

Tarpeellisuusvaatimus edellyttää, että työnhakijan taustatietoja voidaan selvittää vain siltä osin, kun se on tarpeellista työtehtävien kannalta lapsen tai nuoren turvallisen kasvuympäristön takaamiseksi. Esityksen ensisijainen tavoite on suojata lapsia seksuaaliselta hyväksikäytöltä ja tämän vuoksi tietoa henkilön syyllistymisestä

lapsen kohdistuvaan seksuaalirikokseen voidaan pitää tarpeellisena. Tämän lisäksi esityksessä ehdotetaan suojelun ulottamista myös eräisiin muihin erityisen moitittaviin tekoihin, joiden voidaan katsoa osoittavan henkilön sopimattomuutta työskennellä lasten kanssa.

Seksuaalirikoksiin syyllistyminen voi osoittaa henkilössä pysyvää seksuaalista suuntautumista. Erityisesti lapsen kohdistuva seksuaalinen käyttäytyminen voi olla pysyvä taipumus, jolloin henkilö voi syyllistyä rikokseen yhä uudestaan. Rikoslaisissa on tiettyjä nimenomaan lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia, joihin syyllistyneitä on perusteltua pyrkiä estämään työskentelemästä lasten kanssa. Tällaisia rikoksia ovat sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapito (rikoslain 17 luvun 19 §), lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (20 luvun 6 §), törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (20 luvun 7 §) sekä seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta (20 luvun 8 §).

Edellä mainitun lisäksi myös muihin seksuaalirikoksiin syyllistyminen voi osoittaa sellaista seksuaalista taipumusta, että henkilöä voidaan pitää sopimattomana työskentelemään läheisessä yhteydessä lasten kanssa. Tällaisia muita seksuaalirikoksia ovat raiskaus (rikoslain 20 luvun 1 §), törkeä raiskaus (2 §), pakottaminen sukupuoliyhteyteen (3 §), pakottaminen seksuaaliseen tekoon (4 §), seksuaalinen hyväksikäyttö (5 §), paritus (9 §) sekä sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittäminen (17 luvun 18 §).

Myös syyllistyminen vakavaan väkivaltarikollisuuteen voi osoittaa tekijässään sellaista piittaamattomuutta toisen ihmisen henkeä, terveyttä ja yksityisyyttä kohtaan, että tällaisen henkilön työskentely lasten parissa voi olla perusteltua estää tai ainakin työnantajan tulee voida ottaa asia huomioon työntekijää palkatessaan. Tällaisina väkivaltarikoksina voidaan pitää tappoa (rikoslain 21 luvun 1 §), murhaa (2 §), surmaa (3 §), törkeää pahoinpitelyä (6 §) sekä törkeää ryöstöä (31 luvun 2 §).

Huumausainerikosten osalta kyse on toisenlaisesta suojeluintressistä. Huumausaineiden käyttö yhä nuorempien

lasten keskuudessa on lisääntymässä. Ottaen huomioon huumausaineisiin liittyvien ongelmien lisääntymisen ja huumausaineiden käytön aiheuttamat vakavat yksilökohtaiset ja yhteiskunnalliset ongelmat on aihetta ulottaa ehdotukset koskemaan myös huumausainerikoksia.

Huumausainerikokseen syyllistyneen henkilön osalta voi olla olemassa myös riski, että henkilö välittää huumausaineita lasten keskuudessa. Huumausainerikoksista säädetään rikoslain 50 luvussa. Rikoksia ovat huumausainerikos (1 §), törkeä huumausainerikos (2 §), huumausaineen käyttörikos (2 a §), huumausainerikoksen valmistelu (3 §) sekä huumausainerikoksen edistäminen (4 §). Rikosrekisteriin ei tule merkintää sakkorangaistuksista, joten huumausaineiden käytöstä yleisimmin annettu sakkorangaistus ei tulisi taustaselvityksessä esille eikä sellainen siis vaikuttaisi työhönottoon.

Uutena rikosnimikkeenä rikoslain huumausainerikoksiin tuli syyskuun 2001 alusta voimaan huumausaineen käyttörikos (rikoslain 50 luvun 2 a §) rikoslain muuttamisesta annetulla lailla (654/2001). Huumausaineen käyttörikoksena tulee rangaistavaksi huumausaineen käyttö ja vähäisten määrien hallussapito tai hankinta omaa käyttöä varten. Rangaistus on sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta. Uudistus selkeyttää huumausainerikosten rangaistuksia, sillä huumausaineen käyttöön ja vähäisten määrien hallussapitoon sovellettiin aiemmin samoja säännöksiä kuin esimerkiksi huumausaineen myyntiin ja maahan tuontiin, joissa enimmäisrangaistukset ovat huomattavasti ankarammat. Käytännössä näistä teoista on ennen lainmuutostakin tuomittu sakkoa. Syyttäjä voi määrätä sakon huumausaineen käyttörikoksesta rangaistusmääräysmenettelyssä eikä asiaa tarvitse viedä tuomioistuimeen. Uusi rikosnimike ei siis muuta huumausaineiden käytön rangaistavuutta tai rangaistustasoa, mutta helpottaessaan sakotusmenettelyä vapauttaa poliisin, syyttäjien ja tuomioistuinten voimavaroja vakavampien huumausainerikosten tutkintaan ja käsittelyyn.

Esitystä laadittaessa on ollut esillä kysymys siitä, tulisiko työnantajalle antaa oikeus saada tieto työnhakijaan kohdistuvista rikosepäilyistä tai jo nostetuista syytteistä. Poliisin henkilörekistereihin sisältyy rikosilmoitusta, rikostutkintaa, annettua virka-apua, etsintäkuulutusta, pidätyksiä ja rikosten tekotapaa koskevia tietoja, joita käytetään yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi ja jotka voivat osin olla epäluotettavia. Sellaisten tietojen käyttöä henkilön soveltuvuuden arvioinnissa nyt puheena olevassa asiassa ei voida pitää yksilön oikeusturvan kannalta perusteltuna erityisesti sen vuoksi, että vaarana voisi olla henkilön työnsaannin estyminen ja urakehityksen vaikeutuminen myöhemmin perusteettomiksi osoittautuvien epäilyjen vuoksi. Tieto työnhakijaan kohdistetusta syytteestä voisi johtaa jo luvatus työpaikan menettämiseen, vaikka syyte sittemmin hylättäisiin. Myös Euroopan neuvoston jäsenvaltioiden tekemä yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (SopS 19/1990) edellyttää, että jokaista rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen (sopimuksen 6 artikla). Syytteitä koskevien tietojen osalta ongelmana on oikeusturvakäytännön lisäksi se, ettei ajantasaisista ja kattavaa valtakunnanlaajuista tietoa ole nykyisin keskitetysti saatavilla. Edellä mainittuja poliisin henkilörekistereihin sisältyviä tietoja käytetään poliisin luotettavuuslausuntoja annettaessa, jolloin poliisi tekee käytössään olevien tietojen pohjalta tulkintaa ja arviointia yleisen järjestyksen ja turvallisuuden näkökulmasta. Vastaavanlaista menettelyä ei ole tarkoituksenmukaista ulottaa nyt esillä olevaan laajamittaiseen taustojen selvittämiseen. Rikosrekisteriin merkitään tuomioistuimen ratkaisut, jolla henkilö on tuomittu sakkorangaistusta ankarampaan rangaistukseen. Tuomioistuin ilmoittaa tiedot ratkaisusta rekisteriin viimeistään puolentoista kuukauden kuluttua ratkaisun antamisesta. Rekisteristä näkyy, onko tuomioistuimen ratkaisu lainvoimainen. Rikosrekisteristä on siten saatavissa varsin

ajantasainen tieto henkilön rikostaustasta. Rikosrekisteristä voidaan etsiä tietoja rikosnimikkeen perusteella, jolloin etsityt tiedot näkyvät tuomioittain. Jos henkilö on tuomittu yhteiseen vankeusrangaistukseen etsitystä rikoksesta ja sen lisäksi jostain muusta rikoksesta, rikosrekisteriotteessa näkyvät automaattisesti tiedot kaikista kyseisellä ratkaisulla tuomituista rikoksista. Tiedot yhteiseen rangaistukseen sisältyvistä rikoksista, jotka eivät kuulu menettelyn piiriin, voidaan poistaa otteesta käsin. Tällöin tieto vähäisestä teosta, esimerkiksi huumausaineen käytöstä tuomittu rangaistus, voi jäädä näkyviin yhteiseen vankeusrangaistukseen johtaneena osatekona, vaikka teosta yksinään olisi seurannut pelkkä sakkorangaistus, jota ei olisi merkitty rikosrekisteriin. Käytännössä tällaisia tilanteita lasten pariin työskentelemään hakeutuvien osalta esiintyy harvoin. Rekisterinpitäjä ei luonnollisesti voi ottaa kantaa rikoksen moitittavuuteen tai selvittää tuomioon johtaneen teon olosuhteita. Yhteisen rangaistuksen osana oleva huumausainerikos kävisi siis ilmi työnhakijan rikosrekisteriotteesta ja työnantajan tehtävä olisi arvioida se, mikä merkitys teolle on annettava työnhakijan soveltuvuusarvioinnissa.

Ehdotuksen mukaan yksityinen henkilö saisi itseään koskevan rikosrekisteriotteen, josta kävisi ilmi, onko henkilö tuomittu sellaisesta rikoksesta, jotka ehdotuksen mukaan merkitään työnhakijalle annettavaan otteeseen. Ehdotuksen yhteydessä ei ole pidetty aiheellisena ryhtyä arvioimaan voimassa olevia rikosrekisterilain 10 §:n yleisiä poistosäännöksiä. Otteesta näkyisivät siis tiedot ratkaisuista, joita rekisteristä ei ole poistettu. Jos esimerkiksi ratkaisu poistosäännösten mukaan poistetaan viiden vuoden kuluttua antamispäivästään, se ei enää sen jälkeen näkyisi kyseisessä otteessa kuten ei muussakaan otteessa, joka lain mukaan voidaan nykyisin antaa viranomaiselle työntekijän luotettavuuden selvittämiseksi.

3.4. Menettely taustatietojen selvittämisessä

Ehdotuksen mukaan työnantajan tulisi vaatia työnhakijalta ennen työhön ottamista rikosrekisteriote, johon olisi merkitty tiedot rikosrekisterilaissa yksilöitävistä rikoksista tai tieto siitä, ettei henkilöllä ole kyseisistä rikoksista aiheutuneita merkintöjä. Menettely koskisi vain sitä henkilöä, joka on tullut tehtävään valituksi. Henkilön olisi ennen työsopimuksen tekemistä tai lopullista nimitystään toimitettava työnantajalle laissa tarkoitettu rikosrekisteriote. Menettely vastaisi nykyään tietyissä tehtävissä vaadittavaa lääkärintodistuksen esittämisvelvollisuutta. Otteen esittäminen olisi osa valintamenettelyä, joten työ- tai virkasuhde voisi syntyä vasta, kun työnantajan edellyttämä ote on esitetty. Vastaavasti haettaessa lääninhallitukselta lupaa yksityisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamiseen tilanteissa, joissa palvelun tuottajan toimialaan kuuluu palvelujen antaminen alaikäiselle, tulisi palvelun tuottajan muun kuin työsopimussuhteisen henkilöstön ennen luvan myöntämistä toimittaa ote rekisteristä lääninhallitukselle. Vastaavasti, kun yksityisten sosiaalipalvelujen tuottaja on velvollinen tekemään kunnalle kirjallisen ilmoituksen toiminnan aloittamisesta, kunnan tulisi viipymättä ilmoituksen vastaanotettuaan pyytää muun kuin työsopimussuhteisen henkilöstön rikosrekisteriotteet. Palvelun tuottajaa koskisi vastaavasti työsopimuslain mukainen velvoite otteen pyytämisestä hänen palkatessaan työntekijöitä. Samaten ennen alaikäiselle annettavan perhehoidon järjestämistä koskevan toimeksiantosopimuksen tekemistä kunnan tai kuntayhtymän tulisi pyytää perhehoitajaksi aikovaa toimittamaan rikosrekisteriote. Rikosrekisterioteen toimittamisvelvollisuudesta olisi yleisten viran- ja työtehtävänkakuun liittyvien periaatteiden mukaisesti mainittava työnhaku- tai muussa ilmoituksessa. Henkilö olisi näin jo tehtävää hakiessaan tietoinen

kyseisestä vaatimuksesta. Palvelun tuottajan on normaalisti oltava tietoinen laissa olevista luvansaannin tai ilmoitusvelvollisuuden edellytyksistä.

Työnantajalla olisi ehdotuksen mukaan velvollisuus pyytää selvitys henkilön rikostaustausta ehdotuksen mukaisissa tehtävissä aina ennen henkilön palkkaamista ja tämän velvollisuuden laiminlyönti olisi rangaistava sakolla. Ehdotuksessa ei sen sijaan ehdoteta säädettäväksi mahdollisesta vahingonkorvauksesta, kun palvelussuhteessa oleva henkilö aiheuttaa vahingon kolmannelle. Tällainen vahinko ja sen seuraamukset tulisivat arvioitavaksi yleisten työoikeudellisten ja vahingonkorvausta koskevien säännösten ja periaatteiden mukaisesti. Työnantajan rikostaustan tarkastusmenettelyn laiminlyönnillä ei kuitenkaan olisi vaikutusta jo solmittuun palvelussuhteeseen eikä siten negatiivisia seuraamuksia työhön valitulle henkilölle. Mikäli virantäytön tai lupa-, ilmoitus- ja toimeksiantosopimusmenettelyn yhteydessä laiminlyödään velvoite pyytää rikosrekisteriote, menettelystä vastuussa olleeseen viranhaltijaan voisivat tulla sovellettavaksi virkavastuuta ja yleistä vahingonkorvausvastuuta koskevat säännökset.

Esityksessä ehdotetaan, että rekisteriote olisi palautettava työnhakijalle viipymättä sen jälkeen, kun työnantaja ei enää tarvitse otetta valintamenettelyn täytäntöön panemiseksi. Aika, jonka kuluessa ote on palautettava riippuu siitä, minkälainen valintamenettely on. Useissa tapauksissa riittää, että ote vain näytetään valinnasta vastaavalle taholle, joka palauttaa otteen työnhakijalle välittömästi sen jälkeen, kun se on tehnyt otteen esittämisestä merkinnät asiakirjoihinsa. Rekisterioteen palauttaminen on tarkoituksenmukaista myös siksi, että työntekijä voi käyttää samaa otetta uudestaan.

Henkilötietolain 11 §:n arkaluonteisten tietojen käsittelykielto rajoittaa tällaisten tietojen keräämistä ja tallettamista. Henkilötietoja saa lain 6 ja 7 §:n nojalla käyttää tai käsitellä vain tavalla, joka on asiallisesti perusteltua rekisterinpitäjän toiminnan kannalta. Lisäksi käsiteltävien tietojen tulee lain 9 §:n mukaan olla

käsittelyn tarkoituksen kannalta tarpeellista. Ehdotuksella ei luoda työnantajalle tai muulle viranomaiselle oikeutta kerätä ja tallettaa työntekijän rikostaustaa koskevia tietoja. Työnantaja voisi merkitä työnhakijaa koskeviin asiakirjoihin vain, että lainmukainen ote on esitetty.

Valmistelun yhteydessä on ollut esillä vaihtoehto, jonka mukaan työnantajalla olisi oikeus hankkia rekisteriote työnhakijasta. Tämä voisi kuitenkin olla omiaan aiheuttamaan väärinkäyttöä, koska menettelyn piiriin voi erityisesti yksityissektorilla kuulua hyvin erilaisia toimintamuotoja. Rikosrekisterinpitäjän olisi vaikea kontrolloida, kenellä on oikeus otteen pyytämiseen.

Työnhakijan toimimisvelvollisuutta puoltaa myös se, että tällöin henkilö on tietoinen siitä, mitä häntä koskevia tietoja työnantajalla on. Esillä on ollut myös kysymys siitä, tulisiko työnantajan harkintaan jättää se, pyytääkö hän rikosrekisteritiedot vai ei. Tämä voisi kuitenkin vaarantaa työntekijöiden tasapuolisen kohtelun ja aiheuttaa syrjintää. Myös menettelyn ennalta ehkäisevä vaikutus voisi tässä vaihtoehdossa jäädä odotettua vähäisemmäksi.

Rikosrekisterissä oleva merkintä ei merkitsi nimitys- tai toimintakieltoa, vaan hakijan tai muun henkilön soveltuvuus jäisi työnantajan harkintaan. Vastaavasti toiminnan asianmukaisuuden arviointi jäisi valvontaviranomaisen tehtäväksi. Ammattikieltoa ei ole haluttu ehdottaa erityisesti siksi, että rekisteriotteeseen sisällytetään tietoja myös muista rikoksista kuin lapsen kohdistuneesta seksuaalirikoksesta. Menettelyn käyttöönoton on arvioitu vaikuttavan ennaltaehkäisevästi niin, ettei henkilö, jolla on rikosrekisterissä merkintä kyseisistä rikoksista, hae työskentelemään lasten pariin. Jos näin kuitenkin kävisi, yksittäistapauksessa voi olla painavia erityisiä syitä valita henkilö merkinnästä huolimatta kyseiseen tehtävään. Tämä voisi tulla kysymykseen esimerkiksi, jos henkilö on aikaisemmin syyllistynyt huumausainerikoksiin, mutta pystyy luotettavasti osoittamaan, että ei itse käytä huumeita ja on muutenkin muuttanut

elämäntapansa. Todennäköisenä voidaan pitää sitä, että työnantaja palkkaa tässä esityksessä kysymyksessä olevasta rikoksesta tuomitun henkilön vain huolellisen harkinnan jälkeen ja että seksuaalirikoksesta tuomitun palkkaamisessa harkinta on korostuneen huolellista.

Rikosrekisterilain 6 §:n 1 momentin mukaan rikosrekisteriotetta pyydettyessä on ilmoitettava tarkoitus, johon sitä tarvitaan. Esityksen mukaan ilmoittamisvelvollisuus koski myös työnhakijalle luovutettavaa otetta. Rikosrekisterin otteeseen on lain 7 §:n 2 momentin mukaan merkittävä, mitä tarkoitusta varten se on annettu. Näillä säännöksillä pyritään osaltaan vaikuttamaan siihen, ettei otetta käytettäisi muuhun tarkoitukseen kuin mihin se on annettu. Tätä on pidetty välttämättömänä vaatimuksena jo rikosrekisterilainsäädäntöä uudistettaessa. Rikosrekisterilain perusteluissa (HE 368/1992) todettiin tuolloin, että jos tarkastusoikeuden nojalla saadun rikosrekisteriotteen käyttö yleistyisi esimerkiksi mainetodistuksena työhönoton yhteydessä, joudutaan harkitsemaan tarkastusoikeuden väärinkäytön säätämistä rangaistavaksi. Nyt ehdotettava menettely voi lisätä tällaisen väärinkäytön riskiä, joten menettelyä on seurattava tarkoin.

Esityksessä on lähdetty siitä, että työnantajan velvollisuuden laiminlyönti olisi rangaistava virallisen syytteen alaisena rikoksena. Ehdotetulla menettelytavalla pyritään ennalta estävästi suojaamaan lapsia ja nuoria. Työnantajan edun mukaista on, jo mahdollisen julkisuuskuvan vaarantumisen ja vahingonkorvauskanteiden varalta huolehtia siitä, että työntekijöiden tausta tarkistetaan nyt esitetyin tavoin. Lähtökohtana on ollut, että nämä tekijät riittävästi varmistavat lain noudattamisen käytännössä. Kun asia koskee yleisesti työelämää, olisi työministeriön tehtävänä kuitenkin yleisesti huolehtia lakia koskevasta tiedotuksesta yhteistyössä muiden ministeriöiden kanssa. Lain noudattamisen valvontaa varten ei näistä syistä ole pidetty tarkoituksenmukaisena järjestää erityistä viranomaismenettelyä.

4. Esityksen vaikutukset

Lasten ja nuorten parissa työskentelee ehdotuksessa tarkoitettulla tavalla kuntasektorilla arviolta runsas neljännes koko sen henkilöstöstä eli noin 100 000 henkilöä. Näistä vakinaisten osuus on noin 70 prosenttia ja loput ovat määräaikaista. Määräaikaista ovat viransijaiset, avoimen viran hoitajat ja muut määräaikaista sijaiset, joita on muun muassa opetustoimessa ja sosiaalitoimessa vakinaisen henkilöstön virka- ja työvapaiden johdosta. Vakinaisten lähtövaihtuvuus kuntasektorilla on noin neljä prosenttia, mikä merkitsee noin 3 000 henkilöä vuodessa. Näiden lisäksi määräaikaista henkilöitä palkataan vuodessa siis 20 000—30 000 henkilöä.

Valtiolla kyseisissä tehtävissä toimivan henkilöstön määrä on vähäinen. Valtionhallinnon tehtävien luonteesta johtuen menettely koskisi käytännössä ainoastaan vähäistä joukkoa virkamiehiä, kuten esimerkiksi valtion koulukoteihin nimitettävää henkilöstöä.

Yksityisen sektorin osalta ei ole saatavilla tietoa menettelyn piiriin kuuluvan henkilöstön määrästä tai sen vaihtuvuudesta. Työnantajille menettelyllä ei ole merkittäviä taloudellisia tai henkilöstövaikutuksia. Työnhaku- tai muussa ilmoituksessa tulisi mainita otteen esittämisestä tehtävään nimittämisen edellytyksenä, mikä nostaa tältä osin ilmoituskustannuksia. Kunnille aiheutuisi lisätyötä ehdollisen valintamenettelyn käyttöönotosta. Sen osalta kustannuksia on kuitenkin tässä vaiheessa vaikea arvioida.

Ehdotettu menettely lisäisi siviilipalveluskeskuksen työtä.

Siviilipalvelusta suorittavia henkilöitä on vuosittain noin 2 000, joista arvioidaan 300—500 henkilön suorittavan siviilipalveluksensa sellaisissa tehtävissä, joihin ehdotettua menettelyä on sovellettava.

Työharjoitteluun työpaikalla osallistui vuonna 2000 yhteensä noin 37 300 henkilöä, joille maksettiin harjoitteluajalta joko työmarkkinatukea tai työllistämistukea harjoitteluajan ollessa keskimäärin 13 viikkoa. Työkokeiluun työpaikalla osallistui vuonna 2000 noin 11 300 henkilöä työkokeilun ollessa keskimäärin 40 päivän

pituinen. Määrällisesti arvioiden näistä enintään neljännes työharjoitteluista tai työkokeiluista tapahtuisi sellaisissa tehtävissä, joihin ehdotettua menettelyä on sovellettava. Tämä tarkoittaisi noin 12 000 henkilön kuulumista ehdotetun menettelyn piiriin. Tämä lisäisi jonkin verran rikostaustan selvittämiselvöllisen työvoimaviranomaisen työtä.

Ehdotettu rikosrekisterilain muutos siitä, että henkilöllä olisi oikeus saada ehdotuksessa tarkoitettu ote maksutta lisäisi kustannuksia rikosrekisteriä ylläpitävälle oikeusrekisterikeskukselle. Vuonna 2000 rikosrekisteriotteen omakustannusarvo oli 14,53 euroa. Mikäli ehdotuksen mukaisia otteita pyydetäisiin vuosittain noin 20 000 kappaletta, merkitsisi tämä 300 000 euron kustannusta. Vaikka ehdotuksen perusteella pyydettyjen otteiden tarkkaa lukumäärää on vaikea arvioida, otteiden toimittaminen kohtuullisessa ajassa edellyttäisi lisähenkilöstön osoittamista oikeusrekisterikeskuksen asiakaspalvelutehtäviin.

Sisäisten henkilöstöjärjestelyjen lisäksi tehtäviin olisi palkattava kaksi uutta henkilöä, mikä on otettu huomioon edellä mainituissa lisäkustannuksissa.

Lisäksi esityksen vuoksi sosiaali- ja terveydenhoitoa koskevaa asetusta yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta ja asetusta yksityisestä terveydenhuollosta voidaan tarvittaessa tarkistaa. Velvoite pyytää ehdotuksessa tarkoitettu rikosrekisteriote nähtäväksi perustuu ehdotetun lain säännöksiin.

5. Asian valmistelu

Eduskunta edellytti 19 päivänä lokakuuta 1999, että lainsäädäntöä täydennetään vuoden 2000 aikana säännöksillä, joilla voidaan selvittää lasten ja nuorten kanssa työskentelemään hakeutuvien tausta niin, ettei tällaisiin tehtäviin oteta henkilöitä, jotka on tuomittu lapsiin kohdistuneista seksuaalirikoksista. Tasavallan presidentti antoi 26 päivänä marraskuuta 1999 valtioneuvostolle tehtäväksi ryhtyä

eduskunnan lausumasta aiheutuviin toimenpiteisiin. Oikeusministeriö asetti 1 päivänä maaliskuuta 2000 työryhmän (Lasten kanssa työskentelevien taustojen selvittämistyöryhmä) valmistelemaan hallituksen esityksen muotoon tarvittavat lainsäädäntömuutokset, jotta eduskunnan lausumassa tarkoitettu menettely voidaan ottaa käyttöön. Työryhmässä olivat jäseninä oikeusministeriön, opetusministeriön, sisäasiainministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön, työministeriön, valtiovarainministeriön, Kunnallisen työmarkkinalaitoksen ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton edustajat. Ehdotuksessa tuli erityisesti selvittää, mitä henkilöryhmiä ja mitä rikoksia menettely koskee, kenelle taustatietoja voidaan luovuttaa ja missä vaiheessa, onko henkilön taustatietojen selvittäminen hänet työhön ottavan viranomaisen, laitoksen tai muun tahon oikeus vai velvollisuus, luovuttaako tiedot työnhakija tai hankkija tiedot työnantaja ja jos tiedot hankitaan, onko työnhakijan suostumus tarpeen, mitä muutoksia menettelyn käyttöönotto aiheuttaa rikosrekisterin ylläpitoon, ovatko rikosrekisterin tietojen poistamista koskevat säännökset menettelyn kannalta asianmukaiset ja onko taustatietojen hankinnassa perusteltua käyttää poliisin henkilörekistereitä sekä mitä vaatimuksia henkilötietojen suoja asettaa menettelylle. Valmistelun aikana työryhmä kuuli oikeusrekisterikeskuksen ja tietosuojavaltuutetun toimiston edustajia, oikeuspoliittista tutkimuslaitosta sekä Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakesia. Lisäksi työryhmä järjesti kuulemistilaisuuden, jossa on kuultu seuraavia järjestöjä: AKAVA ry, Finlands Svenska Läraryröbünd, Förbundet Hem och Skola i Finland, Kunta-alan ammattiliitto KTV ry, Lastensuojelun Keskusliitto, Opetusalan Ammattijärjestö OAJ, Palvelutyöntajat ry, Pelastakaa Lapset ry, Sosiaalityöntekijäin Liitto ry, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry, Suomen Ammattiin Opiskelevien Keskusliitto-SAKKI ry, Suomen lähi- ja perushoitajaliitto SUPER, Suomen lukiolaisten liitto ry, Suomen

rehtorit ry, Suomen Terveystenhoito- ja Sosiaalialan Opiskelijoiden liitto ry, Suomen Yrittäjät, Suomen Vanhempainliitto, Teollisuuden ja Työntantajain Keskusliitto TT ry, Terveysten- ja sosiaalihuoltoalan ammattijärjestö TEHY ry sekä Toimihenkilökeskusjärjestö STTK ry. Lähtökohtaisesti kuultavat suhtautuivat lasten suojelun tarpeeseen myönteisesti. Työmarkkinajärjestöjen näkemyksen mukaan asian sääntely tulisi kuitenkin tapahtua muualla kuin työlainsäädännössä. Erityisesti kuultavat korostivat sitä, että menettelyn piiriin tulevien ammattien rajausta tulisi olla hyvin selkeä, jotta vältettäisiin epäselvyydet sen osalta, kuuluuko valittava henkilö menettelyn piiriin vai ei. Työryhmän mietintö valmistui 26 päivänä syyskuuta 2000. Siitä pyydettiin lokakuussa 2000 lausunnot eri ministeriöiltä, työmarkkinajärjestöiltä ja muilta järjestöiltä, joiden perusteella asian jatkovalmistelu siirrettiin työministeriölle marraskuussa 2000. Esityksen jatkovalmistelu on tehty virkatyönä. Valmistelutyötä on tehty yhteistyössä keskeisten työmarkkinajärjestöjen sekä oikeusministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön ja valtiovarainministeriön edustajien kanssa.

6. Muita esitykseen vaikuttavia seikkoja

Oikeusministeriön asettama toimikunta on 31 päivänä maaliskuuta 2000 jättänyt mietintönsä luotettavuuslausuntojen antamista koskevan lainsäädännön uudistamisesta (Henkilöstöturvallisuustoimikunnan mietintö, Komiteamietintö 2000:2). Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki turvallisuusselvityksistä, jotka korvaisivat nykyisten luotettavuuslausuntojen antamisen. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi turvallisuusselvityksistä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 431/2001 vp) annettiin eduskunnalle 27 päivänä huhtikuuta 2001. Eduskunta on hyväksynyt hallituksen esityksen 4 päivänä joulukuuta 2001. Kyseisen lain mukaiset

turvallisuus selvitykset eivät ole tarkoitettu käytettäväksi ehdotetun lain soveltamisalaan kuuluvissa tilanteissa.

Esityksen mukaan työntekijälle annettavaan rikosrekisteriotteeseen merkitään ehdotetun

rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa tarkoitettut tiedot. Esityksen vuoksi rikosrekisteriasetuksen 11 §:ää on tarkistettava.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Lakiehdotusten perustelut

1.1. Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä

1 §. *Lain tarkoitus.* Ehdotetun lain tarkoituksena on suojella alaikäisten henkilökohtaista koskemattomuutta ja edistää heidän henkilökohtaista turvallisuuttaan. Laissa säädettäisiin menettelystä, jolla alaikäisten kanssa työskentelemään valittavien henkilöiden rikostaustaa voidaan tarkistaa. Ehdotetun rikostaustan tarkistamismenettelyn avulla pyritään suojelemaan lasten oikeutta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

2 §. *Soveltamisala.* Menettely tulisi sovellettavaksi valittaessa tai otettaessa henkilöä sellaiseen palvelussuhteeseen tehtävään työhön, johon pysyväisluontoisesti ja olennaisesti kuuluu ilman huoltajan läsnäoloa tapahtuvaa alaikäisen kasvatusta, opetusta, hoitoa tai muuta huolenpitoa taikka muuta työskentelyä henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa alaikäisen kanssa. Lain soveltamisen edellytyksenä olisi, että vuorovaikutustilanteissa ei olisi lapsen huoltajaa. Lain tarkoituksena on osaltaan edistää lasten oikeutta turvalliseen kasvu- ja opiskeluympäristöön.

Säännösehdoituksen 1 momentin mukaan lakia sovellettaisiin yleisesti eri palvelussuhteissa. Lakia sovellettaisiin työ- tai virkasuhteeseen tehtävään työhön, johon pysyväisluontoisesti ja olennaisesti kuuluu ilman huoltajan läsnäoloa tapahtuvaa alaikäisen kasvatusta, opetusta, hoitoa tai muuta huolenpitoa taikka muuta työskentelyä henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa alaikäisen kanssa. Lain piiriin tulisivat siten työsuopimuslain (55/2001), merimieslain (423/1978), kotitaloustyöntekijäin työsuhteesta annetun lain (951/1977) ja ammatillisesta koulutuksesta annetun lain

mukaiset oppisopimusta koskevat työsuhteet. Ehdotuksen mukaan lain piiriin tulisivat myös muut palvelussuhteet, joten lakia sovellettaisiin virkasuhteisiin, joista säädetään valtion virkamieslaissa (750/1994), kuntalaisissa (365/1995) ja kirkkolaisissa (1054/1993). Näin laki tulisi koskemaan myös valtion, kunnan, kuntayhtymän ja seurakunnan palveluksessa olevia.

Työntekijöiden ammattinimikkeitä tai muita yksiselitteisiä perusteita menettelyn piiriin tulevien henkilöiden piiriin rajaamiseksi ei säännöksessä luetella, vaan kysymyksessä olevilla toimialoilla toimivien työnantajien tulisi määritellä ne työtehtävät, jotka kuuluisivat ehdotetun menettelyn piiriin. Arvioitaessa ”pysyväisluontoisesti ja olennaisesti” ehdon täyttymistä on molempien ehtojen täytyttävä, jotta tehtävä kuuluisi ehdotetun menettelyn piiriin. Mikäli esimerkiksi työtehtävät kestävät ainoastaan esimerkiksi viikon ajan, ei voida katsoa että vaatimus tehtävän pysyväisluontoisuudesta täytyisi. Arvio olisi tehtävä työtä tai tehtäviä annettaessa olevan tilanteen mukaan.

Menettelyn ulkopuolelle jäisivät siten työtehtävät, joissa työntekijän yhteydenpito lapsiin on satunnaista tai vastaanottotoiminnan luonteista ja voidaan olettaa, ettei lapsen ja työntekijän välille synny sellaista henkilökohtaista tai luottamuksellista suhdetta, joka voisi johtaa esimerkiksi seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai houkutteluun huumausaineiden kokeiluun. Tällaisia tehtäviä ovat muun muassa lääkärin vastaanottotilanteet, virastossa työskentelevän sosiaalityöntekijän työ, kasvatusta ja perheneuvolassa tehtävä työ, lastenneuvolatoiminta ja kirjastoissa tehtävä työ. Lapsi tapaa näissä tilanteissa työntekijän usein myös vanhempansa seurassa. Henkilöstöryhmiä, joita menettely ainakin koskisi, olisivat päivähoiton hoito- ja kasvatushenkilöstö, lastensuojelun laitoshuollon hoito- ja kasvatushenkilöstö ja yksityisten perhekotien hoito- ja

kasvatushenkilöstö. Koulutuksen ja harrastustoiminnan osalta menettelyn piiriin kuuluisivat ainakin esiopetuksen, perusopetuksen, lukiokoulutuksen ja toisen asteen ammatillisen koulutuksen opetushenkilöstö, nuorisotoimen ohjaushenkilöstö sekä osittain liikuntatoimen ohjaushenkilöstö. Lisäksi menettely koskisi sairaaloiden lastenosastojen ja lastenpsykiatristen ja nuorisopsykiatristen osastojen hoitohenkilökuntaa. Kasvatus-, opetus-, hoito ja huolenpitotehtävien lisäksi menettely koskisi myös muuta sellaista henkilöä, jonka työtehtäviin pysyväisluontoisesti ja olennaisesti kuuluu muuta työskentelyä henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa alaikäisen kanssa ilman huoltajan läsnäoloa. Esimerkkinä voidaan mainita lastensuojelulaitoksen tai sisäoppilaitoksen tekninen tai hallinnollinen henkilökunta. Muita menettelyn piiriin kuuluvia tehtäviä voisivat olla koulujen ja lastensuojelulaitosten sosiaalityöntekijät ja psykologit.

Pykälän 2 momentin mukaan lakia sovellettaisiin 1 momentissa mainituin edellytyksin palvelussuhteiden lisäksi myös momentin 1 kohdan mukaan siviilipalveluslain 1 §:ssä tarkoitetun siviilipalvelusvelvollisen työpalveluun. Momentin 2 kohdan mukaan lakia sovellettaisiin työllisyyslaissa tarkoitetun työelämävalmennuksessa olevan henkilön työhön työpaikalla. Kohdan 3 mukaan menettelyä sovellettaisiin työmarkkinatuesta annetussa laissa tarkoitetun työharjoittelijan tai työelämävalmennuksessa olevan henkilön työhön ja 4 kohdan mukaan työvoimapalvelulaissa tarkoitetun henkilön työhön työkokeilussa työpaikalla. Momentin 5 kohdan mukaan lakia sovellettaisiin perhehoitajain 1 §:ssä tarkoitetun perhehoitajan antamaan perhehoitoon. Momentin 6 kohdan mukaan lakia sovellettaisiin yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta annetussa laissa tarkoitettuun palvelun tuottajaan ja kohdan 7 mukaan yksityisestä terveydenhuollosta annetussa laissa tarkoitettuun palvelun tuottajaan.

Pykälän 3 momentissa ehdotetaan rajattavaksi lain soveltamisalaa palveluksen, tehtävän tai toimeksiannon pituuden

perusteella. Ehdotuksen mukaan työnantajalla, valvontaviranomaisella tai muulla rikostaustan selvittämisvelvollisella ei olisi velvollisuutta eikä liioin oikeutta vaatia rikosrekisteriotetta silloin, kun henkilön työ- tai virkasuhde, palvelus- tai harjoittelusuhde, toimeksiantosopimus taikka palvelujen antaminen kestää vuoden aikana enintään kolme kuukautta. Lyhytaikaiset palvelussuhteet ovat yleensä sijaisuuksia. Usein lyhytaikaiset sijaisuusjärjestelyt joudutaan tekemään nopeasti, jolloin käytettävissä olevan ajan puitteissa ei olisi edes mahdollista hankkia rekisteriotetta. Jos henkilöllä on useita alle kolme kuukautta kestäviä määräaikaisia työ- tai virkasuhteita samaan työnantajaan, ote tulisi pyytää siinä vaiheessa, kun työ- tai virkasuhteitten yhteenlaskettu kesto vuoden aikana ylittää yhteensä kolme kuukautta. Menettelyä ei myöskään edellytettäisi, jos toimeksiantosopimus tehdään olemaan voimassa yhden vuoden aikana yhteensä enintään kolmen kuukauden ajan. Vuodella ei tarkoiteta kalenterivuotta, vaan aika laskettaisiin ensimmäisen työ- tai virkasuhteen alkamisesta eteenpäin. Ehdotuksen mukaan työnantajan olisi siis henkilöä uudelleen palkattaessa tarkistettava, kuinka pitkän ajan henkilö on uuden työ- tai virkasuhteen alkamista edeltävän vuoden aikana työskennellyt työnantajan palveluksessa sellaisissa tehtävissä, joita kuusessä oleva menettely koskee. Jos kolmen kuukauden aika täytyy uuden palvelussuhteen alkaessa tai sen aikana, henkilön olisi työnantajan vaatimuksesta esitettävä ote rikosrekisteristä ennen työ- tai virkasuhteen alkamista.

Lisäksi pykälän 3 momentissa ehdotetaan säädettäväksi siitä, että siviilipalveluskeskus ei voisi määrätä henkilöä ehdotetun lain tarkoittamiin tehtäviin eikä työvoimaviranomainen voisi tehdä työharjoittelua, työelämävalmennusta tai työkokeilua koskevaa sopimusta ehdotetun lain tarkoittamista tehtävistä, jos henkilö ei halua ottaa vastaan tällaisia tehtäviä. Ehdotuksen mukaan henkilö ei olisi velvollinen millään tavoin perustelemaan kieltäytymistään näiden tehtävien vastaanottamisesta. Tällä menettelyllä

varmistettaisiin sekä siviilipalvelusta suorittavien henkilöiden että työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin osallistuvien henkilöiden mahdollisuus ilman seuraamuksia (työttömyyspäivärahan tai työmarkkinatuen menettäminen) kieltäytyä rikostaustan selvittämismenettelyn piiriin kuuluvista tehtävistä.

3 §. *Työnantajan velvollisuus pyytää rikosrekisteriote nähtäväksi.* Pykälän 1 momentissa ehdotetaan yleisesti säädettäväksi kaikissa palvelussuhteissa noudatettavasta menettelystä, joka koskee työnantajan velvollisuutta pyytää työhön valittavan tai otettavan henkilön rikosrekisteriin merkittyjä taustatietoja. Pykälän mukaan työnantajan tulisi pyytää työnhakijalta ennen tehtävään ottamista tai laissa tarkoitettuja tehtäviä henkilölle ensi kertaa annettaessa nähtäväksi rikosrekisteriote, johon on merkitty, onko henkilö tuomittu sellaisesta sukupuolisiveellisyyttä loukkaavasta teosta taikka seksuaali-, väkivalta- tai huumausainerikoksesta, joka mainitaan ehdotetussa rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa. Menettely koskisi vain sitä henkilöä, joka on tullut tehtävään valituksi. Pykälän mukaan työnantajan tulisi ennen työsopimuksen solmimista tai henkilön nimittämistä pyytää nähtäväksi työn- tai viranhakijaa koskeva ote rikosrekisteristä. Ote olisi tämän jälkeen palautettava viipymättä työnhakijalle. Menettelyn laiminlyönti olisi työnantajan menettelyvirhe, joka ei sinänsä vaikuttaisi jo solmittuun työsuhteeseen tai virkasuhteeseen. Otteen kelpoisuusajasta ehdotetaan säädettäväksi 6 §:ssä sekä otteesta tehtävästä merkinnästä ja otteen palauttamisesta henkilölle ehdotetaan säädettäväksi 7 §:ssä.

Työnantajalla tarkoitettaisiin tässä laissa myös siviilipalveluslain 8 §:ssä tarkoitettua siviilipalveluskeskusta ja työvoimaviranomaista, joka tekee työharjoittelua, työelämävalmennusta ja työkokeilua koskevan sopimuksen. Siviilipalveluskeskus antaa palvelusvelvolliselle määräyksen siviilipalvelukseen ja määrää siviilipalveluslaitoksen, jossa henkilö suorittaa työpalvelun. Siviilipalveluskeskus määrää siviilipalvelusmiehen tai -laitoksen

hakemuksesta myös siirrosta toiseen laitokseen työpalvelun aikana. Tarkoituksenk mukaista olisi, että siviilipalveluskeskus ja työvoimaviranomainen rinnastettaisiin tässä laissa työnantajaan, joiden velvollisuutena on pyytää nähtäväksi ehdotuksen mukainen ote rikosrekisteristä. Siviilipalveluskeskuksen tulisi pyytää palvelusvelvolliselta nähtäväksi ehdotuksen mukainen rikosrekisteriote ennen henkilön määräämistä sellaiseen siviilipalveluslaitokseen, joissa työskennellään ehdotuksen 2 §:n tarkoittamissa tehtävissä. Vastavasti työvoimaviranomaisen olisi pyydettävä henkilöltä nähtäväksi ehdotuksen mukainen rikosrekisteriote ennen työharjoittelua, työelämävalmennusta tai työkokeilua koskevan sopimuksen tekemistä, jos harjoittelu, valmennus tai kokeilu tapahtuisi ehdotuksen 2 §:n tarkoittamissa tehtävissä.

Ennen nimittämistä tapahtuva ansiovertailu tehtäisiin normaalia menettelyä noudattaen. Ansiovertailun perusteella ansioituneimmalta viranhakijalta tulisi pyytää nähtäväksi ehdotuksen mukainen ote. Mikäli esitetyn otteen perusteella työnantaja arvioi yleisten nimittämisperusteiden nojalla (kyky, taito ja koeteltu kansalaiskuunto) hakijan soveltuvuudessa virkaan olevan este, voidaan hakija jättää nimittämättä. Tällöin asianomaisen henkilön muistiossa voitaisiin esimerkiksi todeta otteen esittämistä koskevan merkinnän lisäksi, että nimitysperusteet huomioon ottaen hakijaa ei esitetä nimitettäväksi. Tämän jälkeen pyydetään ansiovertailussa toiseksi parhaalta hakijalta ote nähtäväksi. Otteen sisällöstä ei esitetä ehdotuksen 7 §:ssä annettavaksi oikeutta merkitä rikosrekisteritietoja henkilöä koskeviin asiakirjoihin. Oikeusrekisterikeskuksesta on mahdollisuus rikosrekisteriotteen tunnistetietojen avulla tarkistaa ehdotuksen mukaisen otteen antaminen henkilölle työn- tai viranhakua varten.

Menettely koskisi vain uuteen tehtävään valittavaa henkilöä eikä alaikäisten kanssa ehdotetuilla tavoin lain voimaantullessa jo työskenteleviä työntekijöitä. Rikosrekisteriote tulisi kuitenkin vaatia samaan työnantajaan jo työ- tai virkasuhteessa olevalta henkilöltä silloin, kun henkilölle

annetaan sellaisia uusia tehtäviä, joissa rekisteriote on ehdotuksen mukaan vaadittava. Jo kertaalleen otteen toimittaneita saman työnantajan palveluksessa toisiin tehtäviin siirtyviä henkilöitä menettely ei koskisi. Virkamies olisi myös viranomaisen pyynnöstä velvollinen antamaan tälle nähtäväksi rikosrekisteriotteen, jos viran tehtäviä muutetaan 2 §:ssä tarkoitetuiksi tai hänelle muutoin osoitetaan siinä tarkoitettuja tehtäviä.

Säännösehdoituksessa ei ole käsitelty erikseen tilannetta, jossa vasta tehtävien antamisen jälkeen ilmenee, että tehtävät ovatkin ehdotuksen 2 §:ssä tarkoitettuja. Tarkoitus on, että ehdotettu velvollisuus ulottuisi näihin tilanteisiin.

Työnhakijan rikosrekisteriotteen merkintää ei sinänsä voitaisi pitää työhönoton esteenä. Hakijan soveltuvuus tehtävään jäisi olosuhteiden mukaan aina työnantajan harkintaan.

Pykälän 2 momentissa säädetään tarkemmin noudatettavasta menettelystä valittaessa uusi viranhaltija kunnan tai kuntayhtymän palvelukseen. Ehdotettu menettely koskisi 1 momentissa esitetyn mukaisesti sekä uuteen virkasuhteeseen ottamista että virkasuhteesta toiseen siirtämistä samoin kuin säännöksessä tarkoitettujen virkatehtävien antamista viranhaltijan nykyisessä virassa. Menettely koskisi sekä vakinaisia että väliaikaisia ja tilapäisiä viranhaltijoita. Taustojen tarkistamismenettely merkitsee käytännössä sitä, että päätös henkilön siirtämisestä tai hänen tehtäviensä muuttamisesta voitaisiin tehdä vasta sen jälkeen, kun rikosrekisteriote on toimitettu nähtäväksi. Viranhaltijan valinta voi olla joko vaali tai yksittäisen viranhaltijan toimivaltansa puitteissa tekemä viranhaltijapäätös.

Säännöksen tarkoituksena on, että rikosrekisteriote pyydetään ainoastaan virkasuhteeseen otettavalta tai siirrettävältä henkilöltä, valintaa tai päätöstä tehtäessä ote pyydetään ainoastaan siltä henkilöltä, joka tulisi valituksi. Ehdollinen valintapäätös joudutaan antamaan tiedoksi valitulle ja mahdollisille varahenkilöille uhalla, että jollei otetta toimiteta säädettyssä tai pyydettyssä määräajassa, valinta raukeaa. Jos määräajassa toimitetusta otteesta ilmenee

sellaisia seikkoja, ettei valinnan vahvistava viranomaisen katso voivansa vahvistaa valintaa, valinta on todettava rauenneeksi. Ehdollisen valinnan vahvistamatta jättämisessä virkasuhde lakkaa ilman irtisanomista ja irtisanomisaikaa kunnallisen viranhaltijan palvelussuhdeturvasta annetun lain (484/1996) 10 §:n 1 momentin 5 kohdan mukaisesti. Ehdollisesti suoritettu valinta on erikseen vahvistettava tai todettava rauenneeksi. Menettelystä ja viranhoidomääräyksen antamisesta on tarkempia määräyksiä Kunnallisen työmarkkinalaitoksen valtuuskunnan 12 päivänä kesäkuuta 1996 hyväksymän virkasäännön mallin 10 §:ssä.

Kun pyydetty rikosrekisteriote on toimitettu nähtäväksi, tämä voidaan todeta esimerkiksi virantäyttöä koskevissa asiakirjoissa ja viranomaisen on huolehdittava otteen palauttamisesta henkilölle takaisin viipymättä asian käsittelyn jälkeen.

Pykälän 3 momentissa säädetään 2 momenttia vastaavasti tarkemmin 1 momentin mukaisen menettelyn soveltamisesta nimitettäessä henkilö valtion virkamieslain mukaiseen virkaan tai virkasuhteeseen. Virkaan nimittämisen yleisiä perusteita koskevan perustuslain 125 §:n 2 momentin mukaan yleiset nimitysperusteet julkisiin virkoihin ovat taito, kyky ja koeteltu kansalaiskunto. Rikosrekisteriotteesta oleva merkintä ei siis merkitsisi sinänsä estettä nimitykselle, vaan sen merkitys harkittaisiin säädettyjen nimitysperusteiden mukaisesti.

Rikosrekisteriote ehdotetaan pyydetäväksi vasta sen jälkeen kun nimitysharkinta muilta osin on tehty. Rikosrekisteriote pyydetäisiin vain nimitysperusteiden valossa muutoin ansioituneimmalta henkilöltä. Näin saavutettaisiin mahdollisimman suuri yksityisyyden suoja siten, ettei sellaisten virkaa hakeneiden tai siihen ilmoittautuneiden henkilöiden, joita ei ehdoteta nimitettäväksi, ole tarpeettomasti toimitettava rikosrekisteriotetta. Käytännössä nimitettäväksi ehdotettava henkilö saattaa perustellusta syystä vaihtua ennen nimitystä. Näissä tilanteissa rikosrekisteriote olisi pyydetävä luonnollisesti siltä, joka vaihtoehtona ehdotetaan virkaan

nimitettäväksi.

Nimitettävän henkilön rikosrekisteritiedot ovat nimitysperusteiden arviointiin vaikuttava seikka, jonka nimittävän viranomaisen tulee tietää ennen nimityspäätöksen tekemistä. Otteen esittämisestä tehtäisiin merkintä esimerkiksi nimitysmuistioon ja rikosrekisteriote palautetaan viipymättä henkilölle.

Tarkastusmenettely koskisi vastaavasti määraikaiseen virkasuhteeseen nimittämistä ja annettaessa virkamiehelle muutoin ensimmäistä kertaa tässä tarkoitettuja tehtäviä.

4 §. *Yksityisten sosiaalipalvelujen tai yksityisen terveydenhuollon palvelujen tuottajan rikosrekisteriote.* Pykälän 1 momentissa ehdotetaan säädettäväksi lääninhallituksen velvollisuudesta pyytää nähtäväksi ehdotuksessa tarkoitettu rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentin mukainen rikosrekisteriote. Ote tulee pyytää ennen yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta annetun lain 5§:ssä tai yksityisestä terveydenhuollosta annetun lain 4 §:ssä tarkoitettua toimiluvan myöntämistä, jos ympärivuorokautisia sosiaalipalveluja antavan yksityisten sosiaalipalvelujen tuottajan tai yksityisen terveydenhuollon palvelun tuottajan toimialaan kuuluu palvelujen antaminen alaikäiselle. Rikosrekisteriote tulisi pyytää nähtäväksi muulta kuin työsopimussuhteeseen henkilökuntaan kuuluvalta henkilöltä, jolle kuuluu ehdotuksen 2 §:ssä tarkoitettuja tehtäviä. Viranomaisen kautta tapahtuva rikostaustan selvittäminen kohdistuisi sellaiseen henkilöön, joka ei ole työsuhteessa palvelun tuottajaan. Menettely vastaisi näin työ- ja virkasuhteisten osalta noudatettavaksi ehdotettua.

Yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta annetun lain 5 §:n perusteella lääninhallitus toimii lupaviranomaisena silloin, kun sosiaalipalvelujen tuottaja antaa ympärivuorokautisia sosiaalipalveluja. Lääninhallitus toimii myös yksityistä terveydenhuoltoa koskevan lain mukaisena lupaviranomaisena. Rekisteriotteessa oleva merkintä ei merkitsisi automaattisesti toimiluvan epäämistä tai muuta toiminnan estettä, vaan toiminnan asianmukaisuus

harkinta jäisi aina lääninhallituksen harkintaan. Jos rikosrekisteriotteesta ilmenee, että henkilö on tuomittu sellaisesta sukupuolisiveellisyyttä loukkaavasta teosta taikka seksuaali-, väkivalta- tai huumausainerikoksesta, joka mainitaan ehdotetussa rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa, tulisi harkita, onko kysymyksessä sellainen epäkohta, ettei toimilupaa voida myöntää tai että lääninhallituksen tulisi ryhtyä edellä mainittujen yksityisiä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja sääntelevien lakien mukaisiin erityisiin valvontatoimiin.

Ehdotuksen mukaan työnantaja tai viranomaisen voisivat tehdä rikosrekisteriotteen nähtäväksi esittäneen henkilön asiakirjoihin merkinnän otteen esittämisestä tarkastusvelvollisuuden täyttämisen osoittamiseksi. Otteen sisällöstä ei esitetä ehdotuksen 7 §:ssä annettavaksi oikeutta merkitä rikosrekisteritietoja henkilöä koskeviin asiakirjoihin.

Laki yksityisestä terveydenhuollosta ei koske itsenäisenä ammatinharjoittajana toimivaa henkilöä. Itsenäisellä ammatinharjoittajalla tarkoitetaan henkilöä, joka terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain nojalla harjoittaa itsenäisesti ammattiaan. Ennen toiminnan aloittamista itsenäisen ammatinharjoittajan tulee kuitenkin tehdä terveydenhuollon oikeusturvakeskukselle ilmoitus ammatin harjoittamisesta itsenäisesti. Terveydenhuollon oikeusturvakeskus ja lääninhallitus valvovat terveydenhuollon ammattihenkilöitä. Käytännössä tämä tapahtuu lähinnä kanteluiden perusteella. Itsenäisenä ammatinharjoittajana toimii jonkin verran muun muassa lastenlääkäreitä ja – psykiatreja. Toiminta on pääsääntöisesti luonteeltaan vastaanottoa, jossa ollaan vain satunnaisesti kontaktissa lapseen. Tämän vuoksi velvollisuus rikosrekisteriotteen toimittamiseen ei koskisi itsenäistä ammatinharjoittajaa.

Mitä 1 momentissa ehdotetaan säädettäväksi lupaviranomaisen velvollisuudesta tietyin edellytyksin pyytää nähtäväksi ehdotuksen mukainen ote rikosrekisteristä, koskisi vastaavasti 2 momentin mukaan myös kuntaa. Kunnan tulisi vastaanotettuaan

yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta annetun lain 6 §:n tai lasten päivähoitosta annetun lain 28 §:n 1 momentin mukaisen ilmoituksen pyytää henkilöltä viipymättä nähtäväksi ote rikosrekisteristä.

Pykälän 3 momentin mukaan 1 ja 2 momentissa tarkoitettu ote olisi pyydettävä nähtäväksi myös ennen kuin muu kuin lupahakemuksessa tai ilmoituksessa määritelty henkilö otetaan 2 §:ssä tarkoitettuihin tehtäviin. Säännös koskee tilanteita, joissa uusi henkilö, joka ei ole työsuhteessa palvelun tuottajaan, otetaan tai hänelle ensi kertaa toiminnan kestäessä annetaan näitä tehtäviä. Palvelun tuottaja olisi ehdotuksen mukaan velvollinen ilmoittamaan asiasta asianomaiselle lääninhallitukselle tai kunnalle. Palvelun tuottajan ilmoitusvelvollisuus kuuluisi palveluja tuottavalle yksityiselle henkilölle tai palvelujen tuottajan lainmukaiselle edustajalle palvelun tuottajan ollessa yhteisö. Tällä mahdollistettaisiin se, että lääninhallitus tai kunta selvittävät rikostaustan tilanteessa, jossa ilmoituksessa tai lupahakemuksessa määritelty henkilö vaihtuu tai uusi henkilö otetaan 2 §:ssä tarkoitettuihin tehtäviin. Työsuhteisten henkilöiden rikostaustan selvittämisvelvollinen olisi palvelun tuottaja työnantajana ehdotuksen 3 §:n perusteella.

5 §. *Perhehoitajan rikosrekisteriote.* Pykälässä ehdotetaan säädettäväksi kunnan tai kuntayhtymän velvollisuudesta pyytää alaikäiselle annettavan perhehoidon toimeksiantosopimusta valmistellessaan perhehoitajaksi aikovalta henkilöltä rikosrekisteriote, johon on merkitty, onko henkilö tuomittu sellaisesta sukupuolisiveellisyyttä loukkaavasta teosta taikka seksuaali-, väkivalta- tai huumausainerikoksesta, joka mainitaan ehdotetussa rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa. Rikosrekisteriote tulisi pyytää aina valmisteltaessa toimeksiantosopimusta alaikäiselle annettavasta perhehoidosta huolimatta siitä, että kyseinen kunta olisi aiemminkin sijoittanut alaikäisen kyseisen henkilön hoidettavaksi. Rekisteriotteessa oleva merkintä ei merkitsisi sitä, että toimeksiantosopimusta ei kyseisen henkilön kanssa voitaisi solmia, vaan asia jäisi kuten

nykyisinkin, viimekädessä aina kunnan tai kuntayhtymän harkintaan.

6 §. *Rikosrekisteriotteen kelpoisuus aika.* Pykälässä säädettäisiin esitettäväksi vaadittavan rikosrekisteriotteen kelpoisuusajasta. Rikosrekisteriote ei saisi olla kuutta kuukautta vanhempi. Työnantaja tai viranomainen voisivat siten hyväksyä enintään kuusi kuukautta vanhan otteen. Kun henkilö hakeutuu työhön ensimmäistä kertaa tai palaa työmarkkinoille pitkän tauon jälkeen, hän joutuu hankkimaan otteen nimenomaan tätä tehtävää varten. Jos taas on kyseessä usein toistuvissa lyhytaikaisissa työsuhteissa toimiva henkilö, hän voisi käyttää jo aiemmin esittämänsä otetta, kunhan se ei ole kuutta kuukautta vanhempi.

7 §. *Merkintä rikosrekisteriotteen esittämisestä ja otteen palauttaminen.* Pykälässä säädettäisiin merkinnästä rikosrekisteriotteen esittämisestä ja otteen palauttamisesta. Ehdotuksen mukaan työnantaja tai viranomainen voisivat tehdä rikosrekisteriotteen nähtäväksi esittäneen henkilön asiakirjoihin merkinnän otteen esittämisestä tarkastusvelvollisuuden täyttämisen osoittamiseksi. Esitetty rikosrekisteriote yksilöitäisiin otteen tunnistetiedoilla, jotka voitaisiin merkitä henkilön asiakirjoihin. Tunnistetiedoilla tarkoitetaan lähinnä henkilön täydellistä nimeä ja päiväystä. Ehdotuksella ei anneta oikeutta merkitä rikosrekisteriotteen sisältöä asiakirjoihin. Tällä menettelyllä turvattaisiin työnhakijoiden oikeus yksityisyyteen. Henkilötietolain 11 §:n mukaan arkaluonteisena tietona pidetään henkilötietoja, jotka kuvaavat tai on tarkoitettu kuvaamaan rikollista tekoa, rangaistusta tai muuta rikoksen seuraamusta. Ehdotuksella ei annettaisi työnantajalle oikeutta käsitellä arkaluonteisia henkilötietoja. Henkilötietolain 3 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan henkilötietojen käsittelyllä tarkoitetaan henkilötietojen keräämistä, tallettamista, järjestämistä, käyttöä, siirtämistä, luovuttamista, säilyttämistä, muuttamista, yhdistämistä, suojaamista, poistamista, tuhoamista sekä muita henkilötietoihin kohdistuvia toimenpiteitä. Käytännössä esimerkiksi rikosrekisteriotteen kopioiminen ja

liittäminen asianomaista henkilöä koskeviin asiakirjoihin on henkilötietolain tarkoittamaa henkilötietojen käsittelemistä, mikä ei ehdotetun lain perusteella tulisi sallituksi. Nähtäväksi pyydetty ote olisi viipymättä palautettava henkilölle.

8 §. *Vaitiolovelvollisuus.* Ehdotuksen 8 §:ssä esitetään säädettyväksi vaitiolovelvollisuudesta. Ehdotetun rikostaustan tarkastusmenettelyn piiriin kuuluvien henkilöiden yksityisyyden suojan kannalta on olennaisen tärkeää, etteivät heitä koskevat arkaluonteiset tiedot leviä. Ehdotuksen mukaan ehdotetun lain mukaisia rikosrekisteriotteita käsittelevät henkilöt eivät saa ilmaista otteesta ilmeneviä tietoja sivullisille. Vaitiolovelvollisuus jatkuisi myös työ- tai virkasuhteen päätyttyä. Tämän vaitiolovelvollisuuden rikkomisesta voitaisiin rangaista ehdotuksen 9 §:n mukaisesti.

9 §. *Rangaistussäännökset.* Rangaistussäännöksiä koskevan pykälän 1 momentissa olisivat säännökset rikostaustan selvittämisrikkomuksesta. Momentissa tarkoitettujen velvollisuuksien rikkomiseen voisivat syyllistyä työnantaja tai tämän edustaja taikka muu ehdotetussa laissa tarkoitettu rikosrekisteriotteen nähtäväksi pyytämiseen velvollinen sekä palvelujen tuottaja. Työnantajaan rinnastettavat tahot, jotka ovat velvolliset pyytämään rikosrekisteriotteen nähtäväksi, on määritelty ehdotuksen 3 §:n 1 momentissa. Muita rikosrekisteriotteen nähtäväksi pyytämiseen velvollisia olisivat ehdotuksen mukaisesti kunta, kuntaoyhtymä ja lääninhallitus, kun ne toimivat lupaviranomaisena, ottavat vastaan lain mukaisia ilmoituksia tai tekevät toimeksiantosopimusta perhehoidosta.

Momentissa tarkoitettujen velvollisuuksien rikkominen olisi rangaistavaa paitsi tahallisenä myös törkeästä huolimattomuudesta. Kun on kyse lapsen turvallisuudesta, on syytä säätää myös vakavammat huolellisuusvelvollisuuden rikkomiset rangaistavaksi. Rikoksentehtäjinä kysymykseen tulisivat useimmiten työnantaja tai tämän edustaja. Tällöin työnantajan tai tämän edustajan vastuu määräytyisi rikoslain 47 luvun 7 §:ssä säädettyjen perusteiden mukaan. Mainitun rikoslain säännöksen mukaan työnantajan tai tämän edustajan

menettelystä tuomitaan rangaistukseen se, jonka velvollisuuksien vastainen teko tai laiminlyönti on. Tätä arvioitaessa on otettava huomioon asianomaisen asema, hänen tehtäviensä ja toimivaltuuksiensa laatu ja laajuus sekä muutenkin hänen osuutensa lainvastaisen tilan syntyyn ja jatkumiseen.

Ehdotuksen mukaan olisi rangaistava sitä, joka rikkoo 3, 4 tai 5 §:n mukaista velvoitetta pyytää nähtäväksi rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu ote rikosrekisteristä, rikkoo 4 §:n 3 momentissa säädetyn velvollisuuden ilmoittaa lääninhallitukselle tai kunnalle muun kuin lupahakemuksessa tai ilmoituksessa määritellyn henkilön ottamisesta lain tarkoittamiin tehtäviin tai rikkoo 7 §:ssä säädetyn velvollisuuden palauttaa rikosrekisteriote henkilölle viipymättä. Ehdotetusta rikostaustan selvittämisrikkomuksesta rangaistus olisi sakkoa.

Tätä rangaistussäännöstä olisi ehdotuksen mukaan sovellettava, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta. Ehdotettu rangaistussäännös tulisikin käytännössä melko harvoin sovellettavaksi virkamiehiin, joihin sovellettaisiin ensisijaisesti ankarampia rikoslain 40 luvun säännöksiä virkarikoksista. Lisäksi virkamiesten rikosoikeudellinen vastuu voi tulla kyseeseen virkarikoksia koskevan rikoslain 40 luvun 11 §:n säännösten perusteella jo törkeätä lievemmänkin tuottamuksen perusteella. Toisaalta taas rikoslain 40 luvun 10 ja 11 §:n virkavelvollisuuksien rikkomista koskevien säännösten soveltaminen ei tule kysymykseen, mikäli teko kokonaisuutena arvostellen on vähäinen. Käytännössä tällöin voisivat tulla sovellettavaksi ehdotetun lain mukaiset rangaistussäännökset. Hallituksen esitykseen eduskunnalle HE 77/2001 vp sisältyvässä ehdotuksessa rikoslain muuttamisesta ehdotetaan muutettavaksi rikoslain 40 luvun virkarikoksia koskevia säännöksiä siten, että julkisyhteisöön työsuhteessa olevan henkilön rikosoikeudellinen vastuu olisi yhteneväinen virkamiehen rikosoikeudellisen vastuun kanssa, kun työntekijä käyttää julkista valtaa. Tällöin esimerkiksi lupa- ja valvontaviranomaisessa päätöstä valmistelevan työsuhteen henkilön

menettelyyn tulisivatkin yleensä sovellettavaksi nyt ehdotetun lain rangaistussäännöksen sijasta mainitussa hallituksen esityksessä muutettaviksi ehdotetut rikoslain 40 luvun virkavelvollisuuksien rikkomista koskevat säännökset.

Pykälän 2 momentti olisi informatiivinen säännös siitä, että lain 8 §:ssä ehdotettu vaitiolovelvollisuuden rikkominen tulisi rangaistavaksi rikoslain säännösten mukaan. Vaitiolovelvollisuuden rikkomisesta tuomittaisiin rikoslain 38 luvun 1 ja 2 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistavaa rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

10 §. *Voimaantulo.* Laki ehdotetaan tulemaan voimaan mahdollisimman pian sen jälkeen, kun se on hyväksytty ja vahvistettu. Lain mukaista menettelyä noudatetaan otettaessa henkilö palvelussuhteeseen, tehtäessä työharjoittelua, työelämävalmennusta tai työkokeilua koskeva sopimus, määrätessä palvelusvelvollinen palveluspaikkaan, tehtäessä toimeksiantosopimus perhehoidon antamisesta tai päätettäessä toimiluvan myöntämisestä sekä vastaanotettaessa ilmoitus toiminnan aloittamisesta lain voimaantumisen jälkeen. Menettely ei tulisi sovellettavaksi ennen lain voimaantuloa aloitettuihin rekrytointeihin tai vireillä oleviin asioihin viranomaisessa.

1.2. Rikosrekisterilaki

6 §. Pykälän 1 momenttia ehdotetaan tarkistettavaksi niin, että rikosrekisteriotteen pyytäjälle kuuluvasta velvollisuudesta ilmoittaa otteen käyttötarkoitus säädettäisiin pykälään lisättäväksi ehdotetussa 3 momentissa.

Pykälään ehdotetaan lisättäväksi uusi 2 momentti, jolloin nykyinen 2 momentti siirtyy 4 momentiksi. Uuden 2 momentin nojalla yksityinen henkilö voisi saada maksutta itseään koskevia tietoja rikosrekisteristä ryhtyäkseen tehtävään, johon pysyväisluontoisesti ja olennaisesti kuuluu työskentelyä alaikäisten parissa ja jossa ote on lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä ehdotetun lain (

/) mukaan toimitettava työnantajalle tai viranomaiselle.

Otteeseen merkittäisiin tiedot päätöksestä, jolla henkilö on tuomittu rikoslain 17 luvun 18 tai 19 §:ssä tarkoitetusta sukupuolisiveellisyyttä loukkaavasta teosta, 20 luvussa tarkoitetusta seksuaalirikoksesta, 21 luvun 1 §:n nojalla taposta, 2 §:n nojalla murhasta, 3 §:n nojalla surmasta tai 6 §:n nojalla törkeästä pahoinpitelystä, 31 luvun 2 §:n nojalla törkeästä ryöstöstä taikka 50 luvussa tarkoitetuista huumausainerikoksista. Ehdotuksen syitä ja rikosnimikkeiden rajausta on käsitelty yleisperusteluissa. Kun rikosrekisteristä annetaan ote, otteesta käyvät aina ilmi tuomitun rangaistuksen lisäksi tiedot vapausrangaistuksen kärsimisestä samoin kuin tieto mahdollisesta armahduksesta. Nämä tiedot ovatkin olennaisia työntekijän valintapäätöstä tehtäessä.

Jos henkilö on tuomittu useasta teosta yhteiseen rangaistukseen, otteesta näkyisivät tiedot kaikista syyksi luetuista rikoksista ja niistä tuomittu yhteinen rangaistus. Työnantajan tehtävä olisi näiden tietojen valossa harkita sitä, minkälaisen merkityksen hän antaa otteesta ilmi käyvälle rikokselle. Sitä, että otteeseen merkitään tiedot koko päätöksestä, voidaan pitää sekä työnantajan että työnhakijan edun mukaisena, koska otteesta on tällöin pääteltävissä sen rikoksen suhteellinen painoarvo, joka on lasten kanssa työskentelyn kannalta erityisen merkityksellinen. Pelkän rikosnimikkeen ilmaiseminen ei kerro teon vakavuudesta mitään, mutta jos siihen lisätään tieto rangaistuksesta, tieto johtaa harhaan silloin, kun kysymys on yhteisestä rangaistuksesta. Jos esimerkiksi yhden vuoden yhteinen vankeusrangaistus on tuomittu seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja lievistä petoksesta, ote kertoo, että ensin mainittu, työsuhteen kannalta keskeinen rikos on ollut vakava. Jos taas yhden vuoden yhteinen rangaistus on tuomittu esimerkiksi törkeästä varkaudesta ja sukupuolisiveellisyyttä loukkaavasta teosta, ote osoittaa jälkimmäisen rikoksen olleen varsin lievä.

Pykälässä on rikosnimikkeittäin ja lainkohdittain lueteltu ne rikokset, joita koskevat päätökset merkittäisiin

rikosrekisteriotteeseen. Rikoslain muutosten huomioon ottamiseksi otteeseen tulisi merkitä myös tiedot päätöksestä, jolla henkilö on aikaisemmin voimassa olleen lain nojalla tuomittu vastaavasta teosta. Oikeusrekisterikeskuksen tehtävänä olisi siten huolehtia siitä, että myös aikaisemman lain nojalla tuomitut vastaavat teot merkittäisiin otteeseen. Rikoslaki on muuttunut niin, että 17 luvun 18 §:ssä tarkoitettu sukupuolisiveellisyttä koskeva rikos (sukupuolisiveellisyttä loukkaavan kuvan levittäminen) on aikaisemmin ollut rangaistava epäsiiveellisten julkaisujen levittämisen ehkäisemisestä annetun lain (23/1927) nojalla ja 19 § on uusi säännös. Aikaisemmat rikoslain 20 luvun säännökset ovat muuten voimassa olevia asiallisesti vastaavia, mutta osaa tunnusmerkistöistä ei enää ole 20 luvussa eikä niitä siten merkittäisiin otteeseen. Näitä ovat 20 luvun 7 §:ssä ollut sukurutsa (sitä osittain vastaavat säännökset ovat 17 luvun 22 §:ssä) ja 20 luvun 9 §:n 1 momentissa tarkoitettu sukupuolisiveellisuuden julkinen loukkaaminen (nykyisin 17 luvun 21 §). Entisen 20 luvun 9 §:n 2 momentin mukainen teko ei puolestaan ole enää rangaistava lainkaan. Rikoslain 21 luvun 1 §:n tarkoittama tappo, 2 §:n murha ja 6 §:n törkeä pahoinpitely vastaavat rikosnimikkeeltään ja sijainniltaan aikaisempia säännöksiä. Sen sijaan 21 luvun 3 §:n tarkoittama surma on uusi rikosnimike, jota asiallisesti vastaavat aikaisemman lain tarkoittamat erittäin lieventävien asianhaarojen vallitessa tehty tappo ja 3 §:ssä ollut pyynnöstä surmaaminen. Rikoslain 31 luvun 2 §:n tarkoittama törkeä ryöstö on ollut samanniminen ja samassa lainkohdassa ennen rikoslain muuttamisesta annettua lakia 769/1990. Rikoslain 50 luvussa olevat huumausainerikokset olivat ennen rikoslain muuttamisesta annettua lakia 1304/1993 huumausainelain (41/1972) 2—6 §:ssä. Jos rikosrekisteriin ei ole merkitty edellä mainittuja tietoja henkilöstä, oikeusrekisterikeskus antaisi todistuksen, jossa todettaisiin, ettei rikosrekisteriin ole merkitty henkilöstä sellaisia tietoja sellaisesta päätöksestä, jota 6 §:n 2 momentissa tarkoitetaan. Jos henkilöstä on merkitty tieto rikosrekisteriin muusta kuin 6 §:n 2

momentissa mainitusta rikoksesta, sellainen tieto ei siis kävisi ilmi henkilölle annettavasta rikosrekisteriotteesta.

Otteen hankkiminen olisi palvelussuhteeseen otettavan henkilön, siviilipalvelusvelvollisen, työvoimapoliittiseen toimenpiteeseen osallistuvan henkilön, perhehoitajan taikka palvelun tuottajan tehtävä. Ote tilataan oikeusrekisterikeskukselta samaa menettelyä noudattaen kuin muukin ote, joka rekisteristä voidaan yksityishenkilölle luovuttaa. Otteen tilaaminen tapahtuu allekirjoitetulla kirjallisella pyynnöllä, jossa ilmoitetaan otteen käyttötarkoitus. Oikeusrekisterikeskus lähettää otteen henkilölle postitse. Ote olisi ehdotuksen mukaan maksuton.

Pykälään ehdotetaan lisättäväksi uusi 3 momentti. Sen mukaan 1 ja 2 momenteissa tarkoitettua tietoa pyydetessä olisi ilmoitettava tarkoitus, johon sitä tarvitaan. Käyttötarkoitus on nykyisinkin ilmoitettava pyydetessä ote 1 momentin nojalla esimerkiksi työlupaa varten. Vastaava ilmoitusvelvollisuus koskisi uuden 3 momentin mukaan myös pyyntöä, jonka henkilö esittää 6 §:n 2 momentissa tarkoitettua otteen saamiseksi. Rikosrekisterin pitäjän on rikosrekisterilain 7 §:n 2 momentin mukaisesti merkittävä otteeseen, mitä tarkoitusta varten se on annettu.

7 §. *Pykälään sisältyvät säännökset osaotteen antamisesta rikosrekisteristä.* Pykälän 1 momentin mukaan rikosrekisterin otteeseen voidaan merkitä vain osa rekisteriin talletetuista 2 §:ssä tarkoitetuista tiedoista siten kuin siitä asetuksella tarkemmin säädetään. Pykälää ehdotetaan tarkistettavaksi niin, että rikosrekisteristä on mahdollista antaa myös ehdotetussa 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu ote.

2. Voimaantulo

Ehdotetut lait on tarkoitettu tulemaan voimaan mahdollisimman pian sen jälkeen, kun ne on hyväksytty ja vahvistettu.

3. Säättämisjärjestys

Henkilötietolainsäädäntöä koskevia

ehdotuksia käsitellessään perustuslakivaliokunta on todennut, että henkilötietojen suojaa koskevan perusoikeussäännöksen kannalta tärkeitä sääntelykohteita ovat ainakin rekisteröinnin tavoite, rekisteröitävien henkilötietojen sisältö, niiden sallitut käyttötarkoitukset mukaan lueteltuna tietojen luotettavuus ja tietojen säilytysaika henkilörekisterissä samoin kuin näiden seikkojen sääntelemisen kattavuus ja yksityiskohtaisuus lain tasolla (PeVL 14 ja 25/1998 vp). Rikostaustan tarkistamisen menettelyn tavoitteena on suojella alaikäisten henkilökohtaista koskemattomuutta ja edistää heidän henkilökohtaista turvallisuuttaan. Tämä toteutettaisiin niin, että työnhakijan yksityisyyden suojaan puututaan vain sen verran kuin tavoitteen kannalta on välttämätöntä.

Lakiehdotuksissa on edellä esitetyn mukaisesti otettu huomioon perustuslain 10 §:n vaatimukset henkilön yksityiselämän sekä henkilötietojen suojasta sekä henkilötietolain ja yksityisyyden suojasta työelämässä annetun lain henkilötietojen käsittelyä koskevat säännökset. Ehdotetulla menettelyllä rajoitettaisiin perustuslain 10 §:ssä turvattua oikeutta yksityiselämän suojaan sekä 18 §:ssä turvattua oikeutta hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Esityksessä on lähdetty siitä, että alaikäisten oikeutta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja turvallisuuteen voidaan pitää sellaisena perusteltuna syynä, jolla voidaan rajoittaa perustuslain 10 ja 18 §:n turvaamia oikeuksia.

Perustuslain 10 §:n 1 momentissa säädetään, että jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Yksityisyyden suojaan liittyy myös säännös siitä, että henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla. Yksityiselämään kuuluu mm. yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeus määrätä itsestään. Ehdotetulla menettelyllä kavennettaisiin menettelyn piiriin tulevien henkilöiden perustuslain turvaamaa oikeutta yksityisyyteen nimenomaan määrätä itseä koskevista henkilötiedoista, jotka liittyvät henkilön rikolliseen tekoon ja sitä koskevaan

rangaistukseen.

Ehdotuksella annettaisiin työnantajalle tai viranomaiselle oikeus saada nähtäväksi rikosrekisteriote. Rikostaustan tarkistaminen koskisi ainoastaan tehtävään tai virkaan valittavaa henkilöä eikä kaikkia tehtävää tai virkaa hakeneita. Sen sijaan ehdotuksessa ei esitetä annettavaksi työnantajalle tai muulle otteen nähtäväksi pyytämiseen velvolliselle oikeutta kerätä ja tallettaa henkilön arkaluonteisia tietoja. Täten perusoikeuden rajoittamisessa on huomioitu rajoituksen edellytyksenä oleva suhteellisuusvaatimus.

Perustuslain 18 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus hankkia toimeentulonsa lain mukaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Säännös koskee myös oikeutta päästä julkiseen virkaan. Oikeus valita vapaasti työnsä liittyy perustuslaissa säädettyyn yhdenvertaisuuteen ja syrjintäkieltoon. Siten toista palvelukseen otettaessa on noudatettava tasapuolisen kohtelun vaatimusta. Ehdotuksella ei myöskään puututa kunnan oikeuteen määrätä viranhaltijan tehtävistä, virkasuhteeseen ottamisesta ja virantoimitusvelvollisuudesta. Oikeutta hankkia toimeentulonsa työllä luonnollisesti rajoittavat eräät tosiasialliset seikat kuten tarjolla olevat työpaikat, työssä vaadittava koulutus, kokemus ja ammattitaito sekä julkisten virkojen kelpoisuusvaatimukset.

Tosiasiallisten rajoitusten lisäksi on myös voimassa runsaasti oikeudellisia rajoituksia oikeuden käyttämiseksi. Esimerkiksi elinkeinon harjoittamisen luvanvaraisuus rajoittaa käytännössä elinkeinon harjoittamisen oikeutta. Perustuslain ilmaus ”lain mukaan” viittaakin nimenomaisesti mahdollisuuteen rajoittaa säännöksessä turvattua oikeutta lailla.

Hallituksen käsityksen mukaan ehdotetut lait eivät loukkaa perustuslaissa säädettyjä perusoikeuksia ja ne voidaan käsitellä tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä. Asian periaatteellisen merkityksen vuoksi hallitus pitää kuitenkin suotavana, että asiasta pyydetään perustuslakivaliokunnan lausunto.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraavat lakiehdotukset:

Lakiehdotukset

1.

Laki

lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Lain tarkoitus

Tämän lain tarkoituksena on suojella alaikäisten henkilökohtaista koskemattomuutta ja edistää heidän henkilökohtaista turvallisuuttaan. Laissa säädetään menettelystä, jolla alaikäisten kanssa työskentelemään valittavien henkilöiden rikostaustaa selvitetään.

2 §

Soveltamisala

Tätä lakia sovelletaan työ- ja virkasuhteessa tehtävään työhön, johon pysyväisluontoisesti ja olennaisesti kuuluu ilman huoltajan läsnäoloa tapahtuvaa alaikäisen kasvatusta, opetusta, hoitoa tai muuta huolenpitoa taikka muuta työskentelyä henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa alaikäisen kanssa.

Lakia sovelletaan 1 momentissa säädetyin edellytyksin myös:

- 1) siviilipalveluslain (1723/1991) 1 §:ssä tarkoitetun siviilipalvelusvelvollisen työpalveluun;
- 2) työllisyyslaissa (275/1987) tarkoitetun työelämävalmennuksessa olevan henkilön työhön työpaikalla;
- 3) työmarkkinatuesta annetussa laissa (1542/1993) tarkoitetun työharjoittelijan ja

työelämävalmennuksessa olevan henkilön työhön työpaikalla;

4) työvoimapalvelulaissa (1005/1993) tarkoitetun henkilön työhön työkokeilussa työpaikalla;

5) perhehoitajalain (312/1992) 1 §:ssä tarkoitetun perhehoitajan antamaan perhehoitoon;

6) yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta annetussa laissa (603/1996) tarkoitettuun palvelun tuottajaan; ja

7) yksityisestä terveydenhuollosta annetussa laissa (152/1990) tarkoitettuun palvelun tuottajaan.

Tätä lakia ei kuitenkaan sovelleta 1 ja 2 momentissa tarkoitettuihin tehtäviin, jotka yhden vuoden aikana yhteensä kestävät enintään kolme kuukautta. Lisäksi siviilipalveluskeskus ei voi määrätä henkilöä tämän lain mukaisiin tehtäviin eikä työvoimaviranomainen voi tehdä työkokeilua, työelämävalmennusta tai työharjoittelua koskevaa sopimusta tässä laissa tarkoitetuista tehtävistä, jos henkilö ei halua ottaa vastaan tällaisia tehtäviä.

3 §

Työnantajan velvollisuus pyytää rikosrekisteriote nähtäväksi

Työnantajan tulee pyytää henkilöltä nähtäväksi rikosrekisterilain (770/1993) 6§:n 2 momentissa tarkoitettu ote rikosrekisteristä,

kun henkilö ensi kerran otetaan tai nimitetään sellaiseen työ- tai virkasuhteeseen, johon kuuluu 2 §:ssä tarkoitettuja tehtäviä taikka annettaessa henkilölle näitä tehtäviä ensi kerran. Työnantajalla tarkoitetaan tässä laissa myös siviilipalveluslain 8 §:ssä tarkoitettua siviilipalveluskeskusta sekä työvoimaviranomaista, joka tekee työharjoittelua, työelämävalmennusta ja työkokeilua koskevan sopimuksen. Jollei kunnan tai kuntayhtymän virkaa täytettäessä ole käytettävissä rikosrekisteriotetta, valinta on suoritettava ehdollisena ja valinnan vahvistaminen on ratkaistava vasta sitten kun ote on esitetty. Virkaan ehdollisesti valitun on esitettävä nähtäväksi rikosrekisteriote viimeistään 30 päivän tai viran täyttävän viranomaisen erityisestä syystä myöntämän pidemmän määräajan kuluessa valitsemispäätöksen tiedoksisaannista lukien uhalla, että valinta muutoin itsestään raukeaa. Valinnan vahvistamisesta tai sen raukeamisesta päättää ehdollisen valinnan suorittanut viranomainen tai vahvistamisesta asianomainen alempi täytäntöönpaneva viranomainen. Valtion virkamieslain (750/1994) mukaiseen virkaan tai virkasuhteeseen nimittämisen edellytyksenä on edellä 2 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa, että henkilö on pyynnöstä toimittanut viranomaiselle nähtäväksi otteen rikosrekisteristä.

4 §

Yksityisten sosiaalipalvelujen tai yksityisten terveydenhuollon palvelujen tuottajan rikosrekisteriote

Jos yksityisten sosiaalipalvelujen tai yksityisten terveydenhuollon palvelujen tuottajan toimialaan kuuluu palvelujen antaminen alaikäiselle, tulee lääninhallituksen ennen luvan myöntämistä pyytää muuhun kuin työsopimussuhteeseen henkilökuntaan kuuluvalta henkilöltä, jolle kuuluu 2 §:ssä tarkoitettuja tehtäviä, nähtäväksi rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu ote rikosrekisteristä. Mitä 1 momentissa säädetään, koskee myös kuntaa, jonka tulee vastaanottaa

yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta annetun lain 6 §:n tai lasten päivähoidosta annetun lain (36/1973) 28 §:n 1 momentin mukaisen ilmoituksen, pyytää henkilöltä viipymättä nähtäväksi ote rikosrekisteristä. Tässä pykälässä tarkoitettu ote on pyydetty nähtäväksi myös ennen kuin muu kuin lupahakemuksessa tai ilmoituksessa määritelty henkilö otetaan 2 §:ssä tarkoitettuihin tehtäviin. Palvelun tuottajan on ilmoitettava asiasta asianomaiselle lääninhallitukselle tai kunnalle.

5 §

Perhehoitajan rikosrekisteriote

Jos perhehoitajalain 1 §:ssä tarkoitettu toimeksiantosopimus koskee perhehoidon antamista alaikäiselle, tulee kunnan tai kuntayhtymän ennen toimeksiantosopimuksen tekemistä pyytää henkilöltä nähtäväksi rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu ote rikosrekisteristä.

6 §

Rikosrekisteriotteen kelpoisuus aika

Rikostaustan selvittämiseksi tämän lain nojalla pyydetty rikosrekisteriote ei saa olla kuutta kuukautta vanhempi.

7 §

Merkintä rikosrekisteriotteen esittämisestä ja otteen palauttaminen

Rekisteriotteen nähtäväksi esittäneen henkilön henkilötietoihin voidaan tehdä merkintä rikosrekisteriotteen esittämisestä sekä otteen tunnistetiedot. Rikosrekisteriote on palautettava otteen esittäneelle henkilölle viipymättä.

8 §

Vaitiolo velvollisuus

Rikosrekisteriotteita käsittelevät henkilöt

eivät saa ilmaista otteesta ilmeneviä tietoja sivulliselle.

9 §

Rangaistussäännökset

Joka tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta

1) rikkoo 3, 4 tai 5 §:ssä säädetyn velvollisuuden pyytää nähtäväksi rikosrekisterilain 6 §:n 2 momentissa tarkoitettu ote rikosrekisteristä,

2) rikkoo 4 §:n 3 momentissa säädetyn velvollisuuden ilmoittaa lääninhallitukselle tai kunnalle muun kuin lupahakemuksessa tai ilmoituksessa määritellyn henkilön ottamisesta lain tarkoittamiin tehtäviin tai

3) rikkoo 7 §:ssä säädetyn velvollisuuden palauttaa rikosrekisteriote otteen esittäneelle henkilölle,

on tuomittava, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, rikostaustan selvittämisrikkomuksesta sakkoon. Työnantajan tai tämän edustajan vastuu määräytyy rikoslain (39/1889) 47 luvun 7 §:ssä säädettyjen perusteiden mukaan.

Rangaistus 8 §:ssä säädetyn vaitiolovelvollisuuden rikkomisesta tuomitaan rikoslain 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan tai siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

10 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 200 .

2.

Laki**rikosrekisterilain 6 ja 7 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 20 päivänä elokuuta 1993 annetun rikosrekisterilain (770/1993) 6§:n 1 momentti ja 7 §:n 1 momentti, sekä
lisätään 6 §:ään, sellaisena kuin se on osaksi laissa 1093/1999, uusi 2 ja 3 momentti, jolloin nykyinen 2 momentti siirtyy 4 momentiksi, seuraavasti:

6 §

Yksityinen henkilö saa itseään koskevan otteen rikosrekisteristä viisumia, työlupaa, oleskelulupaa tai muuta niihin verrattavaa syytä varten.

Sen lisäksi mitä 1 momentissa säädetään, yksityinen henkilö saa itseään koskevan otteen rikosrekisteristä voidakseen ryhtyä sellaiseen tehtävään, johon pysyväisluontoisesti ja olennaisesti kuuluu työskentelyä alaikäisten parissa ja jossa ote on lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä annetun lain (/) mukaan toimitettava työnantajalle tai viranomaiselle. Otteeseen merkitään tiedot päätöksestä, jolla henkilö on tuomittu rikoslain 17 luvun 18 tai 19 §:ssä tarkoitettua sukupuolisiveellisyyttä loukkaavasta teosta, 20 luvussa tarkoitettua seksuaalirikoksesta, 21 luvun 1 §:n nojalla taposta, 2§:n nojalla murhasta, 3§:n nojalla surmasta tai 6 §:n nojalla törkeästä pahoinpitelystä, 31 luvun 2 §:n nojalla törkeästä ryöstöstä taikka 50 luvussa

tarkoitetuista huumausainerikoksista. Otteeseen merkitään myös tiedot päätöksestä, jolla henkilö on aikaisemmin voimassa olleen lain nojalla tuomittu vastaavasta rikoksesta. Ote on maksuton.

Edellä 1 ja 2 momentissa tarkoitettua tietoa pyydetäessä on ilmoitettava tarkoitus, johon sitä tarvitaan. Ote, jota tarkoitetaan 2 momentissa, toimitetaan vain henkilölle, jota ote koskee.

7 §

Sen lisäksi mitä 6 §:n 2 momentissa säädetään rikosrekisterin otteeseen voidaan merkitä vain osa rekisteriin talletetuista 2 §:ssä tarkoitetuista tiedoista siten kuin siitä valtioneuvoston asetuksella tarkemmin säädetään.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 200 .

Helsingissä 15 päivänä helmikuuta 2002

Tasavallan Presidentti

TARJA HALONEN

Työministeri *Tarja Filatov*

*Liite
Rinnakkaisteksti*

2.

Laki

rikosrekisterilain 6 ja 7 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan 20 päivänä elokuuta 1993 annetun rikosrekisterilain (770/1993) 6§:n 1 momentti ja 7 §:n 1 momentti, sekä lisätään 6 §:ään, sellaisena kuin se on osaksi laissa 1093/1999, uusi 2 ja 3 momentti, jolloin nykyinen 2 momentti siirtyy 4 momentiksi, seuraavasti:

Voimassa oleva laki

Ehdotus

6 §

Yksityinen henkilö saa itseään koskevan otteen rikosrekisteristä viisumia, työlupaa, oleskelulupaa tai muuta niihin verrattavaa syytä varten. *Tietoa pyydettyessä on ilmoitettava tarkoitus, johon sitä tarvitaan.*

6 §

Yksityinen henkilö saa itseään koskevan otteen rikosrekisteristä viisumia, työlupaa, oleskelulupaa tai muuta niihin verrattavaa syytä varten.

Sen lisäksi mitä 1 momentissa säädetään, yksityinen henkilö saa itseään koskevan otteen rikosrekisteristä voidakseen ryhtyä sellaiseen tehtävään, johon pysyväisluontoisesti ja olennaisesti kuuluu työskentelyä alaikäisten parissa ja jossa ote on lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä annetun lain (/) mukaan toimitettava työnantajalle tai viranomaiselle. Otteeseen merkitään tiedot päätöksestä, jolla henkilö on tuomittu rikoslain 17 luvun 18 tai 19 §:ssä tarkoitetusta sukupuolisiveellisyttä loukkaavasta teosta, 20 luvussa tarkoitetusta seksuaalirikoksesta, 21 luvun 1 §:n nojalla taposta, 2 §:n nojalla murhasta, 3 §:n nojalla surmasta tai 6 §:n nojalla törkeästä pahoinpitelystä, 31 luvun 2 §:n nojalla törkeästä ryöstöstä taikka 50 luvussa tarkoitetuista

huumausainerikoksista. Otteeseen merkitään myös tiedot päätöksestä, jolla henkilö on aikaisemmin voimassa olleen lain nojalla tuomittu vastaavasta rikoksesta. Ote on maksuton.

Edellä 1 ja 2 momentissa tarkoitettua tietoa pyydettyessä on ilmoitettava tarkoitus, johon sitä tarvitaan. Ote, jota tarkoitetaan 2 momentissa, toimitetaan vain henkilölle, jota ote koskee.

7 §

Rikosrekisterin otteeseen voidaan merkitä vain osa rekisteriin talletetuista 2 §:ssä tarkoitetuista tiedoista siten kuin siitä asetuksella tarkemmin säädetään.

7 §

Sen lisäksi, mitä 6 §:n 2 momentissa säädetään, rikosrekisterin otteeseen voidaan merkitä vain osa rekisteriin talletetuista 2 §:ssä tarkoitetuista tiedoista siten kuin siitä valtioneuvoston asetuksella tarkemmin säädetään.

*Tämä laki tulee voimaan päivänä
kuuta 200.*